

# BAJAI HONPOLGÁR



Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2025. július-augusztus • XXXVI. évfolyam 7-8. (416-417.) szám

Ára: 900 Ft



Fotó: Molnár Attila

- A szándéktól a szoborállításig – a bajai Mészáros Lázár-büszttörténete
- Végső búcsú első főszerkesztőnkől – dr. Gál Zoltán emlékezete
- Síremlék, amely a nagy bajai tűzvészről mesél – az Adamovics-kripta története
- Harmóniában az élő természettel – interjú Kammermann Péter tájegységi fővadással
- Iskolanővérek, modern kori gyógyszertervezés és dantei Pokol – Bajai Honpolgár-estek írásban



## Tartalom

- Az elfeledett hadügyér – Mészáros Lázár mellszobra ( <i>Mayer János írása</i> ).....	3
- A képviselő-testület nyári pihenője ( <i>Sarlós István forrásközlése</i> ).....	6
- Dr. Gál Zoltán halálára ( <i>Dr. Bari Bernadett és Nemes Gábor megemlékezése</i> ).....	7
- Fejezetek a bajai zenei élet és színjátszás történetéből ( <i>Gál Zoltán tanulmánya, 1. rész</i> ).....	9
- Türr István síremléke ( <i>Nebojszki László sajtószemléje</i> ).....	10
- A nagy bajai tűzvészre emlékeztető Adamovics-síremlék ( <i>Jász Anikó cikksorozatának 17. része</i> ).....	14
- Bajai vizeken – Rezét 2. rész ( <i>Gergely Józsefné írása, közzéteszi: Marosvásárhelyiné Gergely Anna</i> )..	16
- Ahogy ( <i>Emesz Margit verse</i> ).....	19
- A bajai iskolánöverek 2. világháborús krónikái ( <i>Kőfalviné Ónodi Márta tanulmánya</i> ).....	20
- Nyári séta a Duna partján ( <i>Masa György írása</i> ).....	24
- „Nincs két egyforma nap a természetben...” ( <i>Zalavári László interjúja Kammermann Péterrel</i> ).....	27
- 180 éve született Iványi István ( <i>Nebojszki László életrajzi összefoglalója</i> ).....	30
- Felkészülés az állami anyakönyvezésre ( <i>Sarlós István forrásközlése</i> ).....	32
- A nagy út előtt ( <i>Emesz Margit verse</i> ).....	33
- Al gyógyszerek – sci-fi vagy valóság? ( <i>Barna Dóra tanulmánya</i> ).....	34
- Furcsa gondolat ( <i>Emesz Margit verse</i> ).....	37
- A Barátok temploma – bajai Páduai Szent Antal plébánia története ( <i>Sarlós István könyvismertetője</i> ).....	38
- Életbevágóan fontos semmiségek ( <i>Sándor Boglárka recenziója</i> ).....	39
- „Oly távol vagy tőlem (és mégis közel)...” ( <i>Mayer János ismertetője</i> )...	40
- Maradj meg, Sugovica; A vers, ami meg sem született; Halott évezredek küszöbén; Armageddon; Akár a csillagokig ( <i>Kasza Béla versei</i> ).....	41
- Kárhózzottak Dante Komédiájában és a középkori víziókban ( <i>Draskóczy Eszter tanulmánya</i> ).....	42
- Ismeretlen vizeken ( <i>Mayer István szinkritikája</i> ).....	45
- A bajai népünnepély elé ( <i>Szünder Dezső receptje</i> ).....	47
- Galéria a 60 éves Vidovits Iván festményeiből).....	48

## Szent tehének érinthetlensége

### Sándor Boglárka

■ Kezdő újságíró koromban a kolozsvári magyar napilapnál egy ideig a *tisztafej* pozícióját is betölthettem. Ma már kevesen tudják, mit is jelent ez: a tisztafej az az ember, aki a már betördelt, olvasószerszerített és korrektúrázott oldalt nyomdára küldés előtt még egyszer, az első betűtől az utolsóig elolvassa, hogy kiszűrje az esetleg benne hagyott hibákat. Ezt a munkát mifelénk általában idős, már nyugdíjas újságírók végezték, én egyszer betegség miatt ugrottam be helyettesíteni, majd jó darabig rajtam maradt a feladat, mert – a jobbítás szándékával – már akkoriban is szerettem hibákra vadászni.

Lapunk külső munkatársainak körébe számos nagy nevű alkotó tartozott, akik több-kevesebb rendszerességgel cikkeket küldtek vagy hoztak. Ilyen volt *Fodor Sándor* is, az erdélyi magyar irodalom egyik legnagyobbja, számunkra (akkor még) élő legenda, hiszen gyerekkönyvein – köztük *Csipike* és *Fülöpke* története in – generációk nőttek fel; imádtuk, tiszteltük. Alaposan benne járt már a korban, de időnként besétált a szerkesztőségünkbe, behozta géppel írott újabb, közéleti vagy politikai tárgyú vezércikkét, elbeszélgetett a kultúra rovat vezetőjével (nekem nagyon kedves mentorommal), körbemosolygott (gyönyörű mosolya volt, szeme körül apró nevetőránccokkal), majd kísértelt. Aztán elém került az oldal, amelybe a cikket beszerkesztették, és ahogy elkezdtem olvasni (kezemben a piros tollammal), valami zavarosnak tűnt benne. Rájöttem, hogy néhány vessző és kötőjel rossz és indokolatlan helyen van, ami szaggatottá és nehezen olvashatóvá tette a gondolatmenetet, úgyhogy lelkesen ki is javítottam a hibákat. Egyik ilyen alkalommal épp a már említett rovatvezető volt a napi ügyeletes szerkesztő, és kezébe kapva az általam pirossal bőven javított cikket, elsápadt. Én nem értettem a problémát, hiszen az volt a dolgom, hogy javítsak, ő viszont próbálta nekem elmagyarázni, hogy *bizonyos embereket egyszerűen nem javítunk*, és pont. Fital voltam és még elég naiv is (talán), és tényleg őszintén nem értettem ezt. Fel is vázoltam kedvenc mentoromnak, hogy úgy gondolom, sokkal rosszabbat teszünk azzal, ha hagyjuk a cikket zavaros gondolatmenettel megjelenni, mert az emberek esetleg majd azt fogják mondani, hogy ej, ez a kedves öregúr már nem kéne írjon... Szerkesztőm némileg elbizonytalanodva végül is elfogadta az érvelésemet, a cikk javítva ment ki. El is felejtettem volna az egészet, ha néhány héttel később Fodor úr (ahogyan még az elvtársasos időkben is szólítottatta magát) be nem tér hozzánk ismét. Szokásosan bement a

kulturális rovatvezetőhöz beszélgetni, kifelé jövet azonban tett egy kis kitérőt, és megállt az asztalomnál. Mosolygott a szememre, ahogy rám nézett, és megköszönte, hogy öröködöm a cikkei helyessége fölött. A szavaira teljes pontossággal már nem emlékszem, de valami olyasmit mondott: ő már idős ember, és megnyugtatja a tudat, hogy én odafigyelek arra, hogy ami a nevé alatt megjelenik, az rendben legyen.

Bevallom, megilletődtem, mert hiába az ifonti határozottság, erre azért nem számítottam. Viszont a mai napig is erőt merítek belőle, amikor azt látom (de hányszor!), milyen mértékben szaporodnak el körülöttünk a sokszor önjelölt szent tehének, akik meg vannak győződve önnön érinthetlenségükről, akinek tevékenységét semmilyen kritika sem érheti. Ez pedig veszélyes, mert nagyon rossz üzenetet és tartalmat hordoz. Gondolom, nem egy példát tudna hozni bármelyikünk a történelemből arra, mit eredményezett, amikor a túlságosan erős személyi kultusz elvakította az embereket, és kritikátlanul, a józan gondolkodás teljes kiiktatásával követték azt az utat, amelyet a saját céljai és pozíciója megerősítése érdekében kijelölt számukra valaki. Túl könnyű lenne arra hivatkozni, hogy ezek rég történtek, ma már ilyesmi nem fordulhat elő: pontosan tudjuk, látjuk, tapasztaljuk, hogy épp ebbe az irányba haladunk ma is, a közhangulat pedig kedvez ennek. Bár talán nem is közhangulatnak kellene ezt nevezni, hanem valamiféle általános és kollektív mentális és lelkiállapotnak, azon vágy kifejeződésének, hogy ne gondolkodjunk önállóan, inkább valaki mondja meg helyettünk, mit is gondoljunk és érezzünk. Ez kétségtelenül kényelmes, és sok szempontból veszélytelenebb álláspont, hosszú távon azonban rengeteg káros hatást eredményezhet, főleg akkor, ha vezetőként esetleg felelősséget kell vállalnunk a minket követőként.

Az iszlám mond valami olyasmit is, hogy csak Allah alkothat tökéletest, ezért a mecsetek építésénél gyakran szándékosan meg is lazítottak egy-egy követ falban, ezzel is jelképesen elismerve, hogy az ember sosem mérheti magát a Tévedhetetlenhez. Nem lenne baj, ha ezt egyre többen szem előtt tudnák tartani, és ha nem is lazítanak meg szándékosan téglákat, de tudatosítanak, hogy azok a téglák igenis benne lehetnek a nagy egészben, sőt, a legtöbbször benne is vannak. Azok is építenek, épp úgy, mint a szavak, amelyeket nem rosszindulattal ejtünk ki, hanem leginkább azért, hogy vigyázzunk: nehogy ismét túl sok szent tehén árássa el a képzeletbeli legelőket, mert egy nap majd arra ébredünk, hogy már több rajtuk a potyadék, mint a fű. ■

## Baja köztéri szobrai 17.

# Az elfeledett hadügyér – Mészáros Lázár mellszobra

**Mayer János**

### ■ 1. Mészáros Lázár „elfeledése”

Mészáros Lázár (1796-1858) alakja a magyar közgondolkodásban némileg háttérbe szorult, kevésbé ismert szereplője az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetének. A Batthyány-kormány bajai születésű honvédelmi miniszterének ugyan helye van a nemzeti panteonban, de olyan kultusza sosem alakult ki, mint akár a reformkor, akár a forradalmi események némely más nagyjainak; személye és munkássága is jóval kevésbé ismert országszerte, mint azt történelmi jelentősége indokolná. Épp ezért jóval ritkábban találkozunk alakjával köztéri alkotások ihletőjeként is; márpedig akit nem látunk nap mint nap, az iránt az érdeklődés is könnyen megcsappanhat.

Hogy miért merült ennyire feledésbe Mészáros emléke, arra nézve inkább csak találgathatunk. Minden bizonnyal szerepet játszik ebben, hogy a reformkor utolsó szakaszában nem lehetett a politikai harcok részese, hiszen a forradalom előtti éveket külföldön töltötte, még 1848 márciusának idején sem volt Magyarországon, így nevét miniszteri kinevezése előtt országszerte sokan ismerték. (Ez annak ellenére is igaz, hogy itáliai szolgálata alatt is járatta a magyar – ellenzéki – politikai sajtót, és jelentős hadtudományi műveket is alkotott, de ezekről a széles közvélemény nem tudhatott.) 1848-as hadügyéri működésének legjava a háttérben zajlott, és bár a honvédsereg néhány hónap alatt történő megszervezésében kiemelkedő szerepe volt, annak sikereit jobbra mások aratták le. Kétségtelen, hogy fényes harctéri eredmények nem fűződnek a nevéhez, hiszen 1848 szeptemberében szerb felkelők táborát sikertelenül ostromolta, míg 1849 januárjában Kassa mellett Schlik altábornagy seregétől szenvedett vereséget. Későbbi reputációjának alakulásában alighanem szerepet játszott Petőfivel zajlott konfliktusa is, amelyet a költő utóbb *A nyakravaló* c. versében is megörökített. (A hadügyminiszter – jogosan – megróttta a hozzá üzenetet vivő ifjú tisztet fegyelmetlen egyenruha-viselésért, amit az öntudatában sértve fogadott.) Bár Mészárosnak a maga szempontjából az ügyben teljesen igaza volt, az utóbb a forradalmi kultusz fő figurájává vált, hősi halát halt költővel szemben nem „nyerhetett”. Minthogy a had-



Csontos László végül meg nem valósult szoborterve, 1996 (Fotó: Dócsai Anna)

ügyminiszter a szabadságharc bukása után emigrációba menekült, nem adatott meg számára a mártírhalálban való megdicsőülés sem – az aradi vértanúk közül többen is voltak, akiknek harctéri vagy hadszervezői teljesítménye nem volt jelentősebb Mészárosénál, ám elítéltetésük és kivégzésük ténye jobban megőrizte nevüket a nemzet emlékezetében. Azzal pedig, hogy Mészáros Lázár az emigrációban hunyt el (ahol nem vállalt aktív politikai szerepet), nem nyílt lehetősége sem a dicsőséges hazatérésre, sem saját kultuszának építésére vagy éppen politikai/katonai szerepvállalásra a dualizmus korában. Ám még ez sem kielégítő magyarázat arra, hogy miért csak marginálisan említik a nevét akár még a két világháború közötti történelmi munkákban és – főleg – a közéleti megemlékezésekben; szaktudományos munkáit, élvezetes stílusban megírt önéletrajzát a nagyközönség sokáig egyáltalán nem ismerhette meg.

Mondhatjuk persze, hogy – sokakkal ellentétben – az önmarketing sem volt az erőssége. „Mi e sorok írója? Mi nem? – azt az elbeszélés megmutatta, s a mit nem mutatott meg, azt a későbbi világ megmutatandja, ha érdekesnek találandja. De a mit önmagáról bizvást elmondhat, az, hogy magának felsőbbiséget miben sem követelt; hogy mindenkiben jobbat, ügyesebbet szeretett látni, következőleg azt méltányolni is; hogy igazságtalan lenni nem tudott, s hogy hibáit nemcsak beismerte, de ki is nyilvánította. Magát nagy hadvezénylői te-

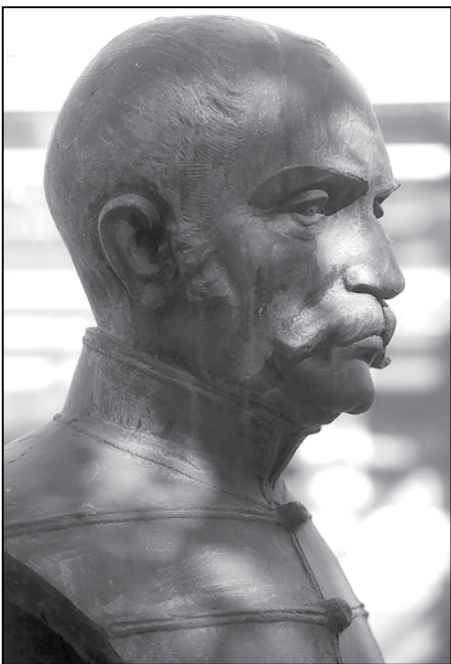
hetségnek soha sem tartotta; a mit tudott, értett s hosszú szolgálata után értenie kellett: az a lovas szolgálat volt. Ebben azonban a sors nem engedte meg, hogy függetlenül, s egy sereg egyesülténél ezzel kapcsolatban működjék. Turánál látszólag fő vezénylő volt ugyan, de tetteleg hárman vezénylettek. [Itt arra utal, hogy az 1849. július 20-án zajlott turai csatában elszenvedett vereséget sokan neki tulajdonították, jóllehet, az oroszokat feltartóztatni próbáló magyar seregből ő csak a középső részén harcoló öt századnyi huszárt irányította, a két szárnynak Perczel Mór, illetve a lengyel Wysocki tábornok és Dessewffy Arisztid volt a parancsnoka – M. J.] A mi pedig ezzel összeköttetésben áll, tudniillik a többi fegyvernemek közös összmunkálkodása, azt annyiban érté, hogy tagadólago agyveleje mások hibáit megítélni jól tudta, bárha a ténykedésnél ő maga szintén elég hibát követett el. Röviden: ő magát egyszerű és becsületes embernek érzi, s még rövidebben: a jövőre nézve magát minnek sem tartja” – írta szerényen saját 1848/49-es szerepvállalását értékelve. (Eszméék és jellemrajzok az 1848/49-es forradalom eseményei és szereplőiről. Mészáros Lázár volt m. k. felelős hadügyminiszter kéziratai. Közrebocsátja Szokolvi Viktor. Pest 1871. 99-100.)

### 2. Mészáros-szobrok Magyarországon

Talán mindennek is köszönhető, hogy alakját alig örökítették meg magyar képzőművészek, különösen nem valamely város közterén. Baján kívül összesen három városban áll Mészáros Lázár-szobor, de mindegyik szoborcsoport részeként ábrázolja a jeles katonát. Ezek közül a legismertebb Horvay János (1874-1944) 1927-ben elkészített budapesti *Kossuth-emlékműve* (Kossuth tér), amelynek mellékalakjait a Batthyány-kormány tagjai – köztük a bal szélen álló Mészáros Lázár – alkotják. (Az egyes szoboralakok megformálásában Fischer Antal is részt vett.) Az emlékmű tervét egy 1906-ban kiírt pályázaton tartották a legjobbnak, készítése már 1911-ben elkezdődött, ám a háború, majd az azt követő gazdasági helyzet miatt csak másfél évtized múlva avathatták fel. A szobrot sok bírálat érte, főként azért, mert a pénzügyminiszter Kossuth Lajos került az emlékmű kiemelt helyére, így maga a kormányfő is a háttérbe szorult, és sok kritika felróttá az alkotás letargikus hangulatát is. A szoborcsoportot

1950-ben eltávolították a helyéről (egy, a kor szellemiségét jobban tükröző Kossuth-szobor került a helyére), és csak 2014-ben, egy átfogó térrekonstrukció keretében került vissza a Parlament közelébe az eredeti alkotás pontos mása.

Amikor az emlékművet a kommunista hatalom elbonttatta, annak darabjait egy ideig a Kerepesi temetőben tárolták. Akkori tanácselnöke, *Antal István* kezdeményezésére végül *Dombóvár* városa megvette és elszállíttatta az alkotást, ezzel megmentette az enyészettől. 1973-ban a szoborcsoportot a város ekkor létrehozott, ún. *Szigeterdő parkjában*, kisebb csoportokra bontva állították fel. A budapesti Kossuth tér rekonstrukciója idején, amikor a szoborcsoportnak vissza kellett volna költöznie eredeti helyére, *Dombóvárnak* felajánlották, hogy cserébe ott állíthatnák fel *Kisfaludi Stróbl Zsigmond* – némileg szocreál szemléletű, Budapesten immár feleslegessé vált – Kossuth-szobrát, ám a helyiek tiltakozása és a képviselő-testület döntése miatt végül kompromisszumos megoldás született. Budapestre a régi szoborcsoportnak egy újonnan elkészített, hiteles másolata került, míg *Dombóváron* megmaradtak az eredeti szoboralakok a parkban. Így ma ott *Mészáros Lázár* szobra *Deák Ferenc*szel alkot párt. Deák a bal kezével kardjára támaszkodó *Mészáros* jobb kezére teszi a kezét; mindketten a földre szegezik tekintetüket. „...a másikon [ti. A szoborcsoport másik, bal szélén – M. J.] *Magyarország érdekeit akár fegyverrel is megvédeni hivatott hadügyminiszter... Mellette az igazság,*



A 2015-ben állított mellszobor oldalnézetből (Fotó: Molnár Attila)

*a higgadság szimbólumaként Deák Ferenc, amint balját Mészáros jobbára teszi. Míg Deák nyugodtan áll, Mészáros előreszegett fejjel halad, közben Deák felé hajlik, rá figyel. Balját a palástja alól előtűnő, csupán negyedéig látható kardja markolatán nyugtatja. Igazság és honvédelem – nagyszerű párosítás” – értelmezi a szoboralakokat *Kardhordó Kálmán* (*Hetedhéthatár*, 2002. 6/21.).*

*Dombóvár* mellett *Kalocsán*, a *Negyvennyolcasok* terén áll még szobra *Mészáros Lázárnak*, ott is a *Batthyány-kormányt* ábrázoló kompozíció részeként. *Benedek György* (1934–2022) Munkácsy-díjas szobrászművész emlékműve 2010-ben készült el teljesen. A bronz szoborcsoport érdekessége az, hogy a miniszterelnök egész alakos, ülő szobrot kapott, míg minisztereinek mellszobrai egy-egy posztamensen állva mögötte, félkörben helyezkednek el. Valamennyi szobor egy gloriette ívei alatt található. Kezdetben (2008-ban) csak *Batthyány* szobrát állították fel, a miniszterek szobrai a következő években kerültek a helyükre, *Mészárosé* az utolsók között, 2010-ben. (Jobb oldalán ezúttal is *Deák Ferenc* büszkje látható.) A színház közelében kialakított tér a szobornak is köszönhetően vált a *kalocsai forradalmi megemlékezések rendszeres helyszínévé*. *Mészároset* a szoboralak huszártiszti egyenruhában, mentében ábrázolja, ennek mintája az egyik róla készített színes litográfia lehetett, bár a szobor arcát a művész valamivel fiatalosabb vonásokkal ruházta fel. (*Mészáros* 1848-ban 52 éves volt.)

### 3. Bajai emlékezete

Baja számára *Mészáros Lázár* alakja természetesen mindig is fontosabb volt, hiszen az első bajai születésű miniszter, ráadásul 1848-ban a város első szabadon választott országgyűlési képviselője volt. Ehhez képest mégis elmondható, hogy sokáig szinte semmi sem emlékeztetett rá szülővárosában. 1903-ban az egyik épülő új utca kapta meg a miniszter nevét, és a bajaiak ismerték a mai *Roosevelt téren* álló, a miniszter bátyja által építtetett „*Mészáros-házat*” is, de ő maga soha nem élt benne. 1937-től egy, a *Polgári Fiúiskolához* kötődő, újonnan szerveződött cserkészcsapat viselte a nevét 1948-as feloszlatásáig, majd a rendszerváltás után is, amikor már oktatási intézményhez nem kötődve újjáalakult. Ezen túl a két világháború közötti időszakban még egy polgári lövészegylet viselte a városban a néhai hadügyminiszter nevét.

Igazából csak a második világháború után irányult jobban a bajaiak figyelme is a város híres szülőtére. Eredetileg a város újonnan megnyílt múzeumát is *Mészáros Lázárról*



A ma álló *Mészáros-mellszobor* gipszmintája (Fotó: Harmath István honlapja)

kívánták elnevezni, de aztán ez végül 1951-ben „felsőbb utasításra” *Türr István* nevére került. (Ennek pontos okát csak találgatni lehet.) Különösen akkortól növekedett meg az érdeklődés *Mészáros* pályája iránt, amikor híre ment annak, hogy a végső nyughelyét adó titleyi temető felszámolását tervezik, és a szülőváros elkezdett erőfeszítéseket tenni azért, hogy híressé vált fiának hamvai hazakerüljenek.

A sokáig katonavárosnak számító *Baján* jó ideig a néphadsereghez kötődő intézményekben sem emlékeztetett semmi a néhai tábormokra. 1983-ban – halálának 125. évfordulójához kapcsolódóan – viszont szeptember 28-án a városi pártbizottságon emlékkonferenciát tartottak a tiszteletére, majd másnap, „a fegyveres erők napján” a nevét felvevő *Helyőrségi Művelődési Otthon* (az egykori tiszti klub) falán emléktáblát avattak a tiszteletére. (A puritán, csak feliratot tartalmazó táblát az egység katonája, *Megyesi Ferenc* készítette.) 1989. március 15-én *domborműves emléktábla* – *Bartos Endre* (1930–2006) alkotása – került az egykor a *Vörösmarty utcában* található, de ekkor már régen lebontott szülőház helyén álló épület falára. (Itt korábban is volt emléktábla, amely ekkor a múzeumba került.) Már az új idők szeleinek köszönhető, hogy 1990. március 15-én a *Baján állomásozó lövészdandár* – *Ronkovich József* városparancsnok kezdeményezésére – felvette *Mészáros Lázár* nevét. Ekkor, többek között szintén a városparancsnok aktív közreműködésével, már régóta zajlottak a magyarországi újratemetés előkészületei. Miután

minden akadály elhárult a hamvak jogszere-rű hazahozatala elől, az idegenben elhunyt minisztert végül 1991. március 15-én, nagy ünnepség keretében a bajai Rókus temető kápolnájában helyezték örök nyugalomra. A kápolna falára *Kő Pál* szobrászművész tervezett síremléket, amely a felirat mellett a családi és a Kossuth-címert tartalmazza. 1994-ben, a honvédelem napján – ekkor már így hívták az ünnepet – a bajai lövészdandárnak otthont adó Vaskúti úti lak-tanyában avattak domborműves emléktáblát a névadó tiszteletére. (Ez is Bartos Endre műve volt.)

Az előző évezred végére azonban a bajai laktanyát felszámolták, a lövészdandár megszűnt, a helyőrségi klub többször is gazdát cserélve és funkciót váltva végül Belvárosi Közösségi Ház lett, ez azonban már nem viseli Mészáros Lázár nevét. Így mára jelentőségéhez képest Baján viszonylag kevés dolog emlékeztet rá.

#### 4. A bajai szoborállítás története

A rendszerváltozás hatással volt Baja köztéri szobrainak sorsára is. Több, az előző rendszerhez kötődő alkotást (Lenin-szobor, Tanácsköztársaság-emlékmű) lebontottak, ugyanakkor erős szándék volt az új képviselő-testületekben arra vonatkozóan, hogy a város egykori nagyjainak méltó szobra lehessen. 1996-ban ráadásul Baja várossá nyilvánításának 300. évfordulóját ünnepelte, és ugyanebben az évben volt Mészáros Lázár születésének bicentenáriuma is. Mindez alkalmat adhatott volna egy köztéri Mészáros-szobor állítására is. Más kérdés, hogy a Bokros-csomag utáni időszak az önkormányzat anyagi lehetőségeit igencsak szűkre szabta, különösen, hogy az évforduló más rendezvényeire (pl. a legelső halászlé-főző népünnepélyre) is gondolnia kellett.

Ennek ellenére komoly tervek voltak a szoborállításra, sőt az anyagi terhek csökkentésére annak a lehetősége is felmerült, hogy az elbontott „Combos” és Lenin bronzanyagát talán fel lehetne használni az új szobor készítéséhez. (Előbbinek egykori helyszíne, az akkoriban az egykori Megyeháza iskolává válása után új életre kelő Köztársaság tér kínálta is volna magát egy új szobor számára.) A város kezdetben egész alakos szobor elkészíttetésében gondolkodott, de kiderült, hogy a tervezett út nem járható: a Tanácsköztársaság-emlékmű alkotója, Mészáros Mihály csak abban az esetben járult volna hozzá műve anyagának felhasználásához, ha az új szobrot is ő készítheti el, és további – anyagi jellegű – feltételei sem voltak elfogadhatók a város számára. Ennek ellenére készültek szobortervek helyi művészekről,

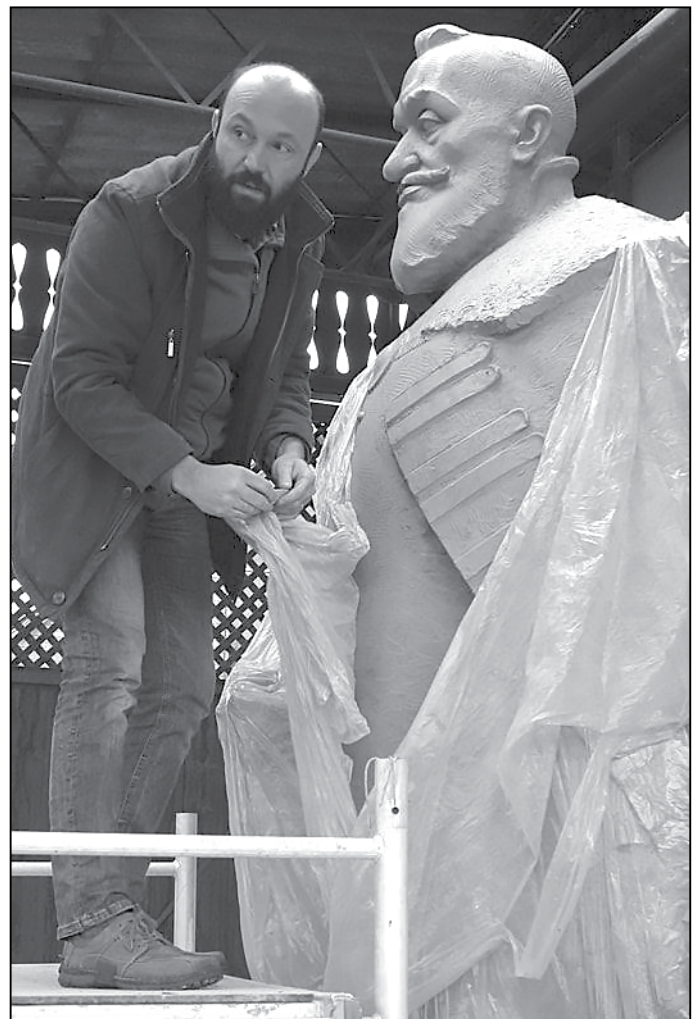
illetve érkezett ajánlat – ebben az esetben már mellszoborra – a *Hollósy Galéria Kft.*-től is. Az általuk tervezett mellszobrot *Csontos László* (1925–2013) készítette volna el. A terv makettje elkészült, de a városvezetés az akkori pénzügyi helyzetben végül kénytelen volt lemondani az évfordulós szobor-avatásról.

Csaknem újabb két évtized kellett ahhoz, hogy a nagy katonapolitikusnak végül Baján szobra legyen. Érdekes módon ekkor a kezdeményezés nem a várostól, hanem a művet végül elkészítő művésztől indult ki. Az ekkor már egy ideje városunkban élő *Harmath István* (1974-) szobrászművész kezdte ostromolni a városvezetést ennek ügyében, bár kezdetben nem sok visszhangra talált. Amikor azonban kiderült, hogy a *Nemzeti Kulturális Alap* pályázatával a szobor költségei (összesen kb. 3 millió forint) előteremthetők, elhárultak az akadályok. (A városnak csak a kő talapzat költségét kellett állnia.) A szobor lehetséges helyszíneként a művész a Szent László ÁMK főfala előtti nagyobb zöld területet képzelte el, ahonnan a szobor a szülőház helyére tekintett volna, és méltó háttere is lett volna. A város egyrészt a meglehetősen eldugott Mészáros Lázár utcát, másrészt a jelenlegi helyszínt, a *Déri Frigyes sétányt* vetette fel, és a politikai akarat végül utóbbi mellett döntött.

A művész saját filozófiája az, hogy a nemzet és a város nagyjainak emlékét kell állítani. A Székelyudvarhelyen született szobrász a *Nagyváradai Képzőművészeti Egyetemen* végzett, mestere *Bone Rudolf* volt. Ekkor már Magyarország és Erdély számos közterén álltak alkotásai, első bajai köztéri munkája *dr. Belon Gellért* emléktáblája (2005) volt a belvárosi plébánia falán. Ezen túl a nevéhez fűződött Baján *József Attila domborműve* (Árpád tér, 2005), *dr. Róna*

*Dezső emléktáblája* (2008), az ún. *Határkő-emlékmű* (2008), valamint *Wass Albert* (2007), *dr. Zsuffa István* (2008), *Szent László király* (2013) és *II. János Pál pápa* (2014) mellszobra, országszerte pedig addig főként egész alakos budapesti *Tisza István*-szobra, illetve a rákospalotai *Lobogás* c. 1956-os emlékműve (mindkettő 2012) tette ismertté a nevét. (Azóta is a sokat foglalkoztatott, jelentős köztéri alkotóink közé tartozik.)

Harmath István az alkotási folyamat során nemcsak Mészáros képes ábrázolásait vette alapul, hanem igyekezett az ábrázolt személyiséget is mind jobban megismerni. Különösen az emberségét, kitartását igyekezett megformálni. Annyira tiszta volt az elképzelése, hogy előzetes makett nem is készült róla. Arcképek, illetve a korábbi Mészáros-szobrok tanulmányozása (azok hiányosságait is figyelembe véve) alapján igyekezett saját formai elemeket kialakítani. Főképp a katonás belső fegyelmet próbálta sugározni, az öltözékben pedig az egyszerűsített zsinóros huszáregyenruhát akarta megmutatni. A minisztert 1848 körüli életkorában, pályája csúcán ábrázolja.



Az alkotó, Harmath István munka közben (Forrás: harmathistvan.weebly.com)

A végül 70x50x30 cm méretű bronz mell-szobrot *Lakatos Pál Sándor* Munkácsy-díjas szobrászművész kecskeméti műhelyében öntötték ki, a mészke talapat kőfaragó munkáit pedig *Zöldkerti Ottó* kőszobrász végezte el. A szobrot 2015. március 15-én avatták fel a városvezetők (*Fercsák Róbert* polgármester és *Csubákné Besesek Andrea* alpolgármester) és az országgyűlési képviselő (*Zsigó Róbert*) jelenlétében. Az előreljelzések alapján várható időjárás miatt a városi ünnepséget a Bácskai Kultúrpalotában kellett tartani, és az erős szél miatt a szobor kétszer is mintegy „önmagát leplezte le”, mielőtt azt a helyi vezetők hivatalosan megtették volna. Az avatóbeszédet *dr. Fábrián Borbála* történész tartotta. „A szoborban ne csak a szigorú katonát, a tábornokot lássuk, hanem a becsületes embert, aki a lehető legjobbat igyekezett tenni hazájáért”

– hangsúlyozta a szónok. Beszédének fő gondolatait utóbb a *Bácsország* c. folyóirat közölte. (*Mészáros Lázárnak szobrot állított Baja városa = Bácsország, 2015. 1-4. 3. o.*) A művész méltatása azonban meglehetősen a háttérbe szorult mind az ünnepségen, mind az arról szóló sajtótudósításokban. A következő évben, az újratemetés 25. évfordulóján ismét nagyszabású ünnepséget tartottak itt, amelynek fő szónoka *Simicskó István* honvédelmi miniszter volt.

A szobor helyének megválasztása utólag nem tűnik a legszerencsésebbnek. Az történetileg talán indokolható, hogy az egykori szülőház helyéhez közel (a ház egykori kertjének helyén) állították fel, ám a teret igazából nem határozza meg, inkább dekorációnak hat, ráadásul a rendelkezésre álló szűk tér miatt a környezet komoly méretű megemlékezésekre sem alkalmas, amelyeket ráadásul a mellet-

te elhaladó 51-es főút forgalma is zavarna. (Ezen túl az aradi vértanúk emlékműve is a közvetlen közelében van, ami ugyancsak elvonja a figyelmet az alkotásról.)

A művész gazdag életművében saját bevalása szerint a Mészáros-szobor a fontos alkotások közé tartozik, nemcsak a megvalósítása miatt, hanem azért is, mert itt valóban kiemelt jelentőségű személynek sikerült méltó emléket állítani annak szülővárosában. Időközben Kárpát-medence szerte számos újabb szobra és emlékműve díszíti a köztereket, ám hamarosan városunk is újabb Harmath-alkotással gyarapodik: az ősszel felavatandó, egész alakos új bajai Türr István-szobor alkotója is a Baján élő művész lesz.

(A cikk megírásában nyújtott segítségéért köszönet illeti Széll Pétert, Kling Józsefet és a szobor alkotóját, Harmath Istvánt – M. J.) ■

## A képviselő-testület nyári pihenője

### Sarlós István

■ Ma természetesnek vesszük, hogy nyáron, a szabadságolás idejére a hivatalok, az ipari üzemek leállnak, de ez a szokás a nyugati országokban a második világháború után vált csak általánossá. A 19. században és a 20. század első felében korlátozott fényviszonyok mellett élték az emberek az életüket, így akkor volt hivatali ügyintézés, munka, amikor „láttunk”.

A nyári szabadság, a nyári szünet csak az oktatásban volt általános gyakorlat, ekkor még közös kirándulás, utazás csak a leggazdagabbaknak és legszerencsésebbeknek jutott. A közlekedés és a közvilágítás fejlődése átalakította, meghosszabbította a hivatali órákat, a téli időszakban is lehetett ügyeket intézni, dolgozni. Az 1867-es kiegyezés után Magyarország társadalma fokozatosan ala-

kult át, a régi feudális hagyományok eltűntek, megjelentek a polgári társadalomnak az elemei, amelyek másféle szórakozásra, kikapcsolódásra vágytak. Az ország gazdasági fejlődése is hozzájárult ehhez a megfelelő bérszínvonalal. Elkezdődött a nyaralóövezetek kialakítása, kiépítése. Magyarországon nagy figyelmet kapott a vízparti nyaralás és a fürdőkultúra, két régióban volt látványos a fejlődés: az erdélyi Szovátán és a Balaton partján (Balatonfüred, Hévíz stb.) szaporodtak a villák a tóparton.

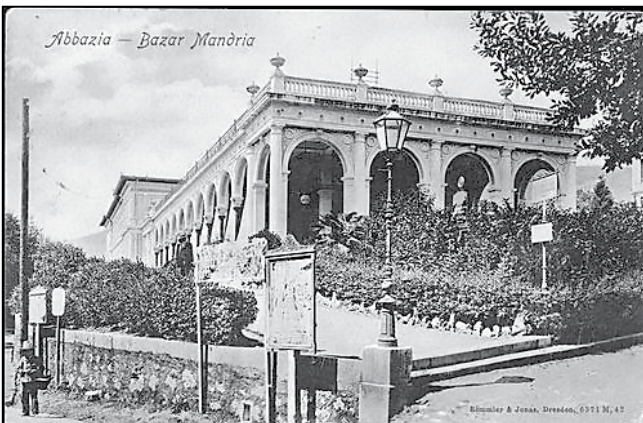
A dualista állam hivatalnokai életminőségük fokozatos javulásával párhuzamosan szerettek volna „nyaralni”, utazni, „világot látni”, kikapcsolódni. Az 1880-as évek elején kezdődött el a gyakorlat, hogy a törvényhatósági bizottságot – a képviselő-testületet – nyári szabadságra engedték. A vármegyékben az alispán, a törvényhatósági jogú városokban a polgármester indítványáról a képviselő-testület döntött a nyári leállásról. Baján először 1884-ben *Drescher Gyula* polgármester indítványára vonult nyári szünetre a képviselő-testület – az erről szóló indítvány nem maradt fenn –, amelyet 1885-ben megismételt.

„84. közgy. [közgyűlési] 8192. kig. [közigazgatási] 1885.

*Polgármester úr előterjesztése a törvényhatósági bizottság működésének július és augusztus hónapokban leendő szüneteléséről. Határozat.*

*Miután más városok példájára polgármester úr előterjesztése folytán a törvényhatósági bizottság működése a nyári hónapokban ú. [ügy] m. [mint] július és augusztusban már a múlt évben szünetelt, annál fogva ezen nyári szünet iránti előterjesztése polgármester úrnak egyértelműleg elfogadatik azzal, hogy miután az ügyforgalom csökkenése megengedi, hogy a törvényhatósági bizottsági tag urak fáradtsága igénybe ne vétessék – és miután sürgős esetben rendkívüli közgyűlés összehívása különben sem marad el, a július és augusztus hónapokra indítványozott szünetek határozatilag megállapítatnak.”*

A képviselő-testület nyári szabadságának a gyakorlata fokozatosan honosodott meg a közigazgatásban, még Baján sem volt minden évben ilyen; a polgármester rugalmasan alkalmazkodott az elvárásokhoz. Fokozatosan alakult ki a gyakorlat, hogy júliusi közgyűlés időpontját előre hozták június végére, ezzel zárták le az első félévet; a második félévet az augusztus 20. környékén összehívott közgyűléssel nyitották meg. A rendkívüli közgyűlés és díszközgyűlés összehívásának a lehetősége mindvégig megmaradt. Rendkívüli időszakokban, például a világháborúk alatt, politikai és gazdasági válság esetén természetesen a testület munkában maradt nyárra is. ■



A magyarok kedvelt nyaralóhelye a múlt század első felében: Abbázia (Opatija)

## Dr. Gál Zoltán (1940-2025) halálára

■ *Előző számunk lapzártája idején kaptuk a szomorú hírt, hogy 2025. május 21-én, hosszabb betegség után elhunyt dr. Gál Zoltán újságíró, zenepedagógus, helytörténész, városunk díszpolgára. A köztisztviselőként álló személyiség lapunk alapítása idején, 1989 decemberétől 1990 augusztusáig a Bajai Honpolgár főszerkesztője volt. Hogy meg kellett válnia a részben általa útnak indított folyóirattól, életre szóló fájdalmat okozott neki, és ez meghatározta lapunkhoz fűződő viszonyát is. Mindettől függetlenül aligha vitatható, hogy szerteágazó közéleti-kulturális tevékenységével komoly értéket teremtett. Lapunkban emlékére közöljük a búcsúztatásán elhangzott polgármesteri beszéd szerkesztett változatát, a Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriumát képviselő Nemes Gábor méltatását, ezen túl pedig az elhunyt tervezett, de már meg nem tartott előadásának szövegét. Szerkesztőségünk nevében őszinte részvétnket fejezzük Gál Zoltán családjának, nyugodjék békében! (M. J.)*

### Dr. Bari Bernadett

*Baja Megyei Jogú Város polgármestere*

■ Május 21-én gyászba borult Baja városa. Dr. Gál Zoltán halálhíre futótűzként terjedt el, s utána döbrent, néma csend.

Ki volt *Dr. Gál Zoltán*? Felsorolni is nehéz: zenetanár, a zeneiskola nyugalmazott igazgatója, hatalmas lexikális tudású lokálpatrióta, újságíró, szerkesztő, helytörténész, a város egyik legmeghatározóbb kulturális alakja. 1990-es években a hiánypótló *Bajai Honpolgár* alapítója, az első évben főszerkesztője. A *Bárdos Ferenc Helyismereti Klub* egyik alapító tagja. A *Baja Város Közszolgálatáért* és a *Baja Városért* kitüntető díj tulajdonosa, majd 2014 óta *Baja Város Díszpolgára*.

Széleskörű a tényszerű felsorolás, de mindannyian érezzük, hogy nem teljes, valami még hiányzik. Zoli bácsi több volt a díjknál, a megnevezett munkahelyeknél, a betöltött pozícióknál. Fáradszóról munkájával évtizedeken át szolgálta közösségünket. Elkötelezett volt az iránt, hogy városunk értékei fennmaradjanak, és minél szélesebb körben ismertté váljanak. Munkássága örökre része marad Baja történelmének. Tudása mellé olyan alázat társult, amely csak a legnagyobbak sajátja.

Fülünkbe cseng kedves, szelíd hangja, lényéből áradt a türelem, az emberszeretet. Igazi régi vágású úriember, intelligens, tisztelettudó volt. Egyénisége, kisugárzása magával ragadta zeneiskolai tanítványait, munkatársait, környezetét. Sokan érezzük ma úgy: megint egy jó emberrel lett kevesebb. Zoli bácsi jellemének egyik legnehezebb vonása a humánus volt. Ember tudott maradni az embertelenségben, az embert próbáló időkben, helyzetekben is.

Bajára költözésük előtt sok megpróbáltatáson ment át, de a Gondviselés, ahogyan ő mindig fogalmazott, a legnehezebb élet-helyzetekben is megsegítette. 1940. január 13-án Kaposváron született. Az általános is-

kola után a pesti zenei gimnáziumba került. Előfordult, hogy villamosjegyre sem volt pénze, s hogy egy hétig semmit nem evett. Az 1956-os forradalom idején a *Zala Megyei Forradalmi Diákszövetség* elnöke volt. Minden cselekedetét egy jobb jövő reménye vezérelte. A forradalom leverése után rendőri felügyelet alá került, kitiltották az ország valamennyi felsőoktatási intézményéből, kitűnő érettségije ellenére még ipari tanulóknak sem vették fel. A zene jelentett számára menedéket.

1963-ban földi életük végéig szóló házasságot kötött *Nagy Erzsébet*tal. Erről az Égben megpecsételt kötelekről így nyilatkozott: „*A Jóisten adott nekünk egymás iránti szeretetet, hivatást, melyet nagyon szeretünk, munkánkban maradandó eredményeket.*” Kiváló zenei tudása révén bekerült a *Pécsi Szimfonikus Zenekarba* (ma: *Pannon Filharmonikusok*) és a *Pécsi Nemzeti Színház* zenekarába.

1967-ben, hála Istennek, a sors úgy hozta, hogy Bajára kerültek, és ő lett a zeneiskola igazgatója. Az akkori zeneiskolákban általában zongora és hegedű szakok működtek. Ő bevezette a fúvós hangszerek oktatását, újraélesztette a játékos zenei iskolát, a zeneóvodát. A tantestület főfoglalkozású tanárainak létszámát hétről tizenhétre emelte. Új otthont is teremtett az iskolának: igazgatósága alatt lett a kis szerb templom a zeneiskola kamaraterme. A Táncsics utcai, régen kinőtt kis családi ház helyett felújította a mai Dózsa György úti épületet. Ma mindkét épület műemlék. A zeneiskola, a kiváló tanár kollégák, a tehetséges növendékek, a szép eredmények sok örömet jelentettek számára. Bajáról, Zoli bácsi tanítványaként indult többek között *Fekete-Kovács Kornél* trombitaművész, a hazai jazz jeles művelője is. A *Liszt Ferenc Zeneiskolában* betöltött igazgatói teendői mellett tanított a *III. Béla Gimnáziumban* és a *Német Nyelvű Gimnáziumban* is. 16 évi



*Dr. Gál Zoltán (1940-2025)*

munka után nehéz döntésre kényszerült, lemondott igazgatói tisztségéről.

Ezt követően nehéz évek következtek a család számára: előbb a Vízügynél közművelődési felügyelőt helyettesített, majd a Posztógyárban dolgozott portásként, közben doktori fokozatot és könyvtárosi képesítést szerzett. Utána a *609. sz. Türr István Szakmunkásképző Intézetben* (ma: *Jelky András Szakképző Iskola*) helyettesítő könyvtárosként kapott állást. Végül újságíró lett – az is maradt. Ahogyan egy kollégája fogalmazott: a legjobbak egyike, ha nem a legjobb Baján és messze környékén. 20 évig dolgozott újságíróként a *Petőfi Népe* szerkesztőségében. A főszerkesztő annak idején 12 pályázó közül döntött mellette. A sok értékes, érdekes újságcikk (*Kocsis Zoltán* Liszt-hangversenyének vagy *Habsburg Ottó* bajai látogatásának feldolgozása) mellett számtalan helytörténeti írása, tanulmánya gazdagította, tette élővé a város történeti emlékezetét. Egyebek mellett a *Bácsország* c. vajdasági folyóiratban *IV. Károlyról*, a Bajáról örökös száműzetésbe indult magyar királyról, valamint a zeneszerző *Rózsavölgyi Márkról*, „a cimbalom atyjáról”, *Allaga Gézáról*, a *Bajabezdáni-tápcsatorna* történetéről jelent meg nagyobb tanulmánya. Feldolgozta a szovjet csapatok 1944-es bevonulásának tragikus történetét (*Kivégzés az artézi kútnál*), valamint a *Veliko Prelo* történetét és az 1848. március 15-i helyi eseményeket is.

Baja múltja iránti érdeklődése már a városba költözésükkel kezdődött, hiszen első lakásuk egy albérlet volt a Roosevelt téren, abban az ún. Mészáros-féle ház-

ban, amely 1901-ben leomlott, 7 ember halálát követelve. A helytörténeti írások mellett Zoli bácsi a város kulturális életének minden területén jelen volt, szerepet vállalt, számtalan ünnepi beszédet és ismeretterjesztő előadást tartott. Aktív tagja (koncertmestere) volt az Alsó-Dunavölgyi Vízügyi Igazgatóság sok szép sikert elért kamarazenekarának is. Szoros barátságot ápolt a *Bajai Festők és Kézművesek Baráti Egyesületével*, rendszeresen ő nyitotta meg kiállításait.

Feleségével, Erzsikével együtt gépelték le másik díszpolgárunk, *Albert Sándorné*

*Újpeéry Edit* naplóját, az egyetlen ismert bajai naplót, amely 1944/45-ben keletkezett. A kiadványt Zoli bácsi lektorálta. Utolsó munkája idén tavasszal a Szenior Egyetemre készült: egy 45 oldalas tanulmányt írt, *Fejezetek a bajai zenei élet és színjátszás történetéből – 95 éves a bajai zeneiskola* címmel. Ennek előadása sajnos már nem történhetett meg.

Végezetül megosztom Önökkel Zoli bácsi gondolatait arról, hogy számára mit jelentett Baja: „*Nekem a Jóisten sok jót adott. Eddig 62 évi házasságot, három gyermeket, kilenc unokát. Negyedszázados zene-*

*pedagógiai hivatásomban tehetséges és szorgalmas tanítványokat. Mindig voltak jó emberek, akik segítettek a nehéz éveket átvészelni. A szívem ideköt, minden ideköt, itt éreztük magunkat otthon. Nem tudnám elképzelni, hogy máshol élhetnék. Feleségem, Erzsébetke, gyermekeim, unokáim, a bajai emberek, volt tanítványaink lépten-nyomon megnyilvánuló szeretete szép péte teszi napjaimat. Köszönet érte Kedves Mindannyiuknak!*”

Zoli bácsi, ama nemes harcot megharcoltad, futásodat elvégezted, a hitet megtartottad. Köszönünk mindent! Béke veled! ■

## Búcsú dr. Gál Zoltántól

### Nemes Gábor

*A Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriumának titkára, korábban a szerkesztőbizottság vezetője*

■ Zoli bácsit 1981 őszén ismertem meg, a *Liszt Ferenc Zeneiskola* igazgatójaként Tánccsics utcai irodájából gyakran látogattam át a „kertszomszéd” József Attila Művelődési Központ Vörösmarty utcai épületébe. *Bánáti Tibor* [később maga is a *Bajai Honpolgár* főszerkesztője volt – a szerk.] igazgató mutatott be neki, mint pályakezdő népművelőt. A már akkor is igen sokszínű helyi zenei élet eseményeiről, zenekarok, kórusok koncertjeiről, hangversenyeiről, a hangszeres oktatás feltételrendszerének javításáról rendszeres gondolatcsere zajlott a két intézményvezető között, s szerencsémre hallgatóként gyakran részese lehettem e – számomra mindig informatív, izgalmas – párbeszédnek. Zoli bácsi igazgatói tisztségéről történő lemondását követően is gyakran megfordult közművelődési irodánkban, a város művészeti, kulturális rendezvényein rendszeresen találkoztunk. A jelentős korkülönbség ellenére az első pillanattól kezdve tisztelettel, érdeklődéssel fordult felém, nyugodt, szelíd hanghordozása bizalmat ébresztett bennem. Mindig érvelt, véleménye, életpasztyalata, tárgyi tudása, önzetlen segítő szándéka sokat jelentett számomra. Koncertek előtt, akár a zongorahangolás közben is szánt időt az ismeretátadásra.

Zoli bácsi az 1985 májusában kiadott *BAJÁLIS* lapban *Hetilapot Bajának* címmel közölt írást egy új helyi újság indításának szükségességéről, a városi értelmiség lehetséges szerepvállalásáról a helyi nyilvánosság szolgálatában. (1988 májusában a Városi Tanács havi folyóiratot adott ki *Bácsi Napló* címmel, melyből később hetilap lett.) Néhány évvel később sikeres pályázat révén újságíróként

vállalt munkát a *Petőfi Népe* szerkesztőségében, ahol húsz éven át dolgozott.

A *Bajai Honpolgár* indítása Újvárosához kötődik. Én 1989 februárjában közművelődési intézményegység-vezetőként kezdtem dolgozni a lakótelep többcélú intézményében (óvoda, általános iskola, közösségi szintér). Célunk az volt, hogy hozzuk felszínre múltunk természeti, kulturális értékeit, biztosítsunk nyilvánosságot a bajai közösségeknek, civil szervezeteknek, lokális témákban adjunk teret a vélemények ütköztetésének. Tagadhatatlanul a rendszerváltás szellemisége is benne volt ebben a kezdeményezésben. Zoli bácsit kértük fel az új független város- és környezetvédő lap, a *Bajai Honpolgár* felelős szerkesztőjének. Azonnal igent mondott.

Az első próbaszám 1989 decemberében jelent meg 1500 példányban, ára 9,50 Ft volt. A *Petőfi Nyomda* bajai üzemében készült. Örömünkre napok alatt elfogyott. 1990 februárjában adtuk ki az első „rendes” számot, melyet a *Computer-Market Kft.* állított elő. A lapkészítés technikai része a számítógépes újságszerkesztő program kezdetlegessége miatt éjszakákba nyúlt. Mindannyian tanultuk még az új technikát. Zoli bácsi végtelenül precíz volt ebben: a milliméteres pontossággal kiserkesztett tördelés, a hasábok, grafikai



Dr. Gál Zoltán (a kép jobb oldalán) a *Bajai Honpolgár* jubileumi vacsoráján, 2014-ben

elemek, képalírások tervezése, a korrektúra minősége tükrözte szakmai igényességét.

A lapban felelős szerkesztőként összegezte a próbaszámról alkotott véleményeket, és arra szólított fel, hogy minél többen írjanak az újságba. Az olvasói visszajelzések is megerősítettek bennünket abban, hogy a lap kiadását folytatni kell. A közönség iránti alázatát, elköteleződését igazolta az, ahogyan az olvasói levelekkel foglalkozott. Egyet sem hagyott válasz nélkül, sok időt szánt e kommunikációra. A gyenge minőségű írásokat udvarias határozottsággal utasította el. Bátran nyúlt „kényes” témákhoz is, ha úgy ítélte meg, hogy a nyilvánosság segíthet megoldásukban.

Szerkesztői munkájával, színvonalas írásival megalapozta a lap elismertségét, vezetésével a szerkesztőbizottság olyan helyi értéket teremtett, mely azóta megkerülhetetlen forrássá vált Baja és térsége története, kollektív emlékezete megismeréséhez. A város szolgálata iránt elkötelezett, igaz honpolgár volt.

Zoli bácsi, nyugodj békében! ■

# Fejezetek a bajai zenei élet és színháztörténetéből

## 1. rész

### Dr. Gál Zoltán †

■ Baja lakossága évszázadok óta színházkedvelő közönségnek számított. Színházi épület létesítése is gyakran napirendre került Baján. A színháztörténet első megjelenése országosan az iskolai színháztörténet volt. Hogy Baján is volt az 1757-ben alapított ferences gimnáziumban (a III. Béla Gimnázium elődjében), arra a szerző az országban a ferences gimnáziumok színháztörténetére mutató adatokból következtethetünk.

A bajai színháztörténetről szóló első feljegyzés a *Historia Domus*-ban (a ferences háztörténetben) 1763. augusztus 29-ről található: „Reggel megérkezett Mikaci (Migazzi) bécsi bíboros őminenciája Batthyány József őméltóságával, a mi főpásztorunkkal. Mindkét plébánia hívei körmenetben, ünnepélyesen kísérték őt, a kíséretében lévő számos nemes és egy svadron katoná, valamint a vidékről és a városból való lovasok nagy díszelgést csináltak. [A svadron lovassági egységet jelentett, ma lovassági századnak neveznénk.] Ebéd után nagyontisztelendő Spaich László tanár atya színielőadást rendezett a bíboros őminenciájával, a nagyméltóságú főpásztor és nagyméltóságú Grassalkovich gróf jelenlétében. Amit játszottak nagyon tetszett nekik, s a tanár atya és a színészek nagy dicséretet kaptak.”

Hogy mit játszhattak, sajnos nem tudjuk. A szokásos műfajok valamelyike (misztériumjáték, bibliai tárgyú színmű, társadalmi dráma, pástorjáték) lehetett. Passióra az augusztusi időpont miatt nem gondolok. Egy öt évvel későbbi híradás a *Historia Domus*-ból: „Nagyontisztelendő Makaj(y) tanár atya színháztörténet rendezett a rendház udvarán.” Az iskolai színháztörténetnek a magyar drámába átmenetének tekinthető Simai Kristóf piarista tanár *Mesterséges ravaszság* című „vígságos játéka” 1775-ben, amelyet, amint a forrás is említi, Baján is játszottak. (A színművet Plautus drámája után írták.) A közönség a magyar színművekkel a gimnáziumi ifjúság által előadott kisebb drámák után ismerkedhetett meg.

Már évtizedekkel ezelőtt is foglalkoztam Baja színháztörténetének múltjával, tudván, hogy Bayer József, ennek első magyar szakembere, bajai volt. Könyvtáramban sorakozó nagy munkái adták a gondolatot, hogy áttekintsem a város színháztörténetét. Két és fél évszázad történetét igyekszem tehát összesűriteni. Bayer József, a magyar színháztörténet megalapítója (városunkban utca viseli a nevét) 1851-ben született Baján, itt járt gimnáziumba is. Apja a *Fehér hajó* bérlője révén, kicsiny gyer-

mekként a kocsmá udvarán látta *Shakespeare Rómeó és Júliáját* egy vándorszínház-társulat előadásában. (Tudjuk, hogy egy *Diefenbach* nevű színházvezető társulata szerepelt itt.)

Egy akadémiai pályázaton 200 arannyal jutalmazták hatalmas munkáját, *A Nemzeti Játékszín történetét*. Még két nagy művet említetek alapvető munkái közül: *A Magyar dráma-irodalom történetét* és *A Shakespeare drámái hazánkban* című monográfiáját. A Magyar Tudományos Akadémia először levelező, majd 1911-ben rendes tagjává választotta. Bayer azt írja, hogy az első színháztörténet az egyes nemzeteknél, így Magyarországon is az egyházzal kötődött.

A 18. század végén (1785 és '95 között) Baját, amint a többi bácskai várost is, a németesítés jegyében németül játszó társulatok árasztották el. Vendéjátékaiknak az *Arany Oroszlán Szálloda* adott helyet. (A Bácska egyik legnagyobb szállodája a mai Erste Bank épületének helyén volt.)

Önállóan létrehozott magyar színház-társulatként a székesfehérvári társulat látogatott el Bajára 1824-ben, a reformkor hajnalán, a magyar nyelvért és zenéért síkra szállt mozgalmak letéteményeseként. Ekkor 5 darabot adtak elő. A következő esztendőben ismét eljöttek, ebből az előző évi kedvező fogadtatásra következtethetünk. Júniusban tartott előadásokon a *Benjamin Lengyelországból* vagy a *8 garasos atyafi* című öt felvonásos, illetve a *Mexikói vőlegény* című vígjátékot



Bayer József, a magyar színháztörténet bajai származású krónikása

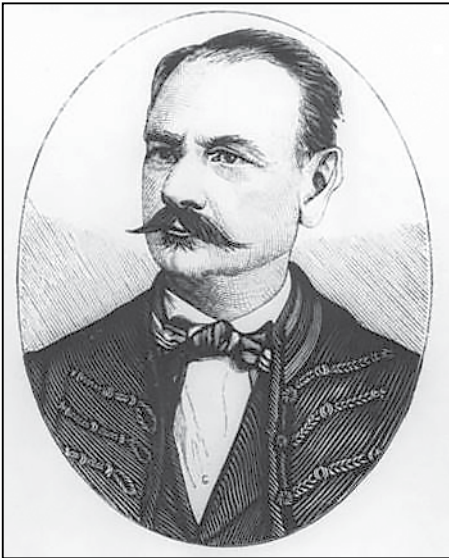
adták elő, a következő hónapban pedig az *Elégett ház* és a *Fecske Demeter* című vígjátékot játszották. A következő esztendőben ismét szerepeltek Baján.



Rózsavölgyi Márk, aki több Baján is szereplő produkció zenéjét szerezte

Az első énekes-színházi előadásokat *Kilényi Dávid Magyar Színház Társasága* rendezte. A társulat 1826. december 2-án kezdte meg bajai vendégszereplését az *Oroszlán vendéglő*-ben, és 1827. április 11-ig 61 előadást tartott. Az énekes-zenei darabok egyikének zenéjét az ekkor Baján élő *Rózsavölgyi Márk* szerezte. „A három utolsó előadások a Bácskaiakra nézve legszembevetőbbek voltak: Mert nevezetesen az 59-ik játékra (*Kemény Simon*) ama híres Bácskai Muzsika-Mester *Arnold György Úr Szabadkai Egyházi Muzsika Kar Igazgatója*, a hatvanadik játékra (*Illyés Sapkája*) pedig a társaság itt léte alatt hasonlóképp híres Bácskai Muzsika-Mester *Rózsavölgyi (Rosenthal) Úr* Baja városának lakosa készítette a muzsikát.” A színház-társulat tagja volt *Szóllósy-Szabó Lajos* színész-koreográfus. *Rózsavölgyi* és *Szóllósy-Szabó* együttműködéséből született meg az első magyar társastánc, a csárdás.

A színháztörténetnek óriási szerepe volt abban, hogy a nyelvújítás vívmányai a magyar nyelv polgárjogot nyert hazánkban. 1844-ben *Erkel Hunyadi Lászlójából* a *Meghalt a cselészö* kezdetű kórust énekeltek, ugyanekkor a gimnázium tanítási nyelve is magyarrá vált. A szabadságharc bukása után egy debreceni színház-társulat adott elő operákat, de az önkény-



A kor hírneves színjászója, Szuper Károly Baján is megfordult társulatával

uralom idején, a Bach-korszakban német társulatok is gyakran jöttek Bajára.

Tóth Kálmántól (a *Pesti röpívek Vidéki élet* rovatából) tudjuk, hogy 1850 októberében és novemberében *Szuper és Szöllősi* társulata játszott Baján. Előadták a *Liliomfi*, *Evangelium és Családi Élet*, *Elégtétel*, *Szeleburdi*, *Marsand hercegnő*, *Szerelmes pap*, *Miroid és Comp* és a *Próféta* című darabokat, melyeket a közönség tetszéssel fogadott. Szuper igazgató *Zombori leányvásár* című darabját üres ház fogadta, Tóth Kálmán pedig az előadást Petőfit idézve bírálta: „Hogy játszottak, ne is kérdezzétek, Vétek volt ma nézni őket, – vétek.” Előfordult, hogy a vándortársulat a bemutatandó darab különös címével csalogatta a közönséget: *Gyilkosság a Sugovicza partján vagyis mint akad a palacsinta az ember torkán, ha újságot olvas?* Ha erre nem tódult a közönség, akkor semmire.

Pázmán Mihály társulata 1859-ben jött Újvidékről Bajára. December 29-én Pázmáné jutalomjátékaént játszották *Szigligeti Ede* 5 felvonásos drámáját, a *Mátyás király lesz* című darabot. Idézek a *Bajai Közlöny* lesújtó kritikájából: „A jutalomjátékos Szilágyi Erzsé asszony szerepében valamivel kevesebb »virtelmágnási szusszal« tisztes matróna lehet vala. Dobozi Lina, a büszke Gara hölgyet kedélyes bensőséggel adta, de fájt szívünknek látni, hogy oly érzéketlen káposzta torzsára pazarolta forró szerelmét.” A „káposzta torzsa” minősítés Hunyadi László megszemélyesítőjére, Tóth úrra vonatkozik. (A virtelmágnási szusz alighanem negyedmágnási lélegzetre valló játékra utal.)

A Bach-korszakban német társulatok szerepeltek Baján, de a következő esztendőben, 1860 után minden esztendőben magyar tár-

sulat jött. Megemlítem közülük, hogy *Aradi Gerő* szegedi társulata 1879 május havában, a nagy szegedi árvíz idején játszott Baján. Itt maradt nyári színeként is az úgynevezett Boschán-féle kertben, melyet a város legszebb helyeként említene, és mely egyik helyszíne volt a színi előadásoknak. (A Boschán kert a Széchenyi utca és a Zárda utca sarkán volt. A Zárda utca a mai Bartók Béla utca volt, a ferencesek zárdájáról elnevezve. A Boschán kert területét már régen beépítették.)

Az 1883-84 esztendőben *Balogh Alajos* társulata szerepelt Baján. Ő mutatta be, sikerrel, Madách *Az ember tragédiája* című darabját. A tragédia először csak 1883-ban került a Nemzeti Színház színpadára. Ugyanekkor mutatta be Balogh Alajos Baján *Az ember tragédiáját*, elsőként egy vidéki színházban.

Az önkényuralom enyhülése idején az első bajai újságban, *Kolmár József* lapjában, a *Bajai Közlöny* 1860. január 1-ji számában merült fel az önálló bajai színház szükségességének gondolata. A cikkíró azzal érvel, hogy egy 18 ezer lakosú, színjátszás-szerető városnak szükségszerű egy színház létrehozása. Mi az oka színházunk pangó állapotának? – teszi fel a kérdést. Hogy a színtársulatok csak betekintettek, hogy aztán rövidesen szedjék a sátorfájukat? A cikk kemény ítélete szerint a lakosság szellemileg kiskorú, alacsony műveltségű; csak a bor, a kártya és a pipa érdekli. A Kolmár József tanár által alapított gimnáziumi önképzőkör 1865-ben színelőadást mutatott be.

Egy évtizeddel később is rendszeresen járnak Baján magyar jeles művészekből álló színtársulatok, Szegedről, Debrecenből, Erdélyből. Ekkor az *Arany Bárány Szálloda* adott helyet a színházi előadásoknak. A Tánacsics (akkor Haynald) u. 12. alatti, a mai ének-zenei iskola helyén volt vendéglő aligha nevezhető ideálisnak színi előadások tartására. Kicsiny színpadán alig-alig fértek el a színészek a színpadképhez szükséges bútorzattal, a díszletekkel. A világítás, villanyáram még sokáig, 1927-ig nem lévén Baján, a „megvilágítás” legfeljebb félhomálynak volt nevezhető, a színész monológjába bele-belecsikordult a színpad padlója. Zavaró tényezőnek számított a karzat népének nevetlensége (zajongás, közbekiáltások). Ha egyeseknek úgy tartotta úri kedve, nem átalottak hangosan beszélgetni. Ha pedig az utcán végigment egy-egy szekér, akár percekre érthetetlené tette a színész szavait, a terem amúgy is rossz akusztikájáról nem is beszélve. A zenekar a színpad és a nézők között volt elhelyezve, már ha a néhány összeverbuvált muzsikust zenekarnak lehetett nevezni. De előfordult, hogy a *cigánybáró* énekes szólistáit egyetlen rozzant

zongora kísérte. Ilyen technikai nehézségek közepette szerepeltek itt a magyar színjátszás nagyjai: a bajai *Felekyné Munkácsi Flóra* („a legszebb magyar színésznő”), *Csillag Teréz*, a Nemzeti Színház ünnevelt művésznője, *Prielle Kornélia*, *Ney Dávid*, *Jászai Mari*, hogy csak néhány nagy nevet említsék.

1876-ban *Völgyi Gusztáv*, a következő évben *Saághy Mihály és Csóka Sándor* színtársulata, majd ezután *Kovács és Gerő* színtársulata szerepelt Baján. Utóbbi klasszikus darabokat játszott, de „*azt hogy hogyan? azt nem szabad kutatni.*” Az operettekről sem mondható semmi jó, egy szál rozzant zongora kísérettel gyatrán sikerültek. A népszínművek viszont tetszetek a közönségnek. Amikor azonban ismét visszatért a társulat, már színvonalas színészei sem voltak. *Tóth Ede A kintornás család* című darabjáról azt írták, hogy úgy adták elő, hogy az utolsó falusi trupp is többet mutatott volna.

1879 jeles esztendő volt a bajai színjátszásban. *Aradi Gerő* színi igazgató nyári színekört építtetett a jelenlegi nagy Spar áruház és a Tanítóképző közötti üres telken. Bemutatták *Jókai Mór Hős Pálffy* című színművét. (Drámai jelenetek 3 képben.) Érdekesség, hogy előre gondolkodva egy építendő színház javára tartottak előadást. Sok, mára elfeledett darab mellett számos, ma is játszott színmű bemutatója volt a nyári színekörben. Előadták a *Corneville-i harangok* című operettet, majd a következő évben *Suppe Boccaccio* című nagyoperettjét. *Solymos Ede* írja, hogy utóbbit a nagy sikerre való tekintettel négyszer adták elő, és a következő években is műsoron maradt.

Előfordult, hogy az előadáshoz nagyobb létszámú szereplőgárda szükségeltett,



„A legszebb magyar színésznő”, a bajai eredetű Felekyné Munkácsi Flóra

ilyenkor helyi műkedvelőket is bevontak. Mint például 1880-ban a *Varázs fátyol* című darabba: „A tündéres fátyoltáncban a színtársulat női tánc személyzetén kívül a helybeli m. t. (mélyen tisztelt) műkedvelő nők is részt veendnek.” Ha a közönség nem volt éppen jó kedvében vagy előnyben részesítette a farsangi bálokat, az üres nézőtér, az eddigi bevétel nem biztosította egzisztenciájukat, amint ezt *Csóka Sándor* színingazgató 1881 januárjában bejelentette, egyszersmind azt is, hogy „kénytelen távozni”.

Még ugyanebben az esztendőben bemutatták *Verdi Ernani* c. négyfelvonásos operáját *Shakespeare Othellójában* és a *Rómeó és Júliában* a budapesti Nemzeti Színház ünnepelt naivája, Csillag Teréz szerepelt. Szinte hihetetlen, mely darabokat játszottak ebben az évadban: *Shakespeare III. Richárdját* és *Lear királyát*, *Molière Tartuffe-jét*, *Schiller Stuart Máriáját*.

1882 tavaszán *Aradi Gerő*, majd őszén *Völgyi Gusztáv* társulata játszott a Bárány Szálló akkor átalakított és korszerűsített színpadán. A Bárány a felújítás után már jobban megfelelt a színielőadásoknak, de a következő évtizedekben fokozatosan leromlott, az 1920-as évekre romos állapotba került. Le is bontották, hogy a helyén készült épületek a Felső Leánykereskedelmi Iskolának és a mai Postapalotának adjanak helyet.

A kor kívánalmainak a nyári színpör is mind kevésbé felelt meg. Deszkafalaival vásári létesítményre emlékeztetett, a nyári záporok gyakorta megzavarták az előadást, csakúgy, amikor éretlen suhancok kívülről füttyltek a művészek által előadott dalművek slágereit. Jóllehet, 1911-ben még átalakították, ellátták előcsarnokkal és páholyokkal, a színpadot megnagyobbították, de 1916-ban tűzveszélyes volta miatt le kellett bontani.

Az első megvalósult termék, melyek méltó körülményeket biztosítottak, és felváltották a Bárányt és az Oroszlánt, a *Nemzeti Szálló* 1918-tól színi előadásokra is alkalmas nagyterme (ma a Duna Wellness Hotel) és a Központi Szálloda nagyterme, illetve az 1927-ben épült mai Városi Színházterem voltak. Színpada volt az *Iparos Székháznak* is, e helyet mi inkább Tiszti Klub, ma Belvárosi Közösségi Ház néven ismerjük.

1883-ban és 84-ben *Balogh Alajos társulata* szerepelt Baján. A színingazgató mulhatatlan érdeme, hogy társulata bemutatta itt *Az ember tragédiáját*. A következőkben 1928-ig még nem kevesebb, mint 31 társulat vendégeskedett Baján.

A színészi pálya megítélésének változásával kapcsolatban érdekes bajai vonatkozást találtam egy 1924-es *Színházi Életben*. A cikkíró arról értekezik, hogy még a közelmúltban is

a színészpályára készülő fiatalembert vagy leányt afféle „falu rosszának” tekintette a család. De sokat változott a világ. A színészpályára készülő méltóságos kisasszonynak már nem kell megszöknie hazulról. *Dr. Matisz Sándor* bajai ügyvéd lánya 2 évig harcolt, hogy szülei elengedjék a színi iskolába. Most az apa maga vitte fel lányát Budapestre a színtanodába.

Az amatőr színjátszás valósággal virágzott városunkban. Ezzel kapcsolatos érdekesség szintén 1924-ből származik. A bajai műkedvelők sikeres előadásban adták elő *Herczeg Ferenc* *Az árva Katona* című egyfelvonásosát. Éltek a nemzetiségi amatőr színjátszás különböző formái is. Baján született (1772-ben) a szerb színjátszás megalapítója, *Joakim Vujics*. A bunyevác nagypréló pedig 1911-ben érkezett meg Szabadkáról Bajára. Minden évben egy-egy, általában erkölcsi töltésű, *Petres János* csávolyi plébános által megírt drámát adtak elő. A *Színházi Élet* szerint 1924-ben *Mariházy Miklós* és *Halmi Jenő* társulata járt Baján, de az év októbere óta csak a bajai műkedvelők tartják a lelket a bajai színházi életben. A *Leányegylet*, a *Leányklub*, a *Nőegylet*, a *Sportegyesület*, a *Műkedvelők gárdája*, a bajai *Munkás Műkedvelők csoportja*, a bajai *Magyar Torna Egyesület* szinte színházi város-sá szervezte Baját. A szakcsoportok minden héten rendeznek egy-két előadást, amely a színházhiányt igyekszik pótolni. Hogy mit játszottak? „Általában véve mondható, hogy Baján *Szenes Béla-láz* dühöng. *Baja legnagyobb egyesülete*, a *Bajai Sport Egyesület* már hónapokkal ezelőtt elhatározta a *Gazdag lány színrehozatalát*. Ugyancsak erre a darabra vetettek szemet a *Leányklub tagjai* is, akik már próbálni is kezdték a darabot. Hosszú huzavona, a hivatalos közegek közbelépése után a

*Bajai Sport Egyesület* győzött. A *Leányklub csak azért is egy másik Szenes Béla darabot mutatott be, az Olasz asszonyt*.” A Leányegylet az *Egy magyar nábobot* játszotta. A nótás kapitány hatszor ment egymás után, a Gazdag lány háromszor. A *Tordai Ányos* ciszterci gimnáziumi tanár, majd igazgató *Mikes Kelemen* c. darabja és *Lóránt-Lichter László Melyiket a kilenc közül?* c. darabja óriási siker volt. Utóbbi egyébként a budapesti Teréz körúti Színpadon is játszották. Itt találkoztam először a *Bajai Halász Ifjúság* műkedvelő gárdájának működésével.

Élénk amatőr színjátszás jellemezte a bajai *Legény Egylet*et és a *Szentistváni Színjátszó Kör*t. A kiváló amatőr színjátszó, *Rábl Béla* a *Titok* című darabban kapott először fontos szerepet 1925-ben, és a hivatásos színészekkel való együttműködésétől eltekintve amatőr színjátszóként pályafutása során 56 darabban szerepelt. A következő évben a Katolikus Legényegylet által játszott *Martos – Lehár Pácsi* c. darabjában találkozunk vele.

Komoly vitát és sértődést váltott ki egy kritika egy pécsi színtársulat (*Asszonyi társulata*) és a *Bajai Ujság* kritikusa, *Gárdonyi Lajos* között. *Gárdonyi* az ugyanebben az évben alapított *Filharmonia* c. folyóirat szerkesztője volt. A *Régi jó Budapest* c. darab kritikájában a következőket írta: „...*hogy egy meghibbant ízlésű rendező a szerző minden intenciója ellenére az ő trágár gondolkozásmódjának hülyeségeit az egyébként fehér darabba beleripacsodja*.” A színház főrendezője, *Sziklai Jenő* másnap becsületsértés és hitelrontás miatt pert indított ellene.

A színházi szezon műkedvelő előadásokkal indult. *Herczeg Ferenc* *Az árva Katona* (*Katona Józsefről* szól a darab) című egyfelvonásosának női főszereplői *Kersch Mariska* és *Vojnics Baba* voltak. Az egyik leány apja *Kersch Fe-*



A Nemzeti Szálló (ma Duna Wellness Hotel) a 20. század elején számos színielőadásnak is otthont adott (Forrás: [bajaikepek.hu](http://bajaikepek.hu))

renc, a Tanítóképző tanára, a másiké *Vojnics* (később *Borbíró*) *Ferenc* polgármester volt. Termett Baján fiatal színműíró tehetség is. Egy 1933-as híradás szerint *Aczél Ervin* 2.-os (15 évesen 190 cm magas) gimnazista *Men-tőtlet* című darabját Amerikában is bemutatták. *Szentiványi Béla* rendező arról ír, hogy 95 bajai előadásának tapasztalatai alapján egy 28 ezres városban szívesen szervezne 30 tagú operett- és prózai társulatot.

1934. augusztus 5-én a bajai színjátszás az országos érdeklődés homlokterébe került. Itt mutattak be ugyanis először olyan darabot, melynek színpada egy Sugovicán ringó hajó volt. A *Kolumbus* c. színmű a nagy felfedező

hajójának, a *Santa Mariának* kicsinyített másán játszódott. A darab különleges volta és minden bizonnyal szerzője, *dr. József Ferenc* királyi herceg miatt is figyelmet keltett. A Sugovica partjába a bajai utászkatonák 4 ezer fő befogadására alkalmas nézőteret vágtak. Kolumbusz alakját a rendező, *Szentiványi Béla* formálta meg. A szereplőgárdában bajai műkedvelők működtek közre: 15 jogász, 2 orvos, 1 pedagógus és 7 egyéb foglalkozású. Az egyetlen hölgy *Karig Sára* volt. (A bajai Liszt Ferenc Kör és a Zeneiskola alapító igazgatójának leánya volt, aki később 9 évet töltött a Gulágon.)

A *Miasszonyunkról* nevezett *Iskolanővérek* bajai krónikájából tudjuk, hogy az ifjúság

1936. november 24-én a Központi Szállóban, a mai Városi Színházteremben *Tóth Nándor Budavár visszafoglalása* c. darabját tekintette meg a *Katolikus Egyesülés* rendezésében, a következő év januárjában pedig *Lovass Andor*, a belvárosi templom kántorának *Diákbar* c. operettjét, szintén a Központi Szálló nagytermében. A zárdaiskola súlyt helyezett a tanulók drámapedagógiai képzésére. 1937 anyák napján például az elemi iskolások két színdarabot adtak elő. *Albert Sándorné Újpeéry Edit* általam lektorált naplójából tudom, hogy karácsonykor a növendékek Jézus születéséről misztériumjátékot mutattak be. ■

- Folytatjuk -

## Türr István síremlékéről

### Nebojszki László

■ Folyóiratunk előző havi számában foglalkoztunk *Türr István* szoboralapjával, amelynek célja életnagyságú bronzszobrának a szülővárosában történő felállítása volt. Emellett kevés figyelmet kapott a budapesti Kerepesi úti temetőben (ma: Fiumei úti sírkert) található végső nyughelye és annak állapota. Cikkünkben a *Bácska* vármegyei közérdekű politikai közlönyben utóbbival kapcsolatban megjelent írásokat közöljük.

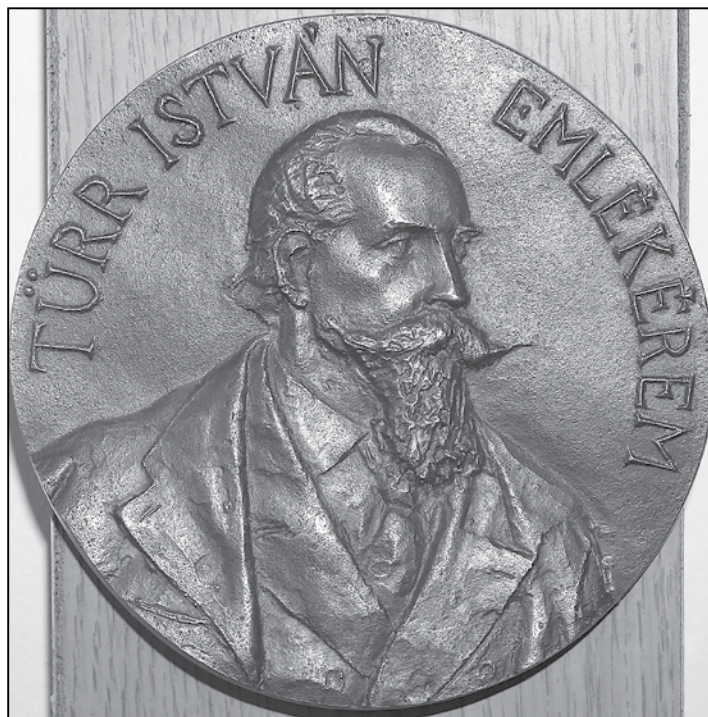
A Zomborban megjelent *Bácska* című lap 1913. évi április 22-én kelt számában olvasható: „*Türr István emlékmű bizottság*. Budapestről írja tudósítónk: Az *Első Magyar Általános Biztosító Társaság* dísztermében szombaton bizalmas értekezlet volt *Harkányi Frigyes* v. b. t. t. elnöke alatt, ki ismertette az egybegyűltek előtt az összejövetel célját. Néhai *Türr István* tábormoknak ugyanis, aki a magyar népnek és névnek a külföld előtt is megbecsülést és tiszteletet szerzett, a kerepesi temetőben egy korhadt fakereszt hirdeti emlékét. Az értekezlet *Ormódi Vilmos* indítványára elhatározta, hogy a közeli napokban megalakítja a *Türr emlékbizottságot*, amelynek előkészítésére öttagú bizottságot küldött ki az értekezlet.”

*Báró Harkányi Frigyes* az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban nemzetőr volt, Világos után külföldre távozott, később hazatérve elsősorban gazdálkodással foglalkozott. Emellett igazgatósági tagja lett az említett biztosító társaságnak, továbbá több kulturális egyesület és intézet tagjaként rálátása lehetett a tábormok sírjának állapotára. *Ormódi Vilmos* 1857-től lett az *Első Magyar Biztosító Társaság* alkalmazottja, ahol a ranglétrát végigjárva 1898-ban vezérigazgatónak választották. A fenti összefogás célja síremlék felállítása volt.



*Türr István síremléke 2008-ban, halálának 100. évfordulóján*

A témában a folytatásról-közvélekedésről a *Bácska* 1913. szeptember 23-án kiadott számának Emléket Türr Istvánnak c. vezércikkében olvashatunk: „Türr István tábormok még mindig jeltelen sírban alussza örök álmát a budapesti Kerepesi-temetőben. A nagynevű hős és érdemekben gazdag hazafi emlékezetének a megörökítésére országos mozgalom indult meg, amelyet a most megalakult »Türr emlékmű bizottság« lelkes felhívással indít útjára. A mai magyar társadalom legjobbjából alakult e bizottság, amely azt vallja nemes céljával, hogy méltó emlékművel jelölje meg Türr Istvánnak évek óta porladó hamvait. Elolvasni a bizottság névsorát maga is a legnagyobb gyönyörűség. Mert e díszes lajstromból örömmel látjuk, hogy a kegyelet közös érzése mégis



Türr István emlékérem

csak összehozza, egységes társadalmi akció részeseivé teszi azokat, akiket a pártos politika egymástól nemcsak elválasztott, hanem egymással szembe is állított, holott e nemzet java, üdve, boldogulása sürgősen követelné együttműködésüket.

A bizottság a nagyközönséghez fordul felhívásában és a kegyeletet szép terv megvalósításához annak támogatását kéri. A felhívás többek között így szól: »Türr István tábormok, a hős magyar katona, ki messze külföldi csatatereteken küzdött, de legszentebb céljával hazánk alkotmányának visszavívását tűzte ki, ma még csupán egy korhatag fakeszt alatt pihen a Kerepesi-temetőben. Van-e honfi szív, mely ne őrizné hálás kegyelettel az ő nemes emlékét s ne érezné, hogy ezt az emléket, mint a nemzet erkölcsi kincsének becses részét, maradandó jelekben is át kell szállítanunk az utánunk következő nemzedékekre. A véres harcok Türr tábormokából az áldott béke munkás hőse lett. Tömérdek, fáradhatatlanul végzett kultúrmunkával igyekezett részt venni a modern Magyarország kiépítésében. A nemzet művelődését, vagyonosodását, erkölcsi és anyagi gyarapodását egyaránt sikeresen szolgálta. S mily megkapó mozzanat, hogy a hadi babérokkal koszorúzott dalia, mint a magyar szent korona országai békeegyesületének elnöke végezte lovagias, nemes életét. Lelkében annyi rettentő csatának emlékével, testén beforrott sebhelyekkel, a legemberségesebb ügynek, a béke ügyének élére állt.«

Szép és igaz szavak, s remélhetőleg visszhangot is fognak kelteni a vármegye tár-

sadalmában melynek lelke nemcsak, hogy fogékony volt mindig a kegyelet parancsolta kötelességek iránt, hanem önmagát iparkodik megbecsülni azáltal, hogy nagy fiának, vármegyénk szülöttének emléke felállításához a saját adományaival minél nagyobb számban és összegben járulnak. Türr István sírja lehet még egyelőre jeltelen, de emlékezete nem pusztult ki azok elméjéből, akik valaha látták, kalandos és gazdag pályáját ismerték, katonai és polgári erényeit csodálták.

Türr István a magyar szabadságharc deli vitéze, a magyar emigráció tette kész elszánt vezérelméje, magyar volt testestől-lelkestől, magyar, de egyben világpolgár is a szó legnemesebb értelmében. Otthona volt az egész művelt világ, mindenfelé hódolattal tekintettek fel megragadó alakjára, eszményi férfiszépségére, lelke tartalmának bámulatos sokoldalúságára. Mindenütt tudták, hogy ragyogó múlt van mögötte, de mindenhol érezték, hogy a jelen elevensége, modernisége, tettekéssége van vele, a jövő sok ezemyi villogó, rajzó terve áll előtte. Csodálatos ember volt, akihez foghatót ritkán szülnék a századok. Csak a múlt évszázad, amely oly hihetetlenül pazar bőkezűséggel oltotta a magyar lángelméket, hozhatta őt létre.

Ha már a magyar szabadságharcosnak, a nagy olasz garibaldistának, a csatomaépítőnek, az úttörőnek a képe elhalványodott bennünk, gondoljunk a hajlott korú Türr Istvánra. Gondoljunk a tisztas aggastyánra, akinek sudár, elegáns alakját nem hajlította meg a

kor, aki érdekes fejének, hófehér hajával úgy járt közöttünk, mint élő szobra a belső szépségnek, az önmagában nyugvó, egyensúlyozott bölcsességnek. Ez az ember biztos volt benne, hogy hősi dicsőségének és pozitív alkotásainak emléke túl fogja élni. Mert ha elfelejtik a generálist, akkor is megemlékeznek a munkásról, ha nincs kegyelet a harcos iránt, megtisztelik benne a béke heroszát. Vajon csatlakozott volna reményességében? Oly sokat és sok félét adott nemzetének: elfeledték volna. Bízunk az ellenkezőjében és hiszünk megyénk társadalmának kegyeletet áldozatkészségében.”

Ugyanezen lapszám Hírek rovatában még egy megjegyzés foglalkozott a témával: „Türr István emlékezete. Budapesten megalakult a »Türr emlékmű bizottság«, amely a nagyne-

vű tábormoknak jeltelen sírját emlékművel akarja megörökíteni. Lapunk vezető helyén foglalkozunk e tárggyal részletesebben, itt csak azt említjük meg, hogy az adakozást, az adakozó nevét és az összeget jelző gyűjtőív beküldését a bizottság az »Első Magyar Általános Biztosító Társaság« címére (Budapest, IV. Vigadó tér 1.) kéri.” ■

## BAJAI HONPOLGÁR

### Előfizetés és megrendelés 2025-re

Lapunk természetesen a következő évre is előfizethető és megrendelhető. Az egyes lapszámok ára, illetve az előfizetési díjak 2025. január 1-jétől a következőképpen alakulnak:

- egy lapszám ára	450 Ft;
- dupla lapszám esetén	900 Ft;
- az éves előfizetési díj helyben házhoz szállítással:	8000 Ft;
- éves előfizetési díj belföldön + postaköltség:	13 500 Ft;
- éves előfizetés külföldön + postaköltség:	32 000 Ft.

Rendelje meg lapunkat előre, hogy biztosan megkaphassa!

A Bajai Honpolgár szerkesztősége és a Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriuma

## Mesélő bajai sírkövek 17.

# A nagy bajai tűzvészre emlékeztető Adamovics-síremlék

### Jász Anikó

■ A Rókus temetőben áll egy különleges síremlék: Baján az egyetlen, amely öntöttvasból készült. A magyarországi temetőket tekintve is nagyon kevés 19. századi, öntöttvasból készült síremlék található, mert csak néhány kohászati üzem gyártott ilyeneket, elkészítésük drága volt, így csak tehető családok engedhették meg maguknak. A síremlék másik különlegessége, hogy Baja történetének egyik tragikus eseményére emlékeztet, az 1840. május 1-ji tűzvészre. A síremléket ugyanis az Adamovics (Adamovits) család – jelképesen éghetetlen anyagból – a tűzvészben elhunyt családtagjainak emlékére emeltette, a bajaiak közül sokan mégis a tűzvész áldozatai emlékművének tekintik.

A nagy bajai tűzvész 185 évvel ezelőtt, 1840. május elsején történt, ezen a napon szinte teljesen megsemmisült a város épített környezete: 182 ház melléképületekkel, 5 templom, a zsinagóga és a kórház, összesen 2101 épület vált a lángok martalékává. A város északi részéből, a Fehérló utca egyik házától kiindult tűz a déli városrész felé haladva szinte mindent felemésztett. Az akkoriban mintegy 15 000 lakost számláló városban 78 ember lelte halálát a lángok között, 27-en később az égési sérüléseikbe haltak bele. Sokan, ha életben maradtak is, minden ingóságukat, vagyonukat elveszítették.

Az Adamovics család Pozsony vármegyéből, Kuklóról (Kuklov, Szlovákia) származó gradistyei horvát (burgenlandi) horvát família, amely 1625-ben magyar nemességet kapott. A 18. század elején áttelepültek előbb Nyitrába, majd Bács vármegyébe, ahol 1736-tól szerepelnek a vármegye nemesi lajstromában. A család férfi tagjai magas közigazgatási rangot töltöttek be. Az Adamovics familia másik ága 1770-ben Mária Teréziától nyert nemességet, csepini előnévvel. A Verőce vármegyéből (ma Horvátország északkeleti része) Bács megyébe települt családtagok közül néhányan Baján éltek. Például csepini Adamovics Antal (1753?-1827, Baja) udvarnok, királyi tanácsos, 1815-ben Verőce vármegyei alispán, majd főispánhelyettes volt 1820-1825 között. Őt és feleségét, Piukovics Erzsébetet a Rókus kápolna sírboltjába temették.

### A kriptában nyugvó családtagok

A síremlék kelet felé néző oldalán a szép, kéziratos betűkkel öntött szöveg az 1840. május elsején tomboló tűzvészben elhunyt

három családtagról emlékezik meg: „1840 évi Május 1ső Napján/ dühöngött tűz vészely Baja Várossát/ hamvasztotta el. Benünket leg kedveltebb/ testvéreinktől foszta meg. Adamovics/ Anna és Klára testvéreink egy 16/ éves rokon öcsénkel példa nélküli/ hűségök martalék java lettenek Őket/ a testvéri lak pusztító lángjai emésztvén el/ Béke hamvaiknak!!!”

Adamovics Anna Maria Susanna 1763. február 20-án született Baján, a tűzvész idején 77 éves volt. 1787-ben kötött házasságot Assalai (Aszalay, Aszalos) Ferencsel, négy leányuk született (Borbála, Katalin, Júlia, Mária). Adamovics Klára 1772. július 19-én született Baján, 68 évesen lett a tűzvész áldozata. A halotti anyakönyvbe Anna nővérével az első két helyen jegyezték őt be, Csernus, született Adamovics Klára néven, innen tudható a férjzett neve. Feltételezhető, hogy férje a Nemesmiliticsről származó Csernus András (1769-1811) volt. Gyermektelen házasságában korán megözvegyült. Ezt a tényt alátámasztani látszik az, amit öccse, Adamovics Ferenc 1846-ban kelt végrendeletében írt

róla: „...Csernus Klára...aki engem 30 annyi évék által számos betegségekben ápolat és dajkált...”.

A két idős özvegy nővért együtt érte a halál, bár egy 16 éves gimnazista rokonuk, Matits (Matics) Tamás megmentésükre sietett, de ő is a tűzben lelta halálát. Matits Tamás rokoni kapcsolatát az Adamovics családdal a rendelkezésre álló források alapján nem sikerült minden kétséget kizáróan tisztázni. Az viszont bizonyos, hogy Adamovics Ferenc végrendeletében a Matits család tagjairól – Demeterről, Gáborról, Sándorról és Józsefőről – bőkezűen gondoskodott, és mivel Matits Tamás a bajai gimnázium tanulója volt, alapítványt hozott létre a bajai ciszterci rendi gimnáziumban tanuló, mindenkor Adamovics és Matits családból származó diákok tanulmányainak anyagi segítésére.

A vas obeliszk nyugati oldalán lévő szöveg a tűzvész előtt elhunyt családtagokra emlékezik: „Pepini Mária Martinovics Mátyás/ özvegye úgy Adamovics Gábor és/ ennek Néje Martinovics Mária/ példás szülők por-



Az Adamovics-síremlék

lanak ezen gyász/ Alkotvány alatt/ Melyet gyermeki hálás érzetből/ Adamovics Bálint András,/ Ferenc és Júlia testvérek tettek/ 1840 Évbén”

Pepini Mária, Martinovics Mátyás özvegye nem más, mint a magyar jakobinus mozgalom vezéréként ismert Martinovics Ignác édesanyja. Martinovics Ignác (1755-1795) ferences rendi szerzetes volt, fogadalmát a bajai kolostorban tette le 1773-ban. Martinovics Mátyásné Pepini (Pepinyi, Popini) Máriáról kevés személyes adat maradt fenn. Bizonyos, hogy Pesten született 1717 körül, 1736-1760 között tíz gyermeknek (7 fiúnak és 3 lánynak) adott életet. Már özvegyen került Bajára, és saját jövedelméből élt, itt is halt meg 1802. július 1-jén). Az Albániából Magyarországra került Martinovics Mátyás magyar nemességét szerzett, gyermekei ennek megfelelően a *Bajnay, Parcsetics, Adamovics* nemes családok leszármazottaival kötöttek rangbeli házasságot.

A Martinovics és Adamovics család közti kapcsolat Martinovics Ignác nővére, *Martinovics Mária Anna* (1747, Pest-1803. június 30., Baja) és *Adamovics Gábor* (1721, Baja-1799. április 6., Baja) házasságával jött létre. Adamovics Gábor birtokos nemes több fontos közigazgatási posztot töltött be Bács megyében. Ebből a házasságból tíz gyermek született. Az ő gyermekeik, a negyedikként született *Bálint András*, a legfiatalabb *Ferenc* és a hetedikként született *Julianna* voltak a síremlék készítői.

*Adamovics Bálint András* 1770. november 29-én, Baján született, magas közigazgatási rangot töltött be, bajor királyi udvari tanácsos lett, nagyrészt Bécsben élt, 1856. július 13-án Badenben (ma: Baden-Baden, Németország) hunyt el. *Adamovics Ferenc Xavér Gáspár* (1779. november 27., Baja-1847 után Baján) Bács vármegye táblabírója volt, nem házasodott meg, utód nélkül hunyt el. *Adamovics Julianna* 1777. március 17-én Baján született, *Reisinger László* (1758 k?-1829, Lemberg) bécsi orvoshoz ment feleségül. Családjával Lembergben (ma: Lviv, Ukrajna) élt, a város akkoriban Ausztria része volt. Három gyermekük közül a fiatalabb fiú, *Alexander von Reisinger* (1814, Sanok, Galícia-1845, Bécs) a Bécsi Műszaki Egyetem tanára és igazgatója, majd a Lembergi Műszaki Egyetem rektora volt. Adamovics Klára nevelt lányát, *Székely Juliát* vette feleségül, de korai halála miatt házasságuk mindössze 4 hónapig tartott.

Az obeliszk keskenyebb oldalain öntöttvas névtáblákat helyeztek el. Az északi oldalon látható egy nagy, ovális folt, amely arról tanúskodik, hogy korábban ott is volt egy tábla. Korábbi temetői felmérés alapján tudható,

hogyan állt rajta: „ITT NYUGSZIK/ Adamovits Bálint/ volt bajor kir. tanácsos/ és fivére/ Adamovits Ferenc/ valamint/ gazdovai/ Dr Peplowsky Sándor”

A déli oldalon a *Peplowski* család tagjainak neve látható a kor stílusának megfelelő egy-egy szépen díszített ovális táblán: „özv. Peplowszky Sándorné/ sz. Klempa Erzsébet/ 1876-1960/ gazdovai/ Peplowszki László/ szül.1847. év november hó 7./ megh. 1893. év december hó 16./ és leánya Matild/ szül. 1880. márczius hó 9./ megh. 1883. augusztus hó 8./ gazdovai/ lovag Peplowszky Lászlóné/ élt 67 évet/ meghalt 1922. máj. 24./ gazdovai/ Peplowszky Sándor/ élt 63 évet/ meghalt 1937. máj. 2.”

A lovag gazdovai Peplowski lengyel nemesi származású családdal az Adamovicsok házasság révén kerültek rokonságba. Adamovics Júlia lánya, *Reisinger Matild Peplowski Sándor* Bécsben praktizáló bajai orvossal házasodott össze. Fiuk, *Peplowski László Vladimir Ferenc* (1847, Bécs-1893, Baja) a bajai *Csák (Czak) Herminát* (1855-1922) vette feleségül. Ebből a házasságból három gyermek született. Az első fiú, *Peplowski Ferenc Domonkos László Mária* (1874-1937) még szülei bécsi tartózkodása idején született, felesége a Galgócon (ma: Hlohovec, Szlovákia) született nemes *Klempa Erzsébet* (1876-1960) lett, a Mészáros (ma: Mészáros Lázár) utcában laktak, a család földjeinek jövedelméből éltek. A második fiú, *Peplowszky László András József* 1877-ben Baján született, az első világháborúban Vaskorona-renddel kitüntetett századosi rangban szolgált, 38 évesen 1915-ben Belorusziában elesett, Baruny katonai temetőjében temették el. Leányuk, *Matild Franciska Mária* (1880-1883) kicsi gyermekként halt meg.

Az Adamovics és Peplowski kriptát idővel egy fallal kettéválasztották, a keleti rész a *Szemere* és *Riavicz* család nyughelyévé vált.

A *Szemere* családból a legidősebb *Szemere Sándor* sírtáblája még a vas síremlékre került, de családtagjai a kriptára helyezett márvány síremlékek alatt nyugszanak.

*Szemere Sándor* banki tisztviselő 1898-ban Nagytapolcsányban (Topolčan, Nyitra megye, Szlovákia) született; édesanyja, *Klempa Gizella* és Peplowski Ferenc fele-

sége testvérek voltak. Így amikor 1923-ban Budapesten házasságot kötött *Hoitsy Klárával*, nagybátyja volt az esküvői tanúja. Feltételezhető, hogy akkor költöztek Bajára, amikor megépült a Magyar Nemzeti Bank bajai fiókja, ahol főellenőri beosztásban dolgozott. A Czirfusz Ferenc utca 16. számú házban laktak. *Szemere Sándor* öccse, *Szemere László* pénzügyi számtiszt is Nagytapolcsányban született 1903-ban. A bajai *Komlói (Koch) Mária* (1898-1979) varrónőt 1928-ban vette feleségül. Egy leányuk született: *Komlói Livia* (1929-2018), aki a régi bajai kereskedő- és szállodás családból származó *Riavecz (Riavicz, Riavitz) Jánossal* (1925-2015) kötött házasságot. Két gyermekük, *György* és *Rita* a közelmúltban hunyt el.

Az Adamovics síremlék a Rókus kápolna mögött kissé észak keleti irányban, az 5. parcella 7. sor, 1. sírhelyen található. Adamovics Ferenc 1846-ban írt minden jövőbeli részletre kiterjedő végrendeletében a „gyász alkotvány” sorsáról is gondoskodott. Halála után András bátyjára bízta a sír karbantartását és a kriptaköré egy vaskerítés elkészítését, melynek vasanyagát ő már megvásárolta, ma is ez keretezi a kriptát. A kriptá nyugati része és az öntöttvas obeliszk ma Baja város védettsége és gondozása alatt áll. ■



A Peplowski család névtáblái

## Emlékképek Gergely Józsefné Békei Irén hagyatékából

### Bajai vizeken – Rezét (2. rész)

**Közzéteszi: Marosvásárhelyiné Gergely Anna**

■ Apám fényképezőgépeket javított és teniszütőket húrozott, ez elég jó mellék-keresetnek bizonyult. Anyám háziasszony lett, én meg a fényképek előhívásával és kidolgozásával foglalkoztam.

Amikor megnyitották az állami OFOTÉRT boltot, apámat tették meg üzletvezetőnek, *Rezső (Jóska öccse) Szekszárdra, Géza* (apám unokaöccse) Kecskemétre, majd Győrbe került, szintén az OFOTÉRT-hoz. Jóskaival együtt mind a hárman apámtól tanulták az optikus szakmát, és Baján szereztek meg a mesterlevelet. Akkoriban a látszerész hiányszakmának minősült, az új államnak is szüksége volt a jó szakemberekre.

A sok viszontagság után a Duna volt az a hely, ahol enyhülést találtunk. Szerettük Rezétet, Duna-vízzel mosakodtunk, a főző- és ivóvizet a halásztanyáról hoztuk. A sátoros élet több nyáron át tartott. A part meredek volt, ezért természetből lépcsőt kellett készíteni. Apám a lépcső mellé fogódzkodó korlátot is csinált, ezután már bátrabban mentünk le a csónakokhoz. Kezdetben a parti üléshelyek farönkökből álltak, a főzőhely pedig két, egymáshoz kb. egy méteres távolságra ágból készült farúd volt, amelyet földbe ástott oszlopokra akasztottak. Két bogrács is elfért rajta. A fák alól sok fahulladékot lehetett összeszedni, amelyeket már korábban letört

a szél. Védett helyre gyűjtöttük, ezért jól kiszáradtak, gyorsan lehetett tüzet gyújtani a bográcsok alatt. Otthon mindent gondosan csomagoltunk, ami a kinti élethez kellett. Biciklivel mentünk ki a csónakokhoz, jól felpakolva, de boldog izgalommal.

Vajon működnek-e a motorok? Először Jóska indult el velem és *Annával*, utána *dr. Polgár Lajos* és felesége, *Margitka*, végül apám, mert ő megvárta, hogy rendben lesz-e az indulás. Amikor már kinn voltunk a Dunán, a jobb part közelében mentünk felfelé, ott nem volt olyan erős a sodrás. Majd meg kellett kerülni a zátonyt, akkor még nem voltak rajta fák és bokrok, csak a csupasz homok látszott.

Mi mentünk a leggyorsabban, és egyszer csak Jóska megfordult, és apám csónakja mellé kormányzott, ami némi izgalmat váltott ki belőlem a motor keltette hullámok miatt. Jóska persze mindezt nagyon élvezte! Természetesen mi értünk föl elsőnek, vissza is integettünk anyáméknak. Apa és Lajos is megérkeztek, ők szívesen tartották a csónakokat egymástól elérhető távolságban.

A csomagokat felhordtuk a sátor elé, majd felakasztottuk a szatyrokat a rúdra, mert ott éjjel biztonságban voltak az állatoktól. A vastag törzsű nyárfákon is voltak akasztók: a kiálló ágakat is hasonló célra használtuk. Mi, lányok rendberaktuk a sátor környékét, a köcsögbe virágot szedtünk, és leültünk beszél-

getni. A kávézás akkor még nem volt divat, nem is lehetett nagyon kávézni: azt olyan „nyugati burzsuj” szokásnak tartották. Jóskaival kimentünk a Nagy-Dunára kishalat fogni, hogy másnapra legyen csali a süllőzéshez. Visszatérve egy kis fürdőzés következett. Károly bácsi dokkján volt egy vízi lépcső, amelyről le lehetett ereszkedni a hirtelen mélyülő vízbe. A holtágban melegebb volt a víz, élvezet volt benne úszkálni. A part mentét benőtte a sás, a békák, a kishalak is ott szerettek tartózkodni, annak ellenére, hogy a gólyák és a gémekek állandóan „vigyázták” őket. Felültek a kiálló, vízbehajló fatörzsekre, karókra, olyan mozdulatlanok voltak, hogy azt hitte az ember, nem is élnek, csak egy-egy vízimotor zúgására repültek fel.

Lassan alkonyodni kezdett, megettük az ízletes vacsoránkat, borocskát is ittunk hozzá. A pecások kezdtek készülődni a halak esti bevetéséhez. Apámék, Jóska és Lajos kievezték, és a saját helyüket „lekarózták”, jelezve: a hely foglalt. A leszúrókaró kb. 5 méteres volt, bizony erő kellett a leszúrásához. Ehhez a karóhoz kötötték másnap reggel a csónakokat, hogy megálljanak, a víz ne mozdítsa el azokat. Mindenki ismerte a másik horgász helyét, és tiszteletben is tartotta. A kukoricát otthon már megfőzték: itt beleszórták a vízbe, hogy a halak odaszokjanak. Lassan feljött a hold, és sejtelmes fényekkel-árnyékokkal terítette be a tájat. Aludni tértünk.

Eljött a hajnal, Károly bácsi kakasa már jelzett. A pecások teát kortyolgattak, ami pálinkával volt ízesítve. Köd és pára lebegett a víz felett, amikor csónakba szálltak sapkában, nagy viharkabátokba burkolózva. Anyám kendővel kötötte be a fejét, Lajos a barna bőr pilótasapkáját vette fel, úgy néztek ki, mintha cirkuszi bohócnak öltöztek volna. Lajos megkérdezte: „*Na, lányok, mennyit fogjak? Négy darab elég lesz ebédre?*” – és rendszerint meg is fogta a beígért pontyokat.

Kezdett feljönni a nap, le kellett vetni a ruhákat. Anyám hófehér haja messziről világított, a nyakában lógott kedvenc távcsöve, csendben ültek apámmal, és várták a kapást. Anyám a távcsővel nézegette a horgászokat, mindig tudta, hogy ki érkezik, és azt is, hogy melyik helyen ki ül, és látta, ahogy másoknál „kapott” a hal. A szeretett távcső most itt áll a könyvszekrényemen, és kis nosztalgijával rá emlékeztet. Károly bácsi mindig a saját portája előtt ült, és ott próbálkozott. Lajos-



Sipos Loránd grafikai

nak is megvolt az állandó helye, ahol mindig eredményesen, nagy türelemmel pecázott. Kb. 10 óra lehetett, amikor a reggeli horgászatot befejezték, és beveztek a szákokban vergődő halakkal. Ezután a nők feladata következett: halat tisztítani, hagymát vágni, tésztát gyúrní. Déli egy órakor már forrt a bogrács vizében a hal. Természetesen a férfiak főzték a halat, bár anyám is megtanulta a bajai halászlé elkészítésének fortélyát. A főzés közben jólesett kortyolgatni a bort. Mire a városból jött vendégek is megérkeztek, már készen volt az ebéd. Nagy mesék, adomák hangzottak el, a kényesebb vicceket azonban csak halkán és suttogva merték elmondani. Az ötvenes években jobb volt „távol” tartani magunkat a politikától.

Fölvetődött, hogy jó lenne házat építeni a sátor helyett, no meg kutat fúratni, ami megkönnyítené a főzést, nem kellene a halászközhöz járni az ivóvízért. Ezeket a terveket dédelgettük, ábrándoztunk – ezzel telt az a néhány év, amit mi „sátoros korszaknak” hívtunk. Végül az érsekcsanádi telektulajdonosok meggondolták magukat (beköszöntött a téveszesítés, és féltek „elvezíteni” a rezéti legelőt is), szóltak, hogy eladják nekünk, ha kell. 1956 után a Szent László utcai házunkat átépítettük a Lakber KTSZ-szel egy – akkor modernnek számító – számológépért cserébe. Apám – titokban – úgy vette meg a padlónak való deszkát, hogy annyi legyen, amelyből egy hétvégi ház is kitelne. A 4x4-es alapterületű házat megtervezte, rajzot és számításokat készített, ennek alapján Jóskaival megkezdték az egyes részek elkészítését. A munka gyorsan haladt, és az egyik szombat délután felszállították Rezétbe, mégpedig úgy, hogy a két egyforma hosszú csónakot összekötötték, arra pakolták a deszkaház egyes elemei egyáltalán nem voltak kicsik, izgalmasnak tűnt az egész vállalkozás. Szerencsére minden baj nélkül felértek a kb. hét kilométeres vízi úton. Vasárnap reggel mindenki a ház felállításán szorgoskodott, a déli órákra már megtörtént a ház „összeszerelése”.

A ház helyének kiválasztása is fontos volt, apám ezt is átgondolta: két vastag nyárfa törzse közé állították, hogy biztonságos legyen. A friss deszka szaga még érződött, keveredett a festék szagával. A kimerítő munka után mindenkinek jólesett az ebéd. Amikor már állt a ház, anyám megszólalt, és közben kivett a szatyrából egy kis csomagocskát: „Jóska, ez a te feladatod lesz!” – a csomagból egy piros-fehér-zöld nemzeti zászló bújt elő. Jóska a ház oldalához támasztott egy létrát, felmászott, és a ház tetejének a kö-

zépére tűzte. Mi meghatottan néztük, ahogy egy friss szellő meglobogtatta, és jelezte: elkészültünk! Hálások voltunk anyámnak, hogy ilyen szép meglepetést okozott nekünk.

A ház eleinte a földön állt, mert – nagy naivan –, nem gondoltunk az áradásokra. Boldogan rendeztük be: két emeletes ágy volt az egyik oldalán, középen asztal székekkel, szekrényke az edényeknek, majd még egy sodronyos ágy Jóskaival a másik oldalon. Anyám színes függönyöket varrt, ugyanabból az anyagból asztalterítőt, és a bejárati ajtóra is egy hosszú függönnyt a szúnyogok miatt. Középen, az asztal fölött függött a nagy fehér búrájú, kissé „barokkos” petróleumlámpa, még Somogyjádról való, ahol apám a gyermekkorát töltötte. Egy fogast is beállítottak a ruháknak, olyan szecessziós hangulatú, ezt dr. Polgárék hozták a berendezésbe. Az ágyak elé rongyszőnyegeket terítettek, ezek mindjárt barátságossá tették a ház belsejét. Apám egy kis állványt is szerkesztett, arra állították az ivóvizet kannákat. Így kezdődött a „házkorszak”.

A sátrat azon a nyáron még nem bontották le, jó szolgálatot tett a továbbiakban is. Barátaink, rokonaink egyre többször látogattak Rezétbe, viszonylag nagy társasági élet alakult ki vasárnaponként. Amikor nem volt halászléfőzés, akkor mindenki a saját elemóziáját ette. Rendszerint bor is akadt a csomagokban. Akkor még üdítőitalok nem voltak, legfeljebb a Bambi. Ha belegondolok: apám a sátorkorszakban még nem volt ötvenéves, anyám 49, mi a harmincas éveinket éltük, Anna (becenevén *Pontyi*) is csak tíz.

Apám leleményes ember volt, mindent kitalált és el is készített, ami a kényelmünket szolgálta. A part közelében kiirtották a bokrokat, és a gyűrűciből korlátot csinált, nehogy a mélységbe essünk még véletlenül sem, különösen az áradások alkalmával. A területen lévő fűzfákat „megformázták”, hogy a nagy Dunára is ki lehessen látni. Ebben Károly bácsi is segédkezett, azt mondta: „*Én olyan sovány vagyok, mint egy szúnyog, az ágak engem jobban elbírnak, mint Jóska!*” – és jóval 60 éves kor felett felmászott a fára, és lemetszette a kilátást eltakaró ágakat.

Majd a zuhanyzó következett: apám leásott a földbe egy oszlopot, arra egy kiálló ágot szerkesztett, oda lehetett akasztani a szűrővel ellátott kannát, amelyet Duna-vízzel töltöttünk meg. Egy erősebb spárgával lehetett a kannát megdönteni, abból folyt a „zuhanyrózás” víz. Ennek különösen Polgárné Margitka örült, mert ő nem járt le úszni. Leginkább a kút, a friss ivóvíz hiányzott. Apám ezzel is meglepett bennünket. Felkereste a *Kincses* nevű kútfúrót, aki elmondta neki, hogy milyen hozzávalókra lesz szükség, amelyeket apám be is szerzett. Nagy öröm volt a kút elkészülte, többé már nem kellett a halászközhöz menni. A kutat zöldre festettük, körülötte kitisztítottuk a terepet, hogy jobban érvényesüljön. Rövid időn belül kikericskellet ültettük körül, ez a hagymás növény nagyon szerette azt a földet, rengeteg volt belőle a szigeten, ma már védett. Mi is nagy becsben tartottuk, vigyáztunk rá.

Apám és Jóska újabb meglepetéssel készült: a megmaradt deszkákból készítettek egy kis méretű ladikot anyának, hogy könnyen tud-



jon evezni és külön pecálni. Vasárnaponként a gyerekek vették birtokba, azon tanultak meg evezni. Az elkészült házunk vonzónak tűnt mások számára is, anyám *Pista* bátyja mellettünk épített egyet, apám unokabátyja, *Békei Jeromos* pedig messzebb tőlünk. A példák felbuzdulva *Lajos* nagybátyám és családja: lánya, *Pöre* a férjével, *Vozner Dodóval* (a Bajai Vízügyi Igazgatóság főkönyvelője volt), majd *Majoros Jancsi* is házépítésbe fogtak. Így kezdődött egy kis telep kialakulása, ma már szinte egy egész utcafrontot képeznek az építmények, amelyet – halála után – *Nagy Lajosról* neveztek el, mert ő kora tavasztól késő őszig kinn élt. A *Bajai Horgászegyesület* is ide telepített tanyát, hogy a „ház nélküli” horgászoknak is legyen szállása. Az élet vidáman zajlott, élveztük a nyugodt természeti környezetet, a holtág csendjét.

A kialakult „kolónia” lakói szívesen jártak egymáshoz egy kis tereferére. Egyik szombatn *Jóska* meghívta a társaságot egy halászlévacsorára, amely olyan jól sikerült, hogy a vendégek nem is akartak hazamenni. *Majoros Jancsi* lement a partra, és a sötétben véletlenül anyám kis csónakjába ugrott, nem gondolta, hogy az olyan billegős, és ruhástól beleesett a vízbe. Mi egy nagy csobbanást hallottunk, mire *Dodó* is leszaladt, hogy megnézze mi történt: ő is a csónakba lépett, és az őt is kidobta a vízbe mackóruhástól. A két férfi kiúszott a partra, mi meg nagyokat neveltünk, amint csöpögős ruhájukban jöttek fel a lépcsőn. Jó kis muri volt, erre inni kellett. Átöltöztek, megettük a finom halat, és közben mesélgettünk, viccelődtünk. A hold már erősen világított, a Duna felett ragyogott a képe. Eszünkbe jutott Beetho-

ven *Mondschein-szonátája*, erre elhatároztuk, hogy csinálunk egy „holdvilág partit”: rendezünk egy éjszakai fürdést! Mindenki levetkőzött, ki fürdőruhára, ki csak úgy pőrén, és beúszunk a holtág közepébe. Nagyon romantikus, a víz kellemesen hűvös, a táj sejtelmes volt, a túlsó parton néha megizzent a sás. Már éjfél is elmúlt, mire a parti befejeződött, és mindenki nyugovóra tért. Aki még él, emlékszik erre a szép estére.

Másnap a társaság kibővült, a városból jöttek látogatók, többször dr. *Polgár Lajos* orvos-kollégái (a *Rátvay*, a *Fincsur* házaspár, mások még a pécsi klinikáról is stb.). Nagy ebédre terítettünk, és amikor az ebédet megettük, apám – aki nagyon édesszájú volt –, megszólalt: „*Na lányok! Jöhetnek a különböző »Oetkerek«!*” – Mindenki hozta a saját dobozát, letette az asztal közepére, kibontották és a legnagyobb megrökönyödésünkre mindegyikben csupa egyforma kakaós lepény volt! Egymásra néztünk, és hatalmas nevetésben törtünk ki, mert az asszonyok mind a gyorsan elkészíthető és jól szállítható süteményt sütötték.

A nevetés közben egymás ugratása is zajlott, ám ezért nem haragudott meg senki, és közben a kakaós süti is elfogyott. Apám elővette kis noteszát, amelybe csak a vicc-poémákat írta, mert azok tartalmát már tudta. Óriási nevetés fogadta! Akkoriban elég nagy volt a vicctermés, ezekben lehetett csak a fennálló politikai helyzetet kigúnyolni. Sajnos ismertünk olyan – a szomszédban lakó – háziasszonyt, aki meggondolatlanul mondott ilyen viccet az utcán (csak úgy!), és a rendőrségen kötött ki.

A délutánt a zátonyon töltöttük, a vízben egymást spricceltük tréfásan, a gyerekek pedig a homokból várakat „csöpögtettek”. Mivel erősen sütött a nap, és a zátonyon nem volt se bokor, se fa, a túlsó oldalon szedtünk fűzfaágakat, és azokat szúrtuk le a homokba, hogy kis árnyékot adjanak. Ezek a bokrok meggyökereszkedtek, fejlődni, szaporodni kezdtek, és kb. tíz év alatt a korábbi homokos zátony fűzfás-bokros sziget lett. Estefelé mindenki készülődött haza, és az egész társaság – egymást megvárva –, elindult Baja irányába. A Duna-híd alatti csónaktároló korábbi gazdája, *Loósz* és családja 1957-ben elhagyta az országot („disszidáltak”); sajnos nem nagyon tudtuk, hogy mire vitték a hazától távol. Az új csónakőr *Huzovits Lajos* lett (a fia *Loószék* lányát vette feleségül), akit szintén megszerettünk, mert igen készséges volt a csónakok mozgatásakor.

Este *Polgárné Margittal* sétáltunk hazafelé az orosz laktanyák mellett, és jókat beszélgettünk útközben. A többiek biciklire szálltak,



miután elrendezték a csónakokat, elpakolták a szerszámok szekrényekbe az odavalókat, persze megelőztek bennünket. Margitka valóságos asszony volt, ezért az utunk a Józsefvárosi templom mellé szólított, ott csendben elmormolt egy imát – megköszönte a szép vasárnapot –, majd a Flórián utcában elváltunk egymástól.

Anyámnak hétköznap sokszor kellett a kisházzal együtt a Flórián utcai húsbolt előtt ülnie már reggel 5-kor, hogy a hosszú hajóúton feloldódott „csöpögős” argentin marhahúst megvehesse. De akkor még ennek is örülni kellett. A halfogás pótolta nálunk a húsetelt. Jóska akkor fogta élete legnagyobb balinját, amikor Anna még kicsi volt: mellé lógatta, apám lefényképezte őket, jól láthatóan a balin nagyobb volt, mint a lányunk.

Az egyik évben 700-as volt a Duna vízállása, és a házat is elöntötte. Nem a Duna felől jött a víz, hanem a Veránka-sziget belsejéből. A csónakokat a házhoz kötöttük, azzal csalinkáztunk a házak között. Amikor leapadt a víz, ásót fogtak a férfiak, és oszlopokat ástak le, amelyekre ráállították a házat, így megmagasítva jobban elkerülhetjük az árvíz okozta pusztítást. Persze ez is naiv hit volt, mert ezután még magasabb áradások is jöttek, többször is benn állt a víz a házban. A szigeten az újabb házakat még magasabb lábakra állították, őket nem fenyegette annyira az árvíz.

A legtöbb időt apámék és dr. Polgárék töltötték kinn. Esténként nagy kártyacsatákat játszottak az „Aladdin petróleumlámpa” fényénél. Az évek jöttek-mentek, a kis ház és környékét egyre jobban komfortossá tették, mindig kitaláltak valami jobbat. A Veránka-szigetet többször bejártuk, sokszor kimentünk a nagy Duna partjára is. A belső védgát-töltésen túl egy nagyobb, többholdas mező terült el, tele margarétával, pipaccsal és búzavirággal. A távolban őzek csapata vonult, és csak a hatalmas ártéri tölgyek adtak árnyékot. Az erdőben is a tölgyfák uraltak egy-egy tisztást, a fák alatt sűrű aljnövényzet burjánzott. A látványra megszólalt bennem a festő: ide ki kell jönnöm egyedül is, alkalmas időpontban, amikor a fények még nem olyan erősek.

Eljött az alkotás ideje: hónom alá kaptam az akvarellis dobozomat és tékámat a papírokkal, és elindultam. Az erdőben mély csend volt, a kis tábori székemet letettem a gondosan kiválasztott helyre, és kipakoltam a festőszerszámaimat. Nézegettem, a zöldek minden árnyalata megtalálható, a fatörzsek mélybarna színei közt a kék ég itt-ott bevillan, mesészerűen szép volt. Alig kezdtem el dolgozni, amikor valami zörgést

hallottam. Körülnéztem, és egyszerre csak egy vaddisznó anya három-négy csikos malacával szaladt felém. Megmerevedtem: most mi lesz? Amikor az anyadisznó észrevett, másfelé kezdett futni, a malacok megutána. A félelemtől megbénultan összeszedtem a festékeimet, és siettem vissza a kisházhoz. Minden ihletem elhagyott. Eszembe jutottak mindenféle vaddisznós történetek, és amilyen óvatos és gyáva vagyok, korholtam magam, hogy miért nem hívtam Jóska-t magammal. Egyszer meg az erdész jött oda hozzám festés közben. „Maga mit csinál itt?” – kérdezte. „Nem látja? Festek!” „Nem tudja, hogy az erdőbe tilos bejönni?” „Nem tudom!” – mondtam neki, de akkor is össze kellett pakolnom. Ez a két eset végleg elvette a kedvemet az erdőben való kószálástól és a kinti festéstől. A festéshez az egyetlen biztos hely a csónak volt. A tusrajzok nagy részét ott készítettem. Ecsettálnak a Dunát használtam, abba mártottam meg a rajzlapomat, és a vizes lapon kezdtem el a munkát. Sokszor Jóska-val mentem, ő a csónak másik végében ült és horgászott, és volt rá nem is egy eset, hogy amikor kirántotta a halat a vízből, a kész rajzomat – amit a csónak orrának tetején szárítottam – teljesen tönkretette, de nem volt baj belőle: a hal fontosabb volt...

\*\*\*

Ha valaki megkérdezné tőlem, melyik napszak a legszebb Rezétben, akkor a reggelt és az alkonyatot választanám. Reggel – amikor még nem jött fel a nap – minden egyszínű, ködös, párás, és még nincs mozgás. Az élet akkor indul meg, amikor a nap sütni kezd. Aki már sétált harmatos fűben, az látja, ahogy a nap megvilágítja a tájat, minden egyszerre színessé lesz: a gyalogakác selymesnek tűnő levelei, a tölgyfák, ahogy uralkodnak, a szederbokrok, a fűzfák hamvaszürke lombjainak bólogatása, ahogy beeresztik a vízbe az ágaikat. A nap sugára egyszerre felszipantja a levelekről és a füvekről a harmatot, és minden megkezd a maga életét. A reggel az embernek is a kezdet. Még az egész nap előttünk van, még minden lehetséges és ígéretes. Jó látni, ahogy a bogarak is elkezdene futkározni, röpdösni az enivaló után. A Duna vize a fény hatására kékülnei kezd, ahogy visszatükrözi az eget. Egy-egy szárcsa, vadkacsapár is megkezd a vízben az úszást, a túlsó parton a sásban és a nádiban a gólya, a gém is megjelenik, vizsgálja a kishalak csoportos játékát. Ha sikerül elkapnia egyet, egyben lenyeli őket. Az égen madarak raja száll, és ők is játékosan keringenek a tiszta levegőben. Az emberben megindul a vágy, hogy találjon valakit, akivel mindezt a szép-

séget megoszthatja, igénye támad a lélektől lélekig eljutásra.

Az alkonyat az egész napi munkálkodás befejezése: mintegy elszámolás az óráinkkal. Ha beülsz a csónakba, és a halásztanya felé nézel, gyönyörű égi játéknak leszel a részese. A nap sárgából vörösre vált, a felhőkből ezüstös, aranyos, narancssárga és lila színek tündökölnének. A nap óriásira nő, s mint valami izzó, nagy gömb uralkodik az égen. Minden pillanatban más és más a jelenség, csak aki már festett naplementét, az tudja, hogyan változik pillanatonként a táj színe. A vízen is lejártszódik valami hasonló. Még csillognak a vízcseppek, de a nap egyre jobban vörösben kezd izzani. A felemelő jelenség pillanatok múlva befejeződik: beesteledik. A fény eltűnésével együtt szürkülnek a fák, a víz is zöldes, szinte fekete színű lesz. Valami befejeződik.

Petőfi sorai fejezik ki legjobban ezt a jelenséget, ezt mormolom magamban: „...mikor elérkezik a látóhatárra, leesik fejéről véres koronája.” Közledik az este, az állatok is keresik éjjeli búvóhelyüket, a csend mindjobban beáll, az élet nem zakatol tovább. Mi is befejezzük a napot, behozzuk a házba a kint maradt edényeket. A férfiak a pecanyeleket a nyárfákhoz támasztják, a csónakokat éjjeli pihenőre kikötik. A szúnyogok is megjelennek, mindig jobban támadnak, mi is bekényeszerülünk a házba.

Szép nap volt, nyugodt, itt megérzi az ember a „földszagot”, ami a frissen kaszált fű illatával keveredik. Még nem illant el az ifjúság, még mindenki ereje teljében van, és élvezi a pihenést itt Rezétben. ■

- Folytatjuk -

## Emesz Margit

### Ahogy

Használok az életet  
 Úgy ahogy le van írva  
 Magam vagyok az élet  
 Reggel ébredek  
 Harangszóval dél van  
 Este nap súlya alatt  
 Rajtam kívül sokan  
 Rideg szó hull a szitából  
 Benne molylepke  
 Szármán tapadó por  
 Belőle a sor  
 És számol  
 Használok az életet  
 Úgy ahogy le van írva  
 Egy tüzes hajnalon  
 Én a tízes számkörbe születtem

# A bajai iskolanővérek második világháborús krónikái

## Kőfalviné Ónodi Márta

■ A bajai lányoktatás történetében 1870 és 1948 között jelentős szerepet töltek be a *Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának* tagjai. A város és az apácák kapcsolata régi keletűnek számított, hiszen az 1860-ban létrehozott szerzetesközösség első, alapító nővérei közül négyen is Bajáról származtak. A város nagysága, a hitélet erőssége, a hívek buzgósága miatt tehát nem tűnik véletlennek, hogy a társulat Kalocsa, Óbecse és Topolya után 1870-ben Baján nyitotta meg negyedik fiókházát. A bajai zárdaalapításban elévülhetetlen érdemeket szerzett *Latinovics Aurélia*, valamint rokona, *Latinovics Gábor* plébános és *Haynald Lajos* kalocsai érsek. A bajai intézmény falai között kezdetben elemi iskola és óvoda működött, de a folyamatos növekedés jegyében 1903-tól már polgári leányiskola, 1929-től kezdődően pedig tanítónőképző is helyet kapott. Az emelkedő növendéklétszám a Baján szolgálatot teljesítő nővérek számának növekedésével is együtt járt, amely maga után vonta az épület folyamatos bővítésének igényét. Az épületkomplexum az 1930-as évek végére – hála *Gonczi Kálmán* plébános fáradozásainak – több ütemű építkezés eredményeként nyerte el a korszakban véglegesnek számító formáját.

A bajai zárda az 1940-es évek első felében élte virágkorát, ekkor több mint 1000 növendék tanult az iskola falai között, a nővérek létszáma pedig megközelítette az 50 főt.

A nővérek bajai működésének közel 80 éves időtartamából számos jelentős mozzanatot lehetne felidézni. Jelen írás a bajai zárdaiskola és az iskolanővérek 1944 és 1946 közötti élményeit tárgyalja. A téma forrásbázisát elsősorban a nővérek bajai fiókházában vezetett – jelenleg a *Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára Bajai Fióklevéltárának* őrizetében lévő – házkronikái jelentik. A krónikák írása a szerzetesházakban ugyanúgy elvárásnak számított, mint a plébániákon a háztörténetek – azaz a *historia domusok* – vezetése, de míg ez utóbbiakra az átfogóbb, szintetizáló stílus a jellemző, ahol csak a fontosabb, jelentősebb eseményeket jegyezték fel, addig a nővérek által a bajai házban 1944 és 1946 között írt krónikák napi rendszerességű, olykor egész részletes bejegyzéseket tartalmaznak. A házkronikák, bár abból a szempontból hasonlítanak a magánszemélyek naplóira, hogy mindkét szubjektív forrástípusban a mindennapi élményeket, hétköznapi történeteket szokták írásban rögzíteni, mégis eltérnek egymástól annyiban, hogy a nővérek házkronikájában nem csupán

egyetlen személy tapasztalatait vetették papírra, hanem az egész közösség által átélt eseményeket örökítették meg. Ebből a szempontból tehát kollektív vagy korporatív tapasztalattörténeti dokumentumoknak minősülnek. A házkronikákat a nővérek egyébként nem a szélesebb publikum számára, csupán belső használatra, az emlékezet megtámogatására szánták. Ezzel szemben az 1936 és 1948 között vezetett, nem a fiókház, hanem inkább az oktatási intézet életével foglalkozó, úgynevezett iskolai krónika az évenként nyomtatásban közölt iskolai értesítők, évkönyvek megszerkesztéséhez nyújthatott segítséget. Ez a dokumentum 1995-ben a Bajai Türr István Múzeum gondozásában, forrásközlésként megjelent, a krónikát *Merk Zsuzsa* és *Kőhegyi Mihály* rendezte sajtó alá.

Az iskolanővérek több fiókházából is maradtak fenn házkronikák, Kalocsáról például a társulat megalakulásának időszakától, azaz az 1860-as évektől kezdődően egészen 1942-ig – kisebb hiányokkal ugyan, de – megőrződtek ezek a dokumentumok. A kiskunfélegyházi ház krónikája az 1919 és 1923 közötti évekből, a szabadkai zárdaé az 1931 és 1944 közötti időszakból lelhető fel. A bajai nővérek 1940-es években írt krónikái főként azért figyelemre méltók, mert segítségükkel egy történelmi eseményekben bővelkedő, összefüggő periódus alatt (1941-től egészen 1950-ig) nyomon lehet követni a helyi fiókház életét, a város eseményeit, a szerzetesközösség élményeit. Különösen egyedülálló a Magyarország német megszállásától (1944. március 19.) az új fizetőeszköz, a forint 1946. augusztus 1-jei bevezetéséig terjedő feljegyzések. Ezek a krónikabeírások egy viszonylag forráshiányos időszakból származnak, így az ott lejegyzett információk súlya felértékelődik. Hangsúlyozni kell azonban a dokumentumok szubjektív voltát, vagyis azt a tényt, hogy az ott szereplő események a krónikát vezető nővér, illetve nővérek tapasztalatainak tükrében értelmezendők.

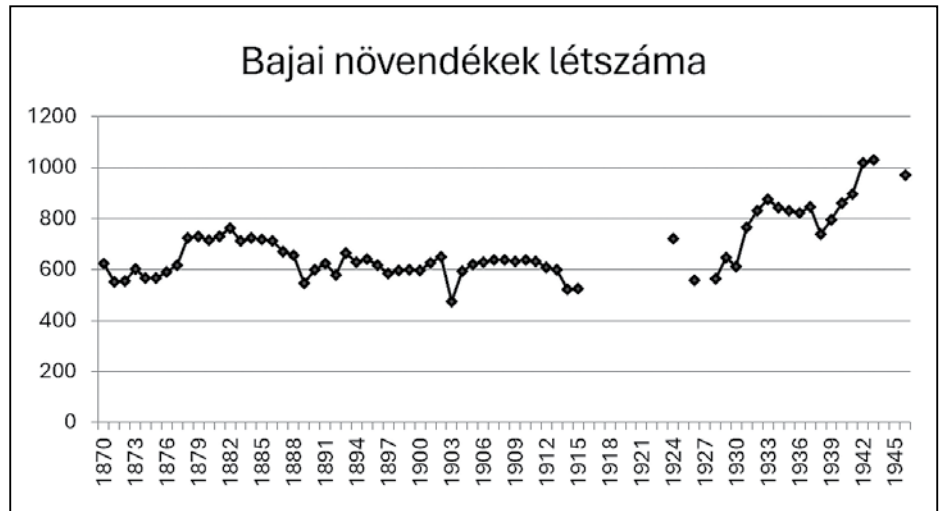
A krónikában található rövid kitekintések a világpolitikai, illetve országos jelentőségű történésekre is. Ezek a tények más forrásokból természetesen sokkal részletesebben megismerhetők, a krónikák bejegyzései csupán azt bizonyítják, hogy a nővérek Baján 1944-ben napon-ta értesültek minden fontos eseményről.



A bajai zárdaiskola 1900-ban (A *Miasszonyunkról* nevezett Kalocsai Iskolanővérek története 1860-1900. Írta az intézet egyik tanára. Kalocsa, 1900., 130.)

Erről tanúskodik például az 1944. június 6-i beírás: „Ma kezdődött nyugaton az angol-amerikai invázió Németországba. A jó Isten legyen irgalmas hozzánk és segítse mielőbb befejezéshez ezt a szörnyű vérontást.” Horthy kiugrási kísérletéről is esett említés a krónikában 1944. október 15-én: „[...] Horthy Miklós kormányzó ma kiáltványt intézett a nemzethez, amelynek értelmében fegyverszünetet akar kérni, mivel a németektől nem kaptuk meg a segítséget. A nyilasok magukhoz ragadták a hatalmat. Este ők adtak napiparancsot. A jó Isten legyen nekünk irgalmas és segítsen ki ebből a szorongatott helyzetből.” A nemzeti és nemzetközi súlyú esetek feljegyzésénél a bajai helytörténet szempontjából sokkal relevánsabbak a lokális történetek megörökítései. Ezek tárgyalása és bemutatása előtt azonban ki kell térni arra a témára, amelyről egyáltalán nem szólnak sem a nővérek bajai krónikái, sem a társulat levéltári őrizetbe került egyéb iratai. Ez az elhallgatott, vagy inkább tabusított ügy a zsidóüldözés, és vele kapcsolatban a zsidómentés kérdésköre. Az iskolanővérek semmilyen fennmaradt dokumentumukban nem reflektáltak erre a témára, holott bizonyára értesültek a vidéki zsidóságot 1944 tavaszán és nyarán érintő gettósításról és deportálásról, sőt más források tanúsága szerint magánszemélyként és közösségként is részt vettek zsidómentési akciókban. Minden valószínűség szerint a politikai óvatosság, a mindenkor hatalomtól való távolságtartás készítethette őket erre a magatartásra.

Ahogy az fentebb kiderült, a nővérek második világháborús bajai krónikáinak jelentőségét az adja, hogy az apácák korabeli helyi események hiteles szemtanúiként készítették el valós idejű, napi gyakoriságú feljegyzéseiket. Bár a krónikák legtöbbször a zárda belső életével, a nővérek mindennapjaival foglalkoztak, de iskolai eseményeket ugyanúgy megörökítették, mint városiakat. Beszámoltak például 1944 őszén a bajai híd bombázásáról is. „[1944. szeptember 21.] Ma bombázták másodszor Baját, a hidat eltalálták. Összeláncolt bombák volt[ak]. Telitalálatot kapott a híd, mindkét parton leszakadt, lóg a vízben. A Duna közepén áll még két ív. Iszonyú erejű bombák voltak, mint valami finom, könnyű dolgot, tekerte meg a vasrészeket s csavarta össze. A láda-gyár is kapott bombát, kb. 180 esett összesen. Több halott volt. Egy katonai menetszázad épp akkor ért a hírhoz, köztük is többen meghaltak. [...]”



A bajai növendékek létszáma 1872-1947 között

Baja szovjet megszállása 1944. október 21-én történt. A következő napon a nővérek már személyes tapasztalatokat is szereztek az orosz katonákkal kapcsolatban. Az apácák – a korabeli propagandából és szóbeszédből tájékozódva – félelemmel és előítélettel tekintettek a keleti, kommunista országból érkezett, általuk eleve „barbárnak” tartott szovjet katonákra. Óvatosságuk nem volt alaptalan, éppen ezért feltűnő, amikor saját szorongásaiukon felülemelkedve, észrevették az orosz tisztekben a civil kollégákat. A közös téma, a szakmai érdeklődés lehetővé tette, hogy mindkét fél kilépjen a háború által rájuk kényszerített 'győztes, katona', illetve 'legyőzött, védtelen nő' szerepből. Így szól a nővérek 1944. október 22-i krónikabejegyzése: „Vasárnap. Szentmise volt itthon, a városból is idehúzódtak a hívők kicsiny serege s legtöbbször áldoztak is. Napközben több orosz katona volt benn, egy már reggel, elmélkedés alatt, német katonát keresett, de mikor kijött az udvarra s a templomot meglátta, azonnal megfordult és elment. Délben, ebéd után két orosz tiszt volt benn, az egyik tanító, a másik fizika-matematika tanár. Az iskolákat akarták megnézni. Nagy érdeklődéssel mentek végig az egész házban, minden érdekelt volt velük beszélni s az orosz asszony, egyik tanítványunk anyja is nagyon rosszul tudott csak tolmácsolni. Érdeklődtek a gyermekek száma után, a tantárgyak, az óraszám után. A nővérek fizetése, hogy a T. [Tisztelendő] Főnöknő nem kap-e többet, hogy a házi nővérek velünk egy asztalnál esznek-e stb. Nem tudták megérteni, hogy mi nem kapunk fizetést s mindenki egyforma. A végén nagyon köszönték, mondták, hogy minden nagyon tetszett nekik s en-

gedelmet kértek, hogy olyan soká lefoglaltak bennünket. Fájó szívvel soroltak fel egy egész sor nagy várost s mondták, hogy ezekben és egész Ukrajnában a németek minden iskolát felrobbantottak. Úgy megszajnáltuk őket. Csak az volt a kár, hogy nem tudtunk velük beszélni.” Valószínűsíthető, hogy a nővérek ekkor értesültek először, első kézből a német hadsereg által a Szovjetunió területén elkövetett pusztításokról, atrocitásokról.

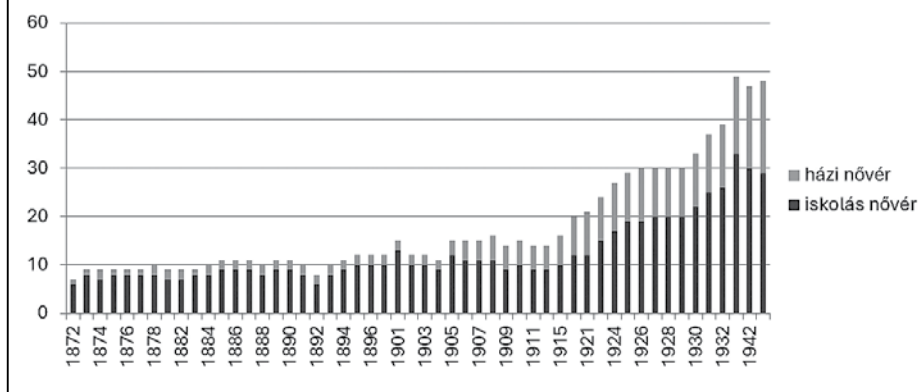
A bajai nővérek egészen 1944 decemberéig bent maradhattak zárdaiskolájukban, ahol – az októberi kényszerű tanítási szünettől eltekintve – folyamatosan zajlott az oktatás. December 19-én azonban az orosz katonaság lefoglalta az épületkomplexum nagy részét hadikórház céljára. A nővérek – a megmenteni sikerült felszerelésekkel együtt – a klauzúraszárnyban zsúfolódtak össze, de hamarosan ezt az épületrészt is át kellett adniuk a szovjet hadsereg számára. A nővéreknek december 27-én kellett elhagyniuk addigi otthonukat, különböző magánzárdákra kaptak elhelyezést. Az oroszok a zárdaiskola épületét egészen 1945. július 31-ig lefoglalták. Bár a nővéreknek idejekorán sikerült bizonyos bútorokat, berendezési és felszerelési tárgyakat, élelmiszerkészleteket kimenekíteniük, mégis nagyon sok mindent kénytelenek voltak hátrahagyni. Ezek az ingóságok a több mint hét hónapos orosz igénybevétel alatt jórészt megsemmisültek, használhatatlanná váltak, vagy az oroszok egyszerűen hadiszákmányként kezelték, és magukkal vitték őket. A nővérek krónikájának több, 1945 nyarán született bejegyzése érzékletes képet fest a zárdát ért károkról, veszteségekről, az épület amortizációjáról. Július 19-én ezt írták: „Több mindent kaptunk

ma vissza az oroszoktól a polg. fiúiskolából, rettenetes, zsíros-piszkos asztalokat, amelyeket többszöri lúggal való átsúrolás után sem lehetett rendbe hozni. Szörnyű állapotban vannak a bútorok. Asztalok láb, fiók nélkül, kiégetve, összefaragva. [...]” Az oroszok zabrálását is megörököítették, július 25-én így: „[...] Ma azt a hírt hallottuk, hogy az éjjel 6 súlyosan megakart teherautó gördült ki a zárdából. Visznek mindent, ami csak vihető. [...]”, majd másnap hasonló szavakkal: „[...] Egy ismerős ma kérte a városparancsnokot s az szólta is a zárdá-kórházparancsnoknak, hogy ne vigyék el onnan a bútorokat, de ez ridegen visszautasított minden közbenjárását. Tehát visznek minden vihető. El kell készülnünk rá, hogy üres termeket találunk majd, ha visszamegyünk.” Két nappal később már elérhető közelségbe került a zárdá visszaadása: „Ma déltől kezdve az a hír tartotta izgalomban az egész nővérsereget, hogy holnap visszkapjuk a zárdát. Az ember nem meri hinni, hogy igaz lesz. Tény az, hogy egész nap hurcolkodtak, szállítottak el bútorokat a zárdából.” Július utolsó két napján a krónikaíró nővér megörököltette a zárdá kifosztásának végső fázisait. „[...] Az egész nap nagy izgalomban telt el. Egy-két nővér állandóan a zárdá körül cirkált. Az oroszok egész nap szállították a bútorokat s egyéb holmit a zárdából. Sok civil is ment be s hozott, amit akart. Mi is próbáltunk bemenni, de ha az őr apácát látott, azonnal kiabált, hogy nem szabad.” „[...] Az oroszok állandóan szállítanak. A kertben felszerelt gyűrűhintát állványostól vitték ki a hajóra. A fele bordásfalat is elvitték. Mint később hallottam, azt mondták, hogy ezeket ők hozták Pestről. A polgármester már reggel 7-kor kint volt a Dunánál, hogy

meggyőződjék személyesen, tényleg elvitték-e a zárdá holmiját. A leltár aláírását megtagadta az oroszoknak. Erre dühöseket lettek és minden elmozdíthatót, még különösen rengeteg sok deszkát vittek. [...]” A legérzékletesebb leírás augusztus 1-jén, a zárdá tényleges átadása idején került a krónikába. A nővér a szemtanú hitelességével örököltette meg az épület orosz megszállás utáni állapotát. „Szerda, Szent Péter bilincseinek ünnepe, az a várva-várt nap, amelyen számunkra kinyíltak a zárdá kapui, megnyílt a háromszoros tuskés-drót-akadály, amely közel 8 hónapon át elzárta még jóformán tekintetünk elől is a zárdát. Szentmise után már nem vártunk, elindultunk a zárdába kettesével, egyenként, csoportosan gyerekekkel. A hivatalos átadás késett, voltak még oroszok bent, de nem sokan. [...] Aztán megindultunk, először a kertet néztük meg, mint egy elvadult őserdő, embermagasságú paréj és gaz mindenütt. Sehol semmi nyoma az emberi munkának. A kertben szerte-szét a képzős padok igen piszkosan. Több helyen egy magasabb állványon kis hordó, ebből cső vezet ki s távolabb egy gödör a földben, ilyen volt az ő tusoló-berendezésük. Az internátus szép tusolóját természetesen tönkretették, a csöveket leszerelték. Ezután mentünk az épületbe. Kívül a falak tele írásokkal, cirill-betűsek, nem tudjuk elolvasni. A kápolna is tele van ilyenekkel, az oltárkép helyén egy nagy freskó, Berlin eleste, fönt a vörös zászló, lent a letört horogkereszt. Iszonyatos piszok és bűz mindenütt. [...] Az oroszok közben állandóan pakoltak. A szemünk láttára rakták fel dolgainkat, pl. a sezlont, a húsdaráló-gépet, a szószéket és abba sok mindent. S mi nem szólhattunk semmit, csak tehetetlenül, fájó szívvel néztünk

utána. [...] A tantermekben, folyosókon elképzeltetlen sok piszok, szemét. [...] A WC-k kimondhatatlanul néznek ki. Ilyen undorítót elképzeltetni sem lehet. Erre a célra használták még a fürdőkádát s több esővízes ciszternát is. A kertben vagy 20 helyen van ilyen ásva, sok betemetve s több nyitott, hihetetlen bűzös. A kertben levő locsoló medencében több mint félig moslék volt, ez penészedett, rohadt s borzalmas bűzt terjesztett mindenütt. A volt spaizban is egy üst ilyen moslékkel volt tele. Nem lehetett a közelében kintartani. A szobák sarkában is volt többféle ilyen szemétdomb-féle, amely rettenetes szagú volt. Az oratórium egyik sarkában is egy halom ilyen penészedő ételmaradék volt. A konyha vigasztalanul néz ki, csupa korom, minden sárga a sok füsttől. A kis konyhában 5 katlan volt téglából, ezekből az üstöket elvitték s ott hagyták a félig szétrombolt katlanokat. Az egész konyha tele volt kormos tégladarabokkal, kőtörmelékkel. A kémény-kérdés nem okozott nekik gondot, egyszerűen kitortek egy ablakot és azon át dugták ki az esővíz-csatornákból készült kályhacsövet. Erre a célra leszerelték a házon található összes esővíz-levezető csatornák alsó részét (kb. 50 m csatorna hiányzik). A mosóházban is volt ilyen katlan. Itt elvitték az összes gépeket és a konyhából minden berendezést. Ezenkívül a konyha előtti földött folyosó tetejét megszelesítették s itt is volt 4 katlan. Továbbá a porta előtti udvaron is volt 2. Ennek a kéménye maga az esővízes csatorna volt. Ha esett az eső, a tűzbe befolyt a víz. Hihetetlenül kormos itt minden, az iskolafolyosó ablakai összeégetve. 4000 sebesülte volt a zárdá berendezve s ezek számára a főzést így oldották meg. Hogy ezeken a helyeken milyen zsíros, piszkos minden, azt sem elképzeltetni, sem leírni nem lehet, ezt látni kell. [...] Néhányan a padlásra is felmentek. Ez teljesen üres volt. A járódeszkákat mindenütt felszedték. A padlás tele volt szórva a széttéptett könyvek lapjaival. Az ide mentett könyveket mind széttépték, feltűzelték, vagy szétszórták a padláson a lapokat. A felvitt bútorokat lehozták, a növelde szép, faragott ebédlőszekrényeit összetörték, egynek a roncsait megtaláltuk. Ezek összeállítása azonban többre jön, mint egy új szekrény. [...] Az iroda, vendégszoba és alsó osztályok nem voltak olyan piszkosak. Itt műtő s kötöző volt. Az irodából ajtót vágtak a WC-be, ezt fényképező kamráknak használták, konnektorokkal, lámpákkal szerelték fel. Az egyikben

## Baján dolgozó nővérek létszáma



A bajai nővérek létszámának alakulása 1872-1942 között

a kagylót leszerelték. De nemcsak itt, hanem talán 10-15 is hiányzik, vagy össze van törve. [...]”

A nővérek – a tanítványok és azok szüleinek segítségével – egy hónap alatt anynyira rendbehozták a zárdaiskolát, hogy szeptember elején megkezdődhetett a tanítás. A krónika részletesen beszámolt a helyreállítási, takarítási munkákról, az önként felajánlott, példaértékű támogatási formákról.

A bajaiak – köztük a nővérek – számára 1946-ra már megszokottá vált az orosz jelenléte. Nem számítottak újdonságnak – így feljegyzésre érdemesnek sem – a velük kapcsolatos események. Ekkortól a nővérek krónikái már csak egy-egy extrémebb, kirívóbb történetet örökítettek meg velük kapcsolatban. Különösen felháborítóan, a keresztény erkölcsökkel ellentétesnek találták azokat az eseteket, amikor az oroszok saját gyermekeiktől akartak megszabadulni, ahogy az 1946 januárjában több ízben előfordult. A krónika 1946. január 21-i bejegyzésének egyik részlete így szól: „A történelemben is bizonyára példátlan két esetet kell még megörökítenem: A bajai ócskapiacra ma egy orosz tiszt a feleségével kétéves gyermeküket kínálták az embereknek. Volt mellette egy kocsi, lovak befogva és a kocsi tele volt rakva mindenféle holmival, élelmiszer és textil-vegek is. A feltétel az volt, aki elvállalja a gyermeket, a kocsit is megkapja mindenestül. Egy falusi asszony felült és elhajtott a kocsival, gyerekkel. A másik eset a múlt héten történt. A piacon egy orosz asszony pólyás gyermekét kínálta, hogy vegyék meg. Azt mondta, hogy Oroszországban nem kötelesek a szülők a gyermekeiket felnevelni, az állam átveszi őket. Ő mit csináljon a gyerekkel, enni nem tud neki adni. Méltatlankodott, ha nem veszik meg, a Dunába dobja. A helybeli kórház átvette a gyermeket. Ehhez nem tud az ember mit szólani. Ez egy édesanya?” Tíz nap múlva a krónikás nővér hasonló élményről számolt be. „Sok érdekes, rendkívüli dolog történik mostanában. Ma voltak nálunk érdeklődni, hogy nem vennénk-e egy orosz gyermeket, miután a piacon nem kelt el. Egy orosz kapitánynak 2 éves fiacskája. Kocsit és lovat is adna a gyerek mellé, ha megvesszük. A Tisztelendő Főnöknő mondta az érdeklődőnek, hogy nem, fiúkat mi nem veszünk (pláne orosz, gondolta hozzá). Ilyen és hasonló eset már több is volt mostanában Baján. [...]” A sorok mögül kiérződik, hogy ezzel a mentalitással a nővérek nem tudtak mit kezdeni, ez a jelenség – a gyerekek

# A MIASSZONYUNK KALOCSAI + ISKOLANŐVÉREK BAJAI + SZERZETESHÁZÁNAK KRÓNIKÁJA

1941-  
1944.

Az iskolanővérek bajai házána krónikája (címlap) (HU-MNL-BKML-XII.22.a.)

eladása – számukra megmagyarázhatatlan és felfoghatatlan volt.

Közismert tény, hogy az 1945-1946-os magyar hiperinfláció – mértékét tekintve – sokáig világrekordernek számított. Figyelemre méltó, hogy a krónikát vezető nővér tudatosan, az utókor informálása céljából rendszeresen papírra vetette a folytonosan emelkedő árakat, az infláció által a mindennapi életben okozott kellemetlenségeket. A feljegyzésekből tudjuk, hogy míg 1945 júniusában Baján egy kg zöldborsó 20 pengőbe került, addig ugyanazért a tételért majdnem napra pontosan egy év múlva 2 billió (azaz kétezer-milliárd, 2x1012) pengőt kellett fizetni. Érdekes állomása volt az inflációnak, amikor a kapott pénznek már a súlya is számított, illetve amikor a lakosság már ki sem tudta mondani a pénzek értékét, csak a színük alapján különböztették meg a bankjegyeket. Ez derül ki a házkrónika 1946. július

3-i bejegyzéséből: „Végre ma megkaptam a gondnoknő a múlt heti fizetést 2 és ½ trilliót, 85 deka volt. Ma 40 kg pénz érkezett a postára. Már 1000 billió bankjegyek is vannak. Az árakat már nem csak a piacon, de bankban, vasúti pénztárnál is így mondják: 1 kék, 2 zöld pénz.”

A fenti témákon és idézeteken kívül számos egyéb érdekes helytörténeti adalékkal szolgálnak a bajai iskolanővérek 1941 és 1950 közötti házkrónikái, amelyek szerzői végig dokumentálták a korszak országos, és lokális történelmi eseményeit, emellett érzékletes képet nyújtanak a bajai szerzetesközösség belső életéről ezekben a küzdelmes években.

(A szerző történész-levéltáros, az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára részleg-vezető főlevéltárosa Kiskunfélegyházán, írása a Bajai Honpogár-estek keretében 2025. február 21-én elhangzott előadásának szerkesztett változata.) ■

## Séták szülőhelyünk fái és bokrai körül 12. Nyári séta a Duna partján

**Masa György**

■ Itt a nyár! Városunk lakói ilyenkor, ha csak tehetik, „kimennek a Dunára”. A cél általában valamely zátony. A Türr István híd közelében megfelelő vízállás esetén szárazföldről is jól megközelíthető fürdőhelyek bukkannak elő. Itt a forróbb napokon tömegek élvezik a hűs folyóvíz áldásait. Sokan mások csónakba szállnak, és úgy keresik fel a számukra kedves strandolóhelyet. Lehet válogatni bőven, hiszen akár „fölfelé”, akár a folyás irányába indulunk, számos szép, homokos parttal rendelkező szigetet találunk. Ezeken a strandolás, sátorozás, horgászat engedélyezett, amivel a bajaiak szívesen élnek is. A *Bajai Honpolgár* kedves olvasói megszokhatták, hogy sorozatomban hosszabb-rövidebb városi barangolásról esik szó. Ezúttal viszont a beköszöntő nyári idő hatására én is elhagyom a várost, bízva abban, hogy kedvenc nyaralóhelyeink növényzete is érdeklődésre tart számot.

A hordalékszigetek Baja magasságában finom homokból épülnek fel. A hordalék lerakódására ott van lehetőség, ahol az áramlás lelassul. A folyamszabályozás előtt a Duna kanyarolatainak belső ívéen jöttek létre a homokpadok. A külső, gyorsabb sodrású részekben a víz inkább belemart a partoldalba. Ez a természetes dinamika a folyó szabályozásával megszűnt. A pusztuló partot kőszórásokkal óvták meg, amely teljesen új környezetet teremtett az élővilág számára. Ezekben a kőszórásokban ma jellemzően kis termetű, igénytelen cserjék fejlődnek, mint a *hamvas szeder* vagy a *gyalogakác*. Az utóbbi Észak-Amerikából származó tájidegen faj, amely inváziószerűen terjed (özönfaj). Dús, összefüggő állományt alkot. Agreszív terjedését gyökérsarjai és tömegesen fejlődő magjai biztosítják. Jót is mondhatok



róla: virágai illatosak, nagy mennyiségű nektárt termelnek, amelyből a romantikus nevű *ámorméz* készül. Ez az elnevezés a faj latin nevéből (*Amorpha fruticosa* vagyis „*ámorfa*”) jött létre a népetimológia szép példajaként. Környékünkön még csak néhány helyen látni a *japánkeserűfűt* (*Fallopia* sp.). A név több fajt is magában foglal: az *ártéri japánkeserűt*; a nagyobb levelű *óriás japánkeserűfűt* és ezek hibridjeit. Az ország más folyói mentén már hódító útjára indult ez a 3 méter magas, összefüggő bozótot képező gyom. A fallópia minden egyéb növényt elnyom, megakadályozza a természetes növényzet regenerációját, és szinte kipusztíthatatlan, ugyanis gyökerei akár 2-3 méter mélyre is lenyúlhatnak. Reménykedjünk a csodában, hogy környékünk vízpartjait nem borítja el néhány évtized alatt ez a rendkívül veszélyes betolakodó.

Jobb esetben a kőszórások fölé kihúzódik az ártéri erdő, és ennek jellemző fajai jelennek meg a Duna partján. Az alacsony ártér leggya-

koribb, társulásalkotó fajai a *fehér fűz*, *fekete nyár*, *fehér nyár*. Sajnos ezek közé is vegyül egy tájidegen jövevényfaj, mely világoszöld leveleiről már messziről felismerhető. Ez a *zöld juhar*, vagy más néven *körislevelű juhar*. Szintén észak-amerikai eredetű, rendkívül szívós, igénytelen faj, amely az elárasztást és a szárazságot is elviseli. Letörött, elsodródott ágai könnyen meggyökeresednek, így rendkívül gyorsan képes terjedni. Legnagyobb kártétele, hogy jó ellenálló képességének és gyors növekedésének köszönhetően még a fejlett erdőből is kiszorítja az őshonos fajokat.

A folyamszabályozások során a sodrás felgyorsítására, a part védelmére és a hordalék lerakódásának irányítására sarkantyúkat hoztak létre. Ezek a partoldalra merőlegesen nyúlnak hosszabb-rövidebb szakaszon a folyóba. Mögöttük körkörös vízáramlás jön létre, amely végső soron a hordalékszigetek keletkezését idézi elő. A homokzátonyok kezdetben nem érintkeznek a parttal, alacsony vízállásnál valódi szigetek. A partot a zátonytól elválasztó úgynevezett zátonyág azután lassan eliszaposodik, feltöltődik és megszűnik benne a vízáramlás. A Baja környéki hordalékszigetek ilyen mesterséges hatásra létrejött zátonyok, amelyek a vázolt fejlődési folyamat különböző fázisaiban vannak. A zátonykeletkezést természetesen követi az élővilág megjelenése is. Egy újonnan keletkezett élőhely benépesülése általában hosszú folyamat, hiszen a kezdeti állapotban a körülmények kedvezőtlenek a növények számára. Fokozottan igaz ez a homokzátonyokra, hiszen ezeken gyakori az elárasztás, óriási lehet a napi hőingadozás és a homokos alapkőzet sem kedvez a talaj kialakulásának.





Mégis vannak olyan különlegesen ellenálló fajok, amelyek ezen a szélsőséges élőhelyen is meg tudnak telepedni. A társulásfejlődésnek ezeket az úttörőit (*pionír fajok*) sok tényezőre nézve tág tűrőképesség, gyors szaporodás és rövidebb életciklus jellemzi. A hordalékszigeteken gyakran a lágyszárúak közül kerülnek ki. A teljesség igénye nélkül: *madárkeserűfű*; *pántlikafű*; *vadrepce*; *nádtippan*. Általában a pionír növények készítik elő a talajt az igényesebb fajok megjelenésére, de a zátonyokon ez nem teljesen így van. A fűzfák könnyen letörő ágait az áradás a szigetekre juttatja, és ezek gyorsan meggyökeresednek a homokos talajon. Rövid időn belül úgynevezett bokorfüzesek alakulnak ki. A mi környékünkön ezek többnyire *fehér fűzből* állnak, de előfordul a hasonló megjelenésű *törékeny fűz* is. A fának nemcsak vízre van szükségük a megfelelő fejlődéshez, hanem ásványi tápanyagokra is, amelyek beszerzése a homokon kihívást jelent. Ennek érdekében a fehér fűzek járulékos gyökerek bozontos sokaságát fejlesztik (szakáll), hogy a szükséges anyagokat nagy felületen tudják felvenni. A fűzfák gyors növekedésű növények, a bajai zátonyokon néhol már egész kis erdőket képeznek, az ármélyot kedvelő látogatók legnagyobb öröme. A fűzfák a sarkantyúk kövezésein is meg tudnak élni, itt egészen öreg, harcedzett példányokat találunk. Ezek szorosan hozzá tartoznak a Duna-part jellegzetes látképéhez. A lassan eliszaposodó belső zátonyág is társulásfejlődésen megy keresztül. Itt jellemzően nedvességkedvelő, mocsári növények telepsznek meg, melyek idővel dús rétet hoznak létre. Gyakori növényük a *parti sás*, amely közepes méretű zombékákat képez. Idővel ezeknek a helyét átveszi az ártéri ligeterdő, és a hordaléksziget teljesen a part részévé válik. Ez a folyamat a vizes élőhelyek sokszínűségének csökkenéséhez vezet, így természetvédelmi szempontból

indokolható a sarkantyúk megbontása és a vízjárás visszaállítása. A nedves, kötöttebb talajú termőhelyeken tömegével tenyésznek a különféle őszirózsa fajok (*keskenylevelű őszirózsa*, *új-belga őszirózsa* stb.). Már meg sem lepődünk, hogy észak-amerikai jövevényekről van szó, amelyek a díszkertekből „szöktek ki” a természetbe. Magról könnyen szaporodnak, fejlődésük nyár elején indul meg. Szép, színes virágaikat nyár végén, ősz elején bontják, majd

nagyszámú magot érlelnek. A téli nyugalmi időszakban föld feletti hajtásuk elszárad, de a talajban lévő gyökérzet életben marad. Ennek következtében ezek a növények is nagy kiterjedésű, összefüggő állományt alakítanak ki, amelyben nem jut hely más fajoknak. A behurcolt özönnövények jelentős természetvédelmi károkat okoznak a Duna-parton. Viszszaszorításukra sajnos nincs jelentős törekvés, sőt a nagy kiterjedésű erdőirtások, tarvágások kedveznek ezen fajok terjedésének.

A zátonyokra látogató tömegek zavaró hatást fejtenek ki az élőhely környezetére. A fokozott csónakforgalom, a zaj a strandolás velejárója. Sajnos vannak olyanok is, akik különféle „építkezésekbe” fognak, és állandó tűzrakóhelyeket, asztalokat hoznak létre a vízparton, annak ellenére, hogy végsősoron itt természetvédelmi oltalom alatt álló területekről van szó. Szerencsére a kultúránk része lett, hogy nem hagyunk szemetet a partokon, így a forgalomhoz képest a strandolóhelyek tiszták. Reméljük, hogy ez a környezettudatos szemlélet a jövőben tovább fejlődik, és kiterjed – mondjuk – a hangos zenehallgatás vagy az indokolatlan motorbójtás elkerülésére is. Jó lenne, hiszen mindannyian felüldülni járunk ezekre a páratlan szépségű szigetekre! ■



## „Nincs két egyforma nap a természetben”

■ *Beszélgetőtársam családja, valamint tanárai révén is ezer szállal kötődött a természethez gyermekkorában is. Már sok időt töltött a Gemencben, mindezek után szinte magától értetődő volt pályaválasztása. Bő másfél évtized elteltével éles váltás történt az életében: pályázat útján önkormányzati vezetői állást nyert el. Jól érezte magát a városházán, hét év elteltével mégis úgy döntött, hogy visszatér szeretett eredeti hivatásához. Tevékenysége sokrétű, a kötelező feladatokon túl mindig talál valami olyat, ami további örömmel tölti el, és a közösségnek is adhat vele. KAMMERMANN PÉTERrel, az Illancs-bácsi Vadgazdálkodási Tájegység fővadászával, a Duna-Tisza közti Vadgazdálkodási Táj vezetőjével beszélgettünk*

### Zalavári László

■ - Baján születtem 1972-ben, most is ugyanabban az utcában lakunk, ahol a feleségem, a gyermekeim, valamint én is a világra jöttem, ez a Rókus utca, ahol a kórház áll, és szerintem ez városunk legszebb utcája a csodálatos vadgesztenye sorával. Édesanyám, *Bakró-Nagy Katalin* kórházi dolgozó volt, édesapám, *Kammermann János* a gemenci erdőgazdaságnál dolgozott. Anyukám 39 évet egy munkahelyen, a bajai városi kórházban (ami egy időben járási kórház is volt) töltött, ő egyfajta „Guinness-rekorder” a családban. Huszonevésen lépett be dolgozni a kórházba, onnan is ment nyugdíjba, majdnem ugyanabból a rendelőből is, apukám pedig 26 évet dolgozott a Gemencnél. Ez manapság már teljesen ismeretlen dolog, hiszen már a gyermekeim is többször váltottak munkahelyet néhány év alatt. Régebben természetes dolog volt gyakorlatilag fél életet egyazon munkahelyen lehúzni. Egy bátyám van, *Csaba*, aki közigazdász. Általános iskolásként gyakorlós voltam, az nagyon jó indítás volt. Az alsós években több párhuzamos osztály volt, de a felsőben negyediktől nyolcadikig egy osztályba összevonták a nebulókat. Nagyon sokaknak járt oda a bátyja vagy nővére, az ilyeneket általában fölverték a kisiskolába, így volt ez nálunk is, a bátyám után én is odamentem. Nagyon családi hangulat alakult ki az összevonással az iskolában. Sokat köszönhetek földrajztanáromnak, *Vidra Árpai* bácsinak, biológiatanáromnak, *Elekiné Kalocsa Erzsébet*nek, valamint *Böngyik Erzsébet* néninek, aki történelemtanárom volt, illetve osztályfőnökünknek, *Palkó Erzsébet* néninek is. Nem is tudnék felsorolni mindenkit, aki segített, mert a „*Kis Kamesz*” voltam, ismerték a családomat, a bátyámat, aki egyébként nagyon jó tanuló volt. A testvérem négy évvel járt fölöttem, de amikor focizni vagy épp a Sugóra strandolni mentek, mindig vitt magával. Így vízi gyerek vagyok, a Sugovica-parton nőttem fel – a bátyámmal bárhová elengedtek a

kis piros biciklimmel. Pályaválasztásomban két apró dolog játszott szerepet: az egyik, hogy anyukám révén sokat jártunk ki a Dunafürdőn található, ma már romos állapotban lévő kórházi üdülőbe, amelyet munkája révén kedvezményesen vehettünk igénybe, és nagyon sokat csavarogtunk a körülötte lévő Gemenci-erdőben. Édesapám a Gemenci Állami Erdő- és Vadgazdaságnál dolgozott, az ő barátságai révén pedig nagyon sok vadással, erdősszel ismerkedtem meg.

- *Célirányosan tanultál tovább már közép-fokon is?*

- A középiskola-választás részben édesapámnak, részben a jó általános iskolai indítatásnak volt köszönhető. Itt említeném meg kémiatanárunk, *dr. Richnovszky Andor* nevét, aki nagyon szerette a természetfotózást, és már 14 évesen, nyolcadikosként elkísérhettem itt a Gemenci erdőben a Zilai-féle öreg házhoz fényképezni, ami a későbbiekben is még többször visszaköszönt. Az erdősszé-vadászá-tervezővé válásnak, vagyis a természetszeretnek, *Kalocsa Béla* is részese volt. Ő Baja és környékének vad- és madárvédelmi szakkörét vezette, sok-sok kilométert letekertem Bélával és csapatával a környező terület-rezeken. Amikor középiskola-választásra került a sor, nagy szerepe volt annak, hogy madarász szakkörös lehettem nála gyermekkoromban, jelentős hatással volt rám tevékenysége, elhivatottsága is. Ezért is mentem Szegedre, a *Kiss Ferenc Erdészeti Technikumba*, ahol erdőszaktikus végzettséget szereztem, majd a *Gemenci Állami Erdő- és Vadgazdaság Pörbolyi Erdészeténél* lettem beosztott erdőssz.

1993-tól a Dél-dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság keretén belül a karapancsai terület első természetvédelmi őre lehettem. Minthogy előbbi később Duna-Dráva Nemzeti Park lett, így nemzeti park-alapítónak számítok! Előbb a Béda-karapancsai Tájégségben, majd a Gemenc Tájégségben tevékenykedtem örkerület-vezetőként. Eb-



Kammermann Péter tájegységi fővadász

ben az időszakban rengeteg segítséget kaptam *Felső Barnabástól*. Köztisztviselőként hatósági és szakhatósági tevékenységet folytattam, kapcsolatot tartottam a Nemzeti Park illetékességi területén található helyi önkormányzatokkal, társhatóságokkal, erdő-mező- és vadgazdálkodókkal, állampolgárokkal. Ez idő alatt 1996-ban közigazgatási alapvizsgát, 2008-ban közigazgatási szakvizsgát tettem. Parki dolgozóként megjött a tanulási kedvem, jelentkeztem a *Debreceni Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karára*, ahol vadgazda mérnökként végeztem, majd ugyanott később természetvédelmi mérnöki másoddiplomát is szereztem. Munkahelyemen, a Nemzeti Parknál is kamatoztattam ezt a tudásomat. Utána jött egy elég éles váltás, mert intézményvezetőként Baja Város Önkormányzatához kerültem, ott dolgoztam hét éven keresztül a város ügyeiben.

- *Miért mentél a közterület-felügyelethez?*

- Csábító lehetőség volt az önkormányzatnál dolgozni. Előtte 16 évet dolgoztam, szintén az államigazgatásban a nemzeti parknál, ott tő melletti terepi ember voltam, először a karapancsai, majd a gemenci részen, és valahogy megindult a bogár a fejemben, hogy az önkormányzatnál dolgoznék, és hasonló jellegű hatósági munkát végeznék, ezért váltottam, amit hét éven keresztül csináltam. Az akkor egy éve megalapított közterület-felügyelet vezetői tisztét nyertem el 2009. május 15-től.

- *Mi volt feladatod?*

- Az intézmény vezetőjeként aktívan részt vettem az önkormányzati vagyoni megőrzé-

sében, együttműködtem az önkormányzat illetékes hatóságaival, hivatalos szerveivel, civil szervezetekkel, egyházakkal. Ugyanígy a rendőrséggel, a vízi rendőrséggel, az idők folyamán intenzív kapcsolat és segítségnyújtás alakult ki a közös járőrözések során. Irányításommal munkatársaim aktívan és tevékenyen részt vettek a városi nagy rendezvények biztosításában. Kiemelkedő szerepet töltöttünk be a 2013. évi árvízi védekezésben, és folyamatos szolgálatot láttunk el hó- vagy egyéb akadályok megszüntetésében, a lakosság segítségével. Hatékonyan közreműködünk az elhanyagolt és városképbe nem illő ingatlanok tulajdonosainak felderítésében, ezen problémák mielőbbi megoldásában. A közterület-felügyelet alaptevékenységével összefüggésben nagy hangsúlyt helyeztem a közterületi ellenőrzések eredményességének növelésére, a város piacainak és vásárainak rendfenntartására, zökkenőmentes működésének biztosítására. A közterület-hasznosítási tevékenység ellátása során magas szintű, hatékony feladatellátást valósítottunk meg. Munkám elismeréseként a *Baja Város Közbiztonságért* kitüntetés adományozta számomra az önkormányzat 2014-ben.

- *Miért mentél vissza eredeti hivatásodba? Hívott újra a természet?*

- Jó volt az önkormányzatnál is dolgozni, ilyen szinten sok problémával találkoztunk, amit azért meg lehetett oldani, de nem egyszerű dolog az önkormányzatiság. Hét év elteltével hívott a természet, szerettem volna már újra szakmai vonalra, eredeti végzettségemnek megfelelő területre visszatérni. Ekkor jött egy lehetőség, az *Agrárminisztérium Vadgazdálkodási Főosztálya* keretén belül működő tájegységi fővadászi munkát nyertem el pályázat útján, és azóta, most már nyolcadik éve ezzel foglalkozom. Baján és környékén 39 vadászatra jogosultnak segítek szakmai tanácsaimmal a vadgazdálkodás terén.

Visszatértem igazi hivatásomhoz, ezt nagyon szeretem csinálni. Baja és térségében nyugatról a Duna vonala a határ, Kalocsa, Kecel, Kiskunhalas, Bácsalmás országhatárig a bácskai rész hozzám tartozik, a területnek is az a neve, hogy Illancs-bácskai Vadgazdálkodási Tájegység. Itt adok szakmai tanácsokat a vadászatra jogosultaknak, szerencsémre kiválóan gazdálkodók vannak a területen, öröm velük együtt dolgozni, sok ötletemre, javaslatomra vevők. Ez egy pozitív megerősítés, hogy jól csináljuk a dolgokat, rendszeresen tartunk trófeakiállításokat, hullottagancs-szemléket, szakmai

napokat. Ez a része a vadgazdálkodásnak a szakmai vonalnak szól, de a civileket is próbáljuk megszólítani azzal, hogy immár hetedik éve tartjuk a természetfotó-kiállítást a Sugovica sétányon, a Föld napjához kötődve pedig három éve. Munkánk azon tematika alapján gördül, hogy a szakmai részt a „szakembereknek” végzi az ember, de az, hogy észrevegyük, milyen gyönyörű természeti értékek vesznek minket körül, azt a kiállítással a nagyközönségnek szánjuk. A tárlat célja túlmutat a gyönyörködtelesen, arra ösztönöz, hogy megálljunk egy pillanatra, és elgondoljunk: mit tehetünk egyéni bolygónk jövőjéért, hogyan lehetünk tudatosabbak, felelősségteljesebbek, és hogyan élhetünk harmóniában a természettel.

- *Mi vonz a természetben?*

- Nincs két egyforma nap terepen. Ha az ember kimegy, akkor egy örök körforgás részese lesz. Az évszakok és napszakok változása állandó, minden egyes napfelkelte újabb reményt ad, egy újabb lehetőséget, és sosem tudhatja az ember, hogyan végződik majd a napja. Olyan helyzetben vagyok, hogy a négy gyerek nevelése nagyon sok időt igénybe vett a régebbi időszakban, de most, amikor már kellő tapasztalattal is va-

gyok felvértezve, sokkal több az időm. Már a legkisebb fiunk is egyetemista, nincsenek napi problémák, megoldandó kérdések a gyerekek edzésre, különóra hozatalában, mindenféle egyéb dologban, így könnyebben megtalálom azokat a szépségeket a mindennapokban, amelyekért szeretem a munkámat, és szeretek a munkahelyemre menni.

- *Mivel töltöd a munkaidődöt?*

- Tájegységi fővadászként úgy néz ki a hétem, hogy általában a hétfő az irodai nap, akkor intézem a papírmunkát és előkészülök a következő hétre, valamint összesítem munkatársaim tevékenységét. Kedd, szerda, csütörtök, péntek négy terepi nap, ezeket én osztom be, hogy mi módon szeretnék dolgozni. Ha problémák adódnak, akkor értelemszerűen ezeket súlyozom, és annak a segítségére sietek, ahol legegyszerűbb a baj. Nagyon egyszerű dolgokra kell gondolni: jelentős vadállomány él Baja térségében, ezek kárt okoznak, ebben az időszakban, tavasszal-nyáron a vadkárok kérdése a legjellegzetesebb. Minden gazdának a saját problémája a legfontosabb, ezért őt meg kell hallgatni, és segíteni kell, amennyire lehet, de azért ilyenkor próbálja az ember tompítani ezeket a vitákat, mindkét fél elégedettségé-

re. Városok és falvak is beleesnek a területembe. Az elmúlt időszakban három ügyfélnek is segítettem, akinek külterület mentén, de még a városban van baromfiudvara, jószágartató telepe. Ide bejárnak a rókák, és számukra az a legegyszerűbb táplálékszerzés, ha baromfiudvarba mennek, és onnan akár 6-8-10 tyúkot is elragadnak. A tyúktulajdonos számára ez a legfontosabb probléma, én meg azért vagyok, hogy segísek megoldani ezeket a helyzeteket. Az önkormányzatokkal nagyon jó a kapcsolatom, közösen elfogó csapdákat helyezünk ki, amelyekkel megfogjuk a négy lábú „rablókat”, és utána elszállítják őket valahová ki a természetbe, és ott elengedik, így akik nevelik a jószágot, azokat sem éri különösebb kár, de megértjük az állatvilág működését is.

- *A vadászatok szervezésében is részt veszél?*

- Az a feladat konkrétan nem tartozik hozzám, én csak segítem őket a szakmai kérdések-



*A fővadász Lujza nevű kutyájával*



Egy másik kutyával, Szemessel

ben meg az egyebekben, hogy esetlegesen hogy kell jól megszervezni a vadászatok, vagy ha pályázati lehetőségek vannak, akkor segítem a beadványok előkészítését, megírását, kihasználunk mindenféle platformot, van Facebook-csoportunk, ahol tájékoztatom őket a lehetőségekről. A világhálón keresztül zajlik leggyorsabban a kapcsolattartás. Ezen kívül van a tájegységnek honlapja is ([www.illancsbacska.hu](http://www.illancsbacska.hu)). Ezen az oldalon sok információ, ismeretterjesztő anyag is megtalálható, képekkel, térképekkel leírásokkal.

- *Állatmentést is végeztek?*

- Természetesen. Őzgidamentést is csinálunk, épp holnap reggel is odamegyünk, ma reggel is ott voltunk, és erről készítettünk is egy kisfilmet. A lényege ennek a tevékenységnek, hogy a kaszálást végző együttműködik a vadásztársasággal, és egy drónpilóta hőkamerás drónnal átnézi a területet, nehogy az ott dolgozó kaszálógépkárt tegyen az őzgidákban, amelyek életük első pár hetében nem tudnak elszaladni a gép elől. Ezt a mentést én koordinálok a tájegységemben. Ez tipikusan olyan munkahely, ahol az ember a mindennapos kötelező munkáján felül még képes megtalálni azt a feladatot, amit szeretne vinni, akkor

mi a vezetőségtől maximális támogatást kapunk ehhez. Ez például nem kötelező feladat, ugyanúgy, mint a Szentháromság téren szervezett fotókiállítás sem az. Ez egy jól bejáratott tematika, fontos, hogy tudatosítsuk a bajai és környékbeli, azaz a bácskai emberekben, hogy milyen gyönyörű természeti értékek vesznek minket körül. Nekem ez a vesszőparipám, hogy Baja az épített környezetén túl kiemelkedő természeti értékekkel is bír, amit nem szoktunk akkora nagyra értékelni, mert nekünk természetes, hogy itt van. A természetesen elismert és magas színvonalú folklór és a kulturális élet, valamint a gasztronómia mellett fontosak a természeti

értékek is. A Kiskunsági Nemzeti Parknak és a Duna-Dráva Nemzeti Parknak is vannak védett területei Baja környékén, igyekszünk, hogy behozzuk a belvárosba egy picit ezeket az értékeket. Lehet kirándulni Gemencbe, de akkor a pillanatok elugranak, mert az ember odanéz, és már lehet, hogy a következő pillanatban azt a madarat vagy vadat nem látja. Ezért ezeket a rögzített pillanatokat hozzuk a városba egy kiállítás formájában, hogy ezekről a természeti értékekről „beszéljenek” a képek. Megállsz előtte, odaképzeled, hogy most ott vagy valahol a ködös, párás, ártéri erdőben, és látod, hogy a szarvasok ott fürödnek a dagonyában. Ezek a pillanatok szinte belém égnek, pedig hát elég sűrűn látok ilyesmit, de annyira hangulatosak, annyira szépek! Az ember évezredek óta él az állatvilágban, mégis mindig újabb és újabb látványra csodálkozik rá. Pedig ők csak a természetes életüket élik: a fajfenntartást, a táplálkozást, az utódnevelést. És mennyivel jobb nekik, hogy ilyen egyszerű életet élnek, ezen körforgás mentén.

- *A vadgazdálkodás miért fontos?*

- A vadgazdálkodás zárt láncolat. Kiváló élőhelyek vannak, ha csak a bácskai földeket nézzük, 20-30-40 aranykoronás

minőségűek. Ez azt jelenti, hogy intenzív mezőgazdálkodás folyik a területen, és nekünk azért kell tevékenykednünk, hogy erre vigyázzunk, mert ha elengednénk a vadgazdálkodás kezét, akkor hatalmas vadkár lehetne a túlszaporodott vadállomány által. Nagyragadozók (medve, farkas, hiúz) már nincsenek, ezek esetleg egyensúlyban tudnák tartani a nagyvadállományt, így az embernek mindenféleképpen be kell avatkoznia, és erre vannak a vadásztársaságok. A vad tulajdonjoga az államé, a vadászati jog pedig a földtulajdonhoz kötődik. A földtulajdonosi közösségek a vadászati jogot nagyrészt vadásztársaságoknak adják haszonbérletbe. Mindig hatósági felügyelet mellett, a tájegységi fővadászok szaknácásadásával próbálnak egészséges kompromisszumot kötni. Ez általában sikerül is, néha persze van vadkár, amikor nem úgy védekezik a gazda, vagy nem várt problémák adódnak, de mindenkinek az egyensúly megteremtése a feladata.

Az egészséges egyensúly – az arany középpont – megteremtéséhez kell a vadgazdálkodás. A gazdák sem szeretnék, ha a vad enné meg a területükön a termést és a háziállatokat, ehhez pedig kell a vadász, aki kordában tartja az állományt. Itt van a természetvédelemnek is szerepe, ugyanis a vadon élő ragadozók, a róka, a sakál, a borz nem válogatják meg azt, hogy védett vagy nem védett madárra támad: ami a földön fészkel, annak elpusztítja a fészekalját. Nagyon különös megfigyeléshez jutottam az önkormányzatnál dolgozván, amikor hozzánk tartozott a közterületek tisztasága is. Egy időben érdekes jelenségnek voltunk tanúi. Rendszeresen jöttek a hajnali jelzések, hogy randalírozó fiatalok már megint kukákat borogattak, és kidobálták a szemetet a gyűjtődényekből. Fogtunk egy vadkamerát, ráhelyeztük egy kukára belátható távolságon belül, és bizony az történt, hogy hajnalban jöttek a városba az elszaporodott dolmányos varjak, és az előző esti buli vagy séta után bedobált kolbászvéget, kenyérdarabot, sültkrumplidarabot vagy az igazán ínycsemegetés a kis ketchupos tálkát szépen kidobálták a kuka környékére, és ott két lábon ugrálva szedegették össze a maradékot.

- *Sokan „úri huncutságnak” tartják a vadászatot, és a vadászokkal szemben ellenérzéseik vannak. Érintett lévén hogyan viszonyulsz ehhez?*

- A vadász is ember, a vadhúst nagyon sokan szeretik. Mindig azzal szoktunk érvelni, hogy általában az nem zavar senkit, ha istállózott tartásban tartják a baromfit,

amelyik sose lát napfényt, csak akkor, amikor esetleg odamegy az istálló szélére. Ezzel szemben a vadon élő állatoknak boldog életük van, mert a természetben élnek, és hogy az a sorsuk egyébként, hogy az asztalunkon végezzék, évezredek óta jellemző. Nekem nagyszüleim tartottak állatokat, a világ legtermészetesebb dolga volt, hogy kedvelték őket, de tudták azt, hogy mi lesz a vége: vagy lábosban végzi a tyúk, vagy kakaspörköltként, illetve december környékén, ami nekem is hatalmas élmény volt, disznót vágunk közösen, családi jelleggel, és abból ettük a finom kolbászt, hurkát, sült húst a következő időszakban. Úgy gondolom, egy picit eltávolodtak az emberek a természettől és ezektől a folyamatoktól. Én nem távolodtam el, eszem háziállathúst és vadhúst is. Ajánlom mindenkinek, hogy kóstolja meg a nagyon finom vaddisznósültet, és akkor rá fog jönni, hogy tényleg jó.

- Most már megállapodtál?

- Igen, szeretnék ezen a területen maradni, újabb kihívásokkal nem kívánnék már szembenézni. Bajának és térségének mindig is szüksége lesz vadászatra, vadgazdálkodásra, ebben szeretnék aktívan részt venni, amennyire lehet. Ami még vadászattal kapcsolatos, hogy öt évvel ezelőtt elindítottunk közös gyakorlásokat vadászkutyásoknak, amivel Baja és környékének vadász, illetve vadászkutyával rendelkező civil lakosságát céloztuk meg. Az első évtől kezdve mindig vannak jelentkezők, akik szeretnének a kutyáikkal közösen tanulni, fejlődni, ezeket befogadjuk, velük foglalkozom. Ha vadászatra tenyésztették valakinek a vizsláját előtte hosszú évszázadokon keresztül, akkor ennek a kutyának az ösztöneit ki tudják élni, és tudnak vele gyakorlatozni arra, amire kitenyésztették, és ebben a kutyák is látványosan örömet lelik. Egyetlenegy szomorú kutya nincs a vadászati gyakorláson, mert erre tenyésztették őket, és régen a kiválogatásnál nagyon figyeltek arra, hogy csak azokat az egyedeket vitték tovább, amelyek alkalmassak voltak a feladat elvégzésére, mert csak azokkal tudtak együtt dolgozni. Gondoljunk bele a régi időszakba, amikor az embernek alig volt mit ennie, „szűkösebb” időszakok voltak, akkor nem tartottak csak azért kutyát, hogy legyen a ház körül, a macskának egeret kellett fognia, a kutyának is megvolt a feladata: házórző, jószágőrző vagy terelő, esetleg éppen vadászkutya volt.

- A közeljövőben terveztek valamit a vadhús népszerűsítésére?

- Szeptember 12-én, pénteken tartják a nagyon népszerű éjszakai bazárt a piacon,

és *Bányainé Gunics Tímea* szervező (Chilli Baja) csilievő versenyt is rendez. Ennek keretén belül lesz *Vadhúsok éjszakája*. A vers is mondja: „...vadat és halat, s mi jó falat...” A halhoz már nem tudunk mit hozzátenni, a bajai halászlé életpromóció és hungarikum is, viszont a vadhúst megpróbáljuk népszerűsíteni ezzel a rendezvénnyel, kóstoltatás jelleggel. Baja, Bácska és a Gemenc révén szeretnénk a vadhúst, mint minőségi ételt felzárkóztatni. Az éjszakai bazárnak nagy a látogatottsága, amihez hozzájön a csilievő verseny, melyre még 50 kilométerről is eljönnek. A piac kiváló fórum erre a történetre. A *Bányai Júlia Technikum és Szakképző Iskola* diákjai *Virág Tibor* kancellár úr közvetítésével, kóstoltatókat készítenek kétféle vadhúsból látványfőzés keretében. Az eseményhez borász is csatlakozik. A rendezvény másnapján zajlik majd a *Bács-Kiskun Vármegyei Vadásznap* a Petőfi-szigeten, amelyre városi kutyaszépségszereplést vezetünk, hogy népszerűsítsük a felelős állattartást, egy jótékonyági kezdeményezést is támogatva.

A fentiek alapján mondhatom, hogy megtalálom a munkámon fölül azokat az olyan jellegű dolgokat, amelyek még nem nagyon voltak, és valamennyire ezzel lehet népszerűsíteni a vadászatot.

- Családodról mit tudhatunk?

- Feleségem, *Rita* óvónő, és említettem már, hogy négy fiunk van: *Kristóf, Gellért, Bertalan* és *Ambrus*. Közülük hárman már önálló életüket élik, a negyedik pedig még egyetemistaként tanul Pécsen. Végzettségüket tekintve széles a választék: van agrármérnök és vadgazda mérnök, akad

gyógytornász, és van turisztikai közgazdász fiam is, most a negyedik bölcsésznek tanul. Anyukájukat dicséri a szép keresztnévválasztás, én csak a családi nevet adtam hozzá. A feleségemnek rendkívül nagy szerepe van abban, hogy a természetvédelemnek és a vadászatnak szentelhettem az életemet, ugyanis amikor Karapancsán vagy Szeremlén laktunk, és gyermekeink még velünk voltak, akkor is viszonylag szabadon intézhettem a dolgaimat.

- Mondtad, hogy neked ez nem munka, hanem inkább életszemlélet.

- Nekem a természetközelség az életem része, annak ellenére is, hogy városban lakom, de az itt élőknek szeretném ezeket a különleges adottságokat megmutatni. Ha kiállsz a Szentháromság térre, és lenézel a Petőfi-sziget irányába, az, hogy egy ilyen gyönyörű, különleges főtér áll ott, és befolyik alá egy természetes víz, amelynek a vízállása a Dunától függ, pártját ritkító. Győrben van még hasonló. Úgy érzem, hogy nagyon-nagyon kevésbé értékeljük ezeket a természeti csodákat, globálisan is látjuk ezeket a problémákat is, és nagyon oda kell figyelni arra, hogy unokáink (érintett vagyok, mivel másodszülöttünknel már van egy csodálatos kislány) ezt hosszú távon is megláthassák, ami közös gondolkodást és megóvást igényel.

A végére egy jó barátom mondását idézném, aki nagyon szereti Baját: „Ember, ti olyan helyen élitek a mindennapjaitokat, ahová mások kirándulni járnak!” Ezt én is így gondolom, szeretek Baján élni, és a mindennapokban is a nagybetűs bajai életérzést élem. ■



Együtt a szűkebb Kammermann család férfitagjai

## 180 éve született Iványi István

### Nebojszki László

■ „A jelenkor legnagyobb hadvezéréől beszélük, hogy van egy csodálatos szekrénye, melynek minden fiókjában egy-egy ország elleni hadjárat teljesen kidolgozott tervezetei nyugosznak. Ha aztán megtörténik, hogy az illető hadvezér honának valamely nemzettel háborút kell viselnie, csak kirántja a nagy stratég az ő csodás szekrényének az illető ellenséges ország kezdőbetűjével ellátott fiókját, kivágja a zöld asztalra a tervezeteket s kész a háború. Szabadka érdemes monografusának, Iványi urnak szintén van (vagy legalább lehet) egy ily titkos szekrénye, a melyben ő, a nem is holmi veszélyes haditerveket, de bizonyára Bács B. vármegye száz és nem tudom hány községének történetét egy-egy külön fiókban rejtegeti. Ha már most valamely község vagy város arra határozna el magát, hogy monografiáját megírassa, míg számos író azon töprenkednék, mikép kellene az illető hely történetét összeállítani, addig Iványi úr csak szekrényének egyik fiókjához nyulna s előadná a teljes monografiát.” – olvashatjuk a Zombor és vidéke c. lap 1887. február 6-i számában Iványi István Baja város történetéről szóló (megjelent a Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat 1887. évi évkönyvében) tanulmányának ismertetésében. A cikket jegyző *Dudás Gyula* soraiból kitűnik, hogy szerinte Iványi munkássága alapján átfogó és részletes ismeretekkel, valamint kutatásai alapján kész vagy részben kész anyagokkal rendelkezett nemcsak Baját, hanem az egész vármegyét illetően is. Születésének kerek évfordulója ad okot életének és munkásságának áttekintésére.

Iványi István 1845. december 17-én a Krassó vármegyei Lugoson született (eredeti családnevét 1867-ben változtatta meg). Apja, *Ivanovszky István* szíjgyártó volt; anyja, *Liszt Karolina* a háztartást vezette, a házaspár Aradról költözött Lugosra. Két évvel idősebb bátyjával együtt nevelkedett, a többségi román környezetben a helyi gyermekektől megtanulták azok nyelvét. Az 1849-ben felállított Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban a hivatalos nyelv a német volt, a családban is ezt beszélték, így ez lett az anyanyelve. Magyar szót alkalmanként apjának ügyfeleivel és alkalmazottaival folytatott beszélgetésekor hallott. Testvéreivel tanulmányaikat a házuk közelében fekvő evangélikus iskolában kezdték, a későbbiekben a Temes folyó túlsó oldalán fekvő Németlugoson folytatták. Lugosi

látogatása alkalmával a temesvári római katolikus püspök megtiltotta, hogy az alá tartozó gyermekek más felekezethez tartozó iskolákat látogassanak. Az iskolaváltás után *Wusching Konrád Pál* elemi iskolai főtanító folytatta Iványi István nevelését, zenetanárként is foglalkozott vele. Az elemi iskolában történt botladozásai után a gimnáziumot 1857 őszen kezdte meg, szelleme kinyílásáról és annak rá gyakorolt hatásáról a *Visszaemlékezéseim életem folyására* című önéletrajzi, 1974-ben megjelent könyvének 13. oldalán számolt be: „A gimnáziumi tanulmányok egészen új, ismeretlen világot nyitottak meg előttem, nagyobb mértékben fejlesztették értelmemet és ismeretek utáni vágyamat fokozták, amiben atyám is segített, aki maga is deákiskolába járt. Téli reggeleken, korán felkelve, a műhelyben egy égő fagyúgyertya körül csoportosultunk mindannyian, s én bátyámmal ott ismételttem az aznapi leckémet, s ennek tartalmáról gyakran beszélgetést folytattunk bátyámmal.

A tantárgyak közül különösen vonzott a természetrajz. Készítettem is bogár- és lepkegyűjteményt, később növényeket és ásványokat is gyűjtöttem; e gyűjtemények még évek múlva is megvoltak.”

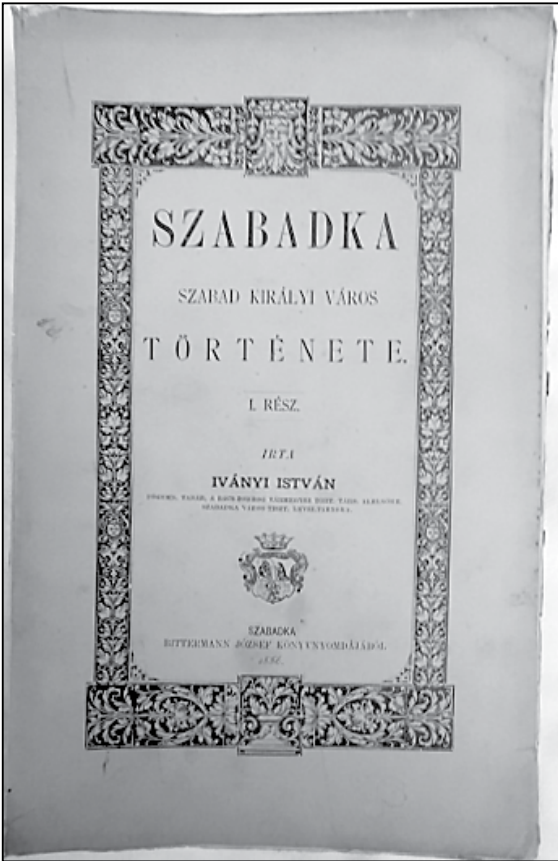
Tanulmányaiban a gimnáziumban mind az I., mind a II. osztályban a legjobbak közé tartozott, szabadidejében szívesen olvasta az ismeretterjesztő műveket. A család életében nagy törést okozott édesanyja 1859 áprilisi halála: a kialakult anyagi helyzet miatt bátyja kimaradt az iskolából, apjuk műhelyében dolgozott, és részt vállalt a háztartás vezetésében. Kisebbségi fiúként – nélkülözések közepette – folytathatta a gimnáziumot, emellett bátyjával összefogva igyekeztek leánytestvérükről gondoskodni, és a ház körüli munkákat ellátni. Ugyanezen év őszen apjuk újra megnősült.

A IV. osztály elvégzése után (1861) Iványi István tanulmányai folytatásában reménykedett, ehhez azonban apai támogatást nem remélhetett, de Lugoson nem is volt magasabb iskola. Viszontagságok közepette az V. osztályt a temesvári piaristáknál, a városban élő nagynénjénél meghúzódván tudta elvégezni. A további folytatás az egyház támogatásával vált lehetségessé: a buzgó katolikus, szegény, de tehetséges fiatal 1862 augusztusának végén felvételt nyert a piaristák váci noviciátusába, ahol bírta a két esztendei újoncú viszonyait-kötöttségeit. Latinból kiválóan teljesített,



Iványi István

ennek későbbi, történelmi munkáiban óriási hasznát vette: a latin és a német nyelv ismerete elengedhetetlen volt a régi források tanulmányozásához. Vácott magyar fiúközségbe kerülve lehetősége nyílt az írott és beszélt magyar nyelvet elsajátítani, ezt az 1863 őszi Kecskemétre történő áthelyezés után tovább tökéletesítette. Ott végezte el a VI. osztályt, végül Szegedre kerülve 1866-ban tett érettségi vizsgát. Szegeden egy beteg tanárt helyettesített, a rend teológiai tanulmányok folytatására előbb Nyitrára, a második évre Pozsonyba helyezte át, majd 1869. augusztus 12-én Vácott pappá szentelték. Ezt követően a piarista rend Pestre küldte a latin, a görög és a német nyelv tanítására (ezekből az egyetemen tanári oklevelet szerzett). Két pesti tanév után Szegedre került, de Temesvárra történő áthelyezését kérte. Ennek ellenére az iskolaév végén a piarista rendkormány Nyitrára rendelte – az 1872/73 és 1873/74 tanévben ott tanított –, csak ezután küldték Temesvárra. A városban nagy örömmel foglalta el helyét a rendházban, és tanítás mellett a könyvtár rendezéséhez és a levéltári munkához fogott, valamint bekapcsolódott az 1871-ben alapított helyi történelmi társulat tevékenységébe. Az 1874/75 tanév végén hideg zuhanyként érte a Selmecre szóló diszpozíció híre: „Évekig szerettem volna itt maradni, de újra elhelyeztek, most Selmecre, egy szót sem adva hozzá indokol vagy megnyugtatósomra, ami kibékített volna sorsommal és elmentem volna a szép vidékre, ahol talán végképpen is megnyugodott volna lázongó szívem. De ezen ridegség miatt megtelt a mérték és bekövetkezett a meghasonlás.” Röviden összegezve: a sorozatos áthelyezések kizökkentették a történészi munkából,



Iványi István Szabadka történetét feldolgozó könyvének borítója

és akadályozták a kutatásban történő elmélyedésben. Tudomást szerezve a szabadkai főgimnáziumban meghirdetett tanári állásokról, Iványi a városba utazott, ahol korábbi munkásságát elismerte *Mukits János* polgármester, egyben támogatásáról biztosította (a város tartotta fenn a főgimnáziumot). A piarista rendből kilépve, az 1875. szeptember 30-án tartott városi közgyűlés kedvező döntése nyomán foglalta el állását Szabadkán.

Az ekkor még csak 30 éves Iványi István gondolt a családalapításra is: házat vett Szabadkán, elhagyta a római katolikus egyházat, majd Szegeden belépett az evangélikus felekezetbe, és 1876. április 22-én feleségül vette a tekintélyes szabadkai családból származó *Váli Máriát*. Első három gyermekük még kiskorában meghalt, utánuk született 1881-ben *Erzsébet*, 1882-ben *Kálmán*, majd 1888-ban *Lajos*.

Iványi gyorsan feltalálta magát Szabadkán. A főgimnáziumban nagy buzgalommal kezdett a könyvtár rendezésébe és fejlesztésébe, illetve az iskolai gyűjtemények gyarapításába. A város közéletében is szerepet vállalt: a Kaszinó könyvtárát új vásárlásokkal gazdagította, felvetette a városi közkönyvtár létrehozásának gondolatát (annak alapítója és első könyvtárosa lett), a protestánsok egyházi ügyeinek rendezése

után a szabadkai evangélikus egyház felügyelőjének választották, részt vett a társasági életben, egyik kezdeményezője volt a *Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat* létrejöttének (alelnöke lett), mindezekon túl jelentős publikációs tevékenységet fejtett ki. Iványi munkásságával és pozíciójából adódóan irányt mutatott a vármegye történetének további kutatásához, a társulat évkönyvei pedig lehetőséget adtak a megyetörténettel foglalkozók eredményeinek közlésére.

Műveiből – jelentőségük okán – többet mindenképpen ki kell emelni, felsorolásunkban főleg a Bácska múltjával foglalkozókra fókuszálunk. Alapos levéltári és könyvtári kutatások után 1886-ban jelent meg a *Szabadka szabad királyi város története* első, majd 1892-ben második kötete. Mindeközben számos adatot talált a vármegye múltjára vonatkozóan, ezek feldolgozásából született a *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára* című, öt kötetből álló könyvsorozat 1889 és 1907 között (szembetegsége miatt az utolsó három kötetet Lajos fia segítségével tudta sajtó alá rendezni). A helytörténettel foglalkozók kitűnő kiindulópontja ma is az 1881-ben megjelentetett *Bács-Bodrog vármegyének történeti irodalma* című kiadványa. Latinból fordította magyarra,

és 1888-ban adta ki az 1763-ban készült *Cothmann Antal a magy. kir. udvari kamarai tanácsosának jelentése a Bács-kerületi kamarai puszták állapotáról* című munkát, amely a török idők és a Rákóczi-szabadságharc utáni Bácska telepítésével foglalkozik. Írói munkásságát foglalja össze az 1904-ben megjelent *Bírálatok Szabadka város történetéről és Bács-vármegye helynévtáráról. Írói munkálkodásom* című kiadványban, amelyben 183 munkáját sorolta fel, ezek száma azonban a későbbi években még tovább gyarapodott. A *Borovszky Samu* szerkesztette, 1909-ben megjelent *Bács-Bodrog vármegye* című, a *Magyarország vármegyéi és városai* monográfiásorozat első kötetében Iványi írta a vármegye községeire, valamint Szabadka és Magyarkanizsa városára vonatkozó részeket. *Dér Zoltán* rendezte sajtó alá az 1974-ben megjelent, még 1915-ben lejegyzett *Visszaemlékezéseim életem folyására* című, önéletrajzi visszatekintését. Számos értekezése található a *Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyveiben*.

Iványi István személyes tragédiája volt látásának meggyengülése az 1890-es évek elejére. Szembaja nemcsak gimnáziumi tanári munkájában akadályozta – 1891-ben, majd 1894 első felében betegségére való tekintettel fél éves szabadságot kapott –, hanem történészi tevékenységében is, amelynek folytatásában mások mellett Lajos fia segítette (felolvastak neki, és lejegyezték szavait, gondolatait). Szabadka város közgyűlése érdemeit elismerve végül 1895 nyarán nyugállományba helyezte. Be-



Iványi István és felesége síremléke Szabadkán, a Bajai úti temetőben

Forrás: <https://www.heritage-su.org/en/tomb-of-ivanyi-istvan/>

tegsége súlyosbodott, erről így vallott előzőekben már említett visszaemlékezésében: „1896-ban annyira fejlődött szembajom, hogy két orvosi operáció dacára novemberben már teljesen megvakultam.” Ugyanitt további soraiból kiérződik a csüggedés és a rossz hangulat, abban az időszakban nagy támasza volt családja gondoskodása. Igyekezett a kialakult helyzetet elfogadni, és abban feltalálni magát. Közéleti tevékenységei többségétől visszavonult és más megbízatásairól is lemondott: elismerő búcsúlevelek és öt lakásán felkereső küldöttségek köszönték meg, értékelték el munkásságát. A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat az alelnökségről történő lemondása után hálából tiszteletbeli taggá választotta.

Halálhírét és munkásságának rövid összefoglalását, értékelését a *Bácsmegyei Napló* 1917. július 10-én megjelent számának 3.

oldalán olvashatjuk: „Iványi István meghalt. Nemcsak a Bácskának, Szabadkának, hanem a magyar történetírásnak is nagy halottja Iványi István. Az agg tudós, aki Szabadka történelmi okmányainak is tanulmányozása közben szemrevilágát vesztette, szombaton éjszaka meghalt. Iványi István életének végső órájáig megtartotta tiszta judíciumát. Még gyászjelentését is önmaga mondta tollba. A városháza tornyáról gyászlobogó hirdeti halálát, arról azonban megfélekedtek a városi székházban, hogy Szabadka történetírójának haláláról hivatalos gyászjelentést is adtak volna ki. Ennyi hálát talán mégis megérdemelt volna. A megboldogult közismert, nagy érdemeit méltatni fölösleges. Ő alapította a vármegyei történelmi társulatot, ő volt a megalapítója a szabadkai ág. evangélikus egyházközségnek is. Történelmi munkái ércnél maradandóbb em-

lékoszlopok. Halálát Szabadkán széleskörű rokonság gyászolja. Temetése a Bem utcai gyászházból ma délután lesz. A tanács ma a családhoz részvéttáviratot intézett.”

A lap július 11-i számában búcsúztatásáról ezt írták: „Iványi István temetése. Tegnap temették nagy részvét mellett Szabadka történetíróját. A hatóság képviseletében megjelent a város tanácsa dr. Bíró Károly polgármester vezetése alatt, ott volt a főgimnázium tanári kara, a szabadkai tanterület és Szabadka előkelő társadalma. A temetési szertartást Korossy Dezső evangélikus lelkész végezte. Az ima után Korossy Dezső evangélikus lelkész mondott magas szárnyalású eszmékben és igazságokban gazdag gyászbeszédet. Ezután Kosztolányi Árpád főgimnáziumi igazgató búcsúzott el volt kartársától és a nagy tudóstól szép, érzelmetli beszédben.” ■

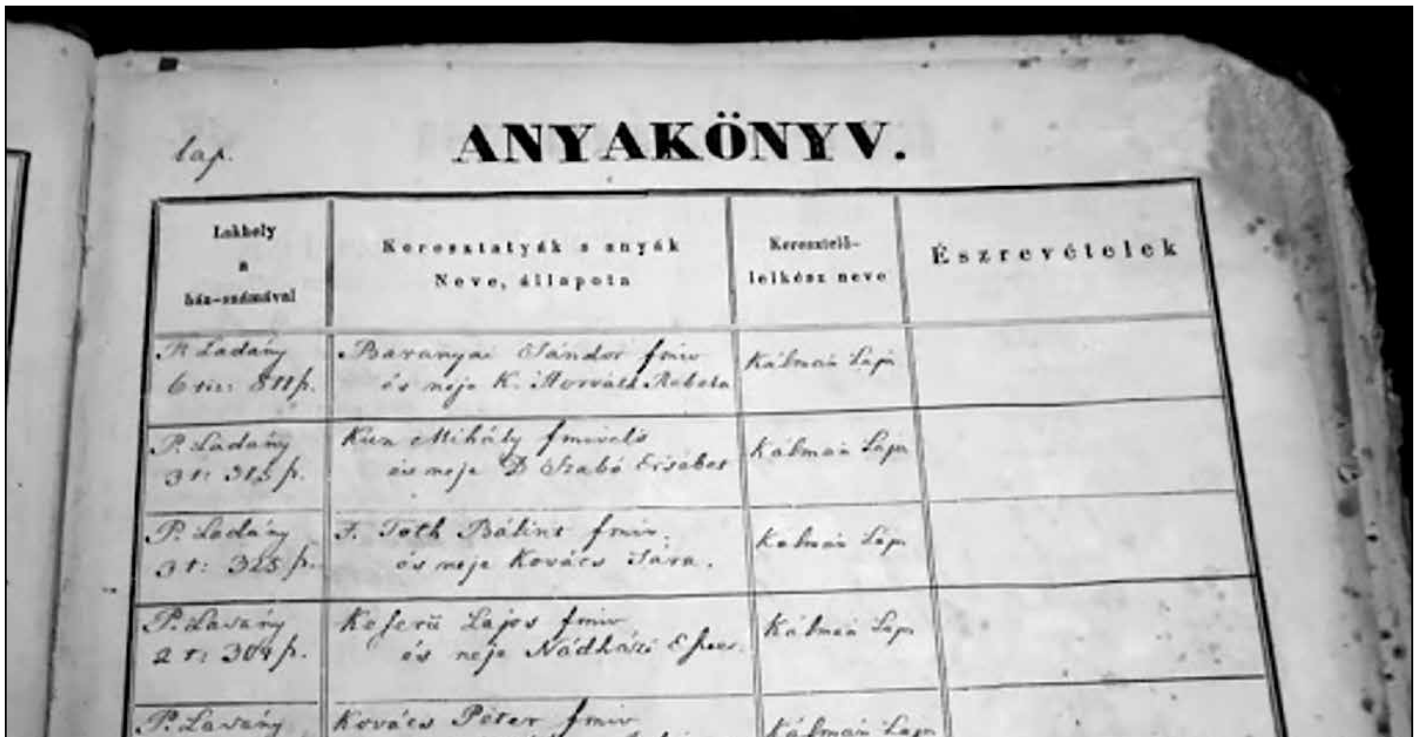
## Felkészülés az állami anyakönyvezésre

### Sarlós István

■ A rendszeres anyakönyvvezetést 1563-ban a tridenti zsinaton rendelte el IV. Pius pápa a római katolikus egyházban. Ez Magyarországon csak az 1611-es nagyszombati zsinat után vált rendszeressé és egységessé, amikor a teljes folyamatot szabályozták. 1625-ben Pázmány Péter esztergomi érsek az egész országban kötelezővé tette az ötféle anyakönyvvezetést. A római katolikus egyházzal

párhuzamosan a protestáns felekezetek, majd az izraelita hitközség is elkezdte a maga anyakönyveinek vezetését. Magyarország teljes területén csak az oszmán hódoltság megszüntetése után, a 18. század elején kezdődhetett meg az anyakönyvek vezetése. A protestáns felekezetek csak 1785-ben, II. József rendelete után kapták meg e hivatali tevékenységükhöz a jogot, de már előtte is vezették a saját nyilvántartásaikat.

Az egyházak mellett az államnak is elemi érdeke volt, hogy a lakosságról alapvető információkkal és statisztikai adatokkal rendelkezzen, ennek következtében születtek meg az első, modernnek mondható összeírások és népszámlálások. Ezen időszakos statisztikák mellett az állandó információt az anyakönyvek jelenthették, ezért 1827-től az egyházi anyakönyveket két példányban vezették, és a másodpéldányokat a törvény-



hatósági irattárak használtak, őrizték. A szerzeágazó anyakönyvvezetési szokások miatt a kiegyezés után gyorsan napirendre került az egységesítés és az állami anyakönyvezés bevezetése, amelynek első törvényjavaslatát gróf Szapáry Gyula kormánya (1890-92) dolgozta ki. A javaslatnak számtalan ellenzője volt, többek között I. Ferenc József király is, végül hosszadalmas egyeztetések után 1894-ben Wekerle Sándor kormányzása (1892-95) alatt fogadta el az országgyűlés, és írta alá az uralkodó az 1894. évi XXXIII. törvényt. A törvényben az állami/polgári anyakönyvezés kezdeteként 1895. október 1-jét határozták meg – ez már Bánffy Dezső kormányzására (1895-99) esett –, eddigre kellett felkészülnie az ország összes törvényhatóságának az új hivatal működtetésére. A rendszer kialakításának alapjául a francia minta szolgált alapként.

Az állami anyakönyvvezést csak Magyarországon vezették be, a Magyar Korona országában nem, így Fiume kivételével a horvát és a szlavón vármegyékben később kezdődött el. Az országot anyakönyvi kerületekre osztották, kidolgozták a formanyomtatványokat és a hivatal működési rendjét. Az anyakönyvi kerület központjában működött a hivatal és az anyakönyvvezető, de minden esetben figyelembe vették a közlekedési viszonyokat, amelyek változásához a későbbiekben is igazították a rendszert. A törvény értelmében az anyakönyvi hivatal felállítása és működtetése a területileg illetékes törvényhatóság feladata volt, ezért Baján a polgármesteri hivatal épületében működött. 1895 nyarán a belügyminiszteri utasításnak megfelelően a közgyűlés határozott a hivatali helyiségek felszereléséről.

„101. közgy. [közgyűlési] 8.275 kig. [közigazgatási] sz. [szám] 1895.

*Olvastatott a nagymélt. [nagyméltóságú] m. [magyar] kir. [királyi] Belügyminisztériumnak f. [folyó] évi július hó 3-án 58.000 sz. a. [alatt] kelt leirata az 1894. évi XXXIII. t.cz. [törvénycikk] 31. §-a értelmében az állami anyakönyvvezetéshez szükséges dologi kiadások fedezése iránt.*

*Határozat.*

*Az anyakönyvvezető részére a hivatalos helyiségnek szolgáltatása, annak a szükséges bútorokkal és felszerelési cikkekkel ellátása, továbbá a hivatalos helyiség fűtéséről, világításáról és a szolgálatról való gondoskodás a város*

*közönségének feladatát képezi ugyan, de tekintve, hogy a kinevezendő anyakönyvvezető és helyettesei a törvényhatóság tiszti kötelékébe tartoznak és így némely bútorok kivételével az imént elősorolt kellékek megvannak. Utasítja a városi tanács, hogy az anyakönyvvezető részére megfelelő íróasztalt és iratszekrényt szerezzen be és amennyiben ezeknek beszerzési ára a f. é. [évi] költségvetésben fedezet nem talál, a felmerülő költségeknek a jövő évi költségelőirányzatba leendő beállítása iránt gondoskodjék.*

*Az anyakönyvvezető hivatalos pecsétje, a házasságkötésnél használandó hivatalos jelvény és az anyakönyvi kerületi beosztásra tekintettel készült helységnévtár összesen 9 frt [Forint] beszerzési árban közvetlenül a nagymélt. m. kir. Belügyminisztérium által fogván megküldetni, felhívatik a városi tanács, hogy a most emített cikkek vétele után a 9 frtnak felsőbb helyre leendő felterjesztése iránt intézkedjék.*

*Végül utasítatik a városi Tanács, hogy a házassági kihirdetések kifüggesztésére szolgáló sodronyszöveggel védett két táblát „Házasulók kihirdetése” című felírással, továbbá az anyakönyvvezetők helyisége elé „Magyar Királyi anyakönyvvezető” felírással ellátott táblát készítsen és bocsássa az anyakönyvvezető rendelkezésére.*

*Mely intézkedésekről a nagymélt. m. kir. Belügyminisztériumhoz jelentés tétetni rendeltetik.”*

Az anyakönyvvezést a belügyminisztérium irányította és ellenőrizte. Erre a célra hozták létre a minisztériumban a központi anyakönyvi ügyosztályt, majd 1897-ben ezt átalakították önálló állami anyakönyvi főosztállyá. A bevezetéskor kidolgozott anyakönyvi sablonokat 1906 végéig használták, utána egy egyszerűsített sablonra tértek át, amely 1953-ig érvényben maradt. A trianoni békediktátum következtében a hivatali rendszer jelentősen átalakult, bár a kerületek csak minimálisan változtak, majd a revízió előrehaladtával ismét változott a rendszer. A második világháború után a régi-új határokhoz igazították a kerületeket, majd 1950 után az anyakönyvezés irányítása a belügyminisztériumtól a helyi tanácsok főosztályainak kezébe került, 1952-ben megszületett a 19. számú törvény erejű tanácsrendelet, amely az 1894-es törvényt hatályon kívül helyezte, és teljesen új rendszert vezetett be. ■

## BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata  
Megjelenik minden hónap elején  
ISSN 1416-4469

**Főszerkesztő:**

Dr. Mayer János

**Főmunkatárs:** Dr. Nebojszki László  
**Olvasószerkesztő:** Sándor Boglárka

**A szerkesztőbizottság tagjai:**

Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,  
Masa György, Sarlós István, Sipos Loránd,  
Szünder Dezső, Zalavári László

**Online szerkesztő:**

Mayer István

**Lapalapító:**

Újvárosi Általános Művelődési Központ

**Kiadó:** Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:

OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja

Számlaszám: 11732033 20030119

**Postacím:** 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.

**E-mail:** bajaihonpolgar@gmail.com

**Előfizetés: 06-79/322-600**

**Nyomdai munkák:**

Arculat Nyomda Kft.

Felelős vezető: Csuvár Zoltán

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**Honlapunk: [www.bajaihonpolgar.hu](http://www.bajaihonpolgar.hu)**

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!

**Emesz Margit**

## A nagy út előtt

Amit itt hagytál  
Csöndbe borult  
Ezzel kell elszámolnod  
A nagy út előtt

Titkomat  
Elsőhajtottam a csendnek  
Isten tiszteletét csinosítottam  
Ahogy idő sarlózta a csöndet

Kapu nyílt  
Szoros öleléssel  
Időt csikorgott  
A földi elmúlás

Baja 2025

# AI gyógyszerek – sci-fi vagy valóság?

## Barna Dóra

Amikor a gyógyszeripar szóba kerül, hajlamosak vagyunk a téma negatív oldalára koncentrálni: mellékhatások, magas árak, piaci visszaélések. Bár ezek nem teljesen alaptalan kritikák, fontos látni a másik oldalt is. Egy-egy új gyógyszer kifejlesztése 10-15 év kutatást és több milliárd dollárt igényel, miközben a siker esélye alig 10%. Ez a hosszú, költséges és kockázatos folyamat komoly hatékonysági és fenntarthatósági kihívásokat jelent az iparág számára. A kiutkeresés részeként egyre nagyobb figyelem irányul a mesterséges intelligenciára, amely ígéretes eszköz lehet a gyógyszerkutatás és -fejlesztés hatékonyabbá tételében.

### Honnan származnak a gyógyszereink?

Mielőtt rátérnénk arra, hogyan változtathatja meg a mesterséges intelligencia (AI – artificial intelligence) a jelenlegi negatív tendenciákat, tekintsük át röviden, honnan származtak a gyógyszerek az elmúlt évezredek során. A válasz: szinte mindenképp. A növényi eredetű szerek sokáig domináltak a gyógyítást. Ilyen például a gyűszűvirág (szívgyógyszer), a kínafa (malária ellenes kinin forrása), a fűzfakéreg (szalicilsav) vagy az ópium, amely kb. 40 természetes alkaloid – köztük morfin, kodein – keveréke. Évszázadok keltek, mire a növényi kivonatok mellett megjelentek a kémiai úton módosított, szintetikus gyógyszerek, például a szalicilsavból előállított *aszpirin*.

Később a talajban élő gombák és mikroorganizmusok is a figyelem középpontjába kerültek, például a 20. század elején felfedezett *penicillin* révén, amely elindította az antibiotikumok korszakát. Bár kisebb arányban, de állati eredetű gyógyszerek is léteznek – legismertebb az *inzulin*, amelyet eleinte kutyák hasnyálmirigyéből vontak ki, majd a rekombináns DNS technológiával humán változatban is előállíthatóvá vált.

Miközben újabb forrásokból sikerült hatóanyagokat kinyerni, a tudomány és a technológia is fejlődött. Az eleinte véletlenszerű növényhasználatból először gyógyszerári kivonás lett, majd a növekvő igények nyomán létrejöttek az első gyógyszergyárak. Rájöttek arra is, hogy a természetes any-

gok vegyileg módosítva hatékonyabbá tehetők – ezzel a kémia kulcsszerepéhez jutott a gyógyszergyártásban, amit egészen a 20. század végéig meg is őrzött.

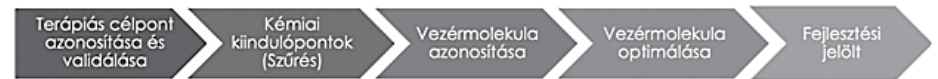
Eközben a betegségek és gyógyszerek hatásmechanizmusairól is egyre többet tudtunk meg, és fokozatosan túlléptünk a véletlenszerű keresgélés korszakán. Ebben mérföldkő volt *Paul Ehrlich* munkássága a 19-20. század fordulóján: felismerte, hogy a sejtfelszíni receptorok szelektíven kötnek bizonyos molekulákat. Ez tette lehetővé a célzott terápiák – például bakteriális vagy daganatos betegségek elleni szerek – fejlesztését.

A történeti áttekintés zárásaként fontos megemlíteni a 20. század végén megjelenő, máig kulcsszerepet játszó racionális gyógyszertervezést. Ez az iteratív módszer abból indul ki, hogy a biológiai cél-

kat és esetleges, korábban rejtve maradt mellékhatásokat vizsgálják.

Érdeemes közelebbről is megnézni a kutatási szakaszt. Első lépés a terápiás célpont (pl. enzim, receptor) kiválasztása, amelynek befolyásolása pozitív terápiás hatást eredményezhet. Ezt követi a „hit” molekulák azonosítása, amelyek a célponthoz kötődnek. Ezek közül, iteratív kémiai módosítások révén, kialakul a vezérmolekula, amely igazoltan képes befolyásolni a célpont működését.

A vezérmolekulát optimalizálni kell: fontos, hogy jól szívódjon fel, eljusson a célponthoz, ne legyen toxikus, és megfelelő idő alatt kiürüljön a szervezetből. Az optimalizálási ciklus végén kiválasztják a fejlesztési jelöltet, amely már alkalmas a preklinikai tesztek megkezdésére. A kutatási lépések összefoglalását a 2. ábra szemlélteti.



2. ábra: A gyógyszerkutatás fő lépései a célpont azonosításától a fejlesztési jelölt kiválasztásáig

pont ismeretében lépésenként feltárható a molekulaszervezet és biológiai hatás közötti kapcsolat, ami lehetővé teszi egyre hatékonyabb és biztonságosabb gyógyszerjelöltek tervezését – végső soron egy minden szempontból megfelelő fejlesztési jelölt létrehozását.

### A modern gyógyszerfejlesztés folyamata

A történeti áttekintés után nézzük meg a modern gyógyszerkutatás-fejlesztés főbb lépéseit (1. ábra). A folyamat a gyógyszerjelölt molekula azonosításával kezdődik. Ezt követik a preklinikai vizsgálatok, főként állatkísérletekkel és egyéb in vivo tesztekkel. Ha ezek sikeresek, indulhatnak a klinikai vizsgálatok, önkéntes bevonásával.

Az I. fázisban egészséges résztvevőkön a toxicitást vizsgálják. A II. fázis célja a hatásosság igazolása, míg a III. fázisban már nagyobb betegcsoportokon elemzik a mellékhatásokat, dózist és adagolást. Siker esetén engedélyezési kérelem nyújtható be, és a gyógyszer piacra kerülhet. A IV., utókövetési fázisban hosszú távú hatáso-

### Sokféle lehetőség – kevés megoldás

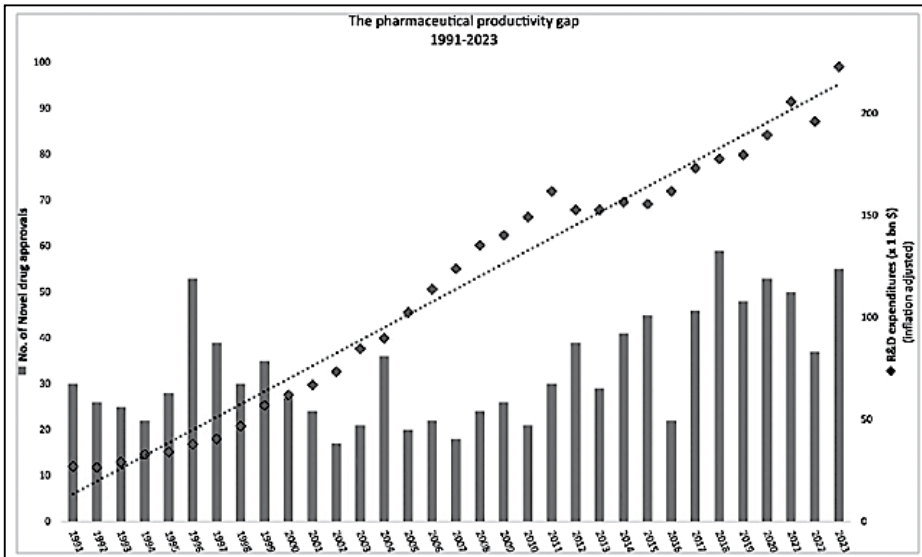
A racionális gyógyszertervezés ígérete az volt, hogy szisztematikus kutatással egyre jobb gyógyszerek válnak elérhetővé. Az elmúlt évtizedek adatai azonban ezt nem támasztják alá. A 3. ábra szerint 1990 óta az évente engedélyezett új gyógyszerek száma csak kb. 40%-kal nőtt, miközben a K+F költségek közel hússzorosára emelkedtek. Egy új gyógyszer kifejlesztése ma már több mint 3 milliárd dollárba kerül. Ez hosszú távon fenntarthatatlan, és egyrészt akadályozza a szükséges terápiák megjelenését, másrészt elriaszthatja a befektetőket is.

A racionális gyógyszerkutatás önmagában tehát nem nyújtott megoldást. Ennek oka, hogy biológiai ismereteink – az emberi szervezet és a betegségek komplexitása miatt – nem elég mélyek vagy széleskörűek. A molekulák kémiai szerkezetéből nem tudunk megbízhatóan következtetni a hatásukra, így továbbra is a próbálgatás („trial and error”) dominál. Ez a módszer azonban gyorsan eléri a korlátait: a potenciálisan gyógyszereszerű molekulák száma becslések szerint  $10^{60}$ , ami több, mint a Naprendszer összes atomja. Egy ekkora halmazból célzottan kiválasztani egy hatékony molekulát gyakorlatilag lehetetlen.

További kihívás, hogy sok fontos terápiás területen (pl. vérnyomás- vagy koleszterin-



1. ábra: A gyógyszerfejlesztési folyamat fő állomásai



3. ábra: Az újonnan jóváhagyott gyógyszerek számának, illetve a gyógyszeripar kutatás-fejlesztésre szánt kiadásainak alakulása 1991 és 2023 között (forrás: "The pharmaceutical productivity gap - Incremental decline in R&D efficiency despite transient improvements", Drug Discovery Today, 2024. november)

csökkentés) már vannak hatékony, biztonságos és olcsó szerek, így üzletileg nem éri meg újakat fejleszteni. A növekvő költségek mögött ráadásul többnyire pozitív fejlemények állnak: szigorúbb szabályozás, részletesebb vizsgálatok, egyre összetettebb és drágább technológiák.

Jelentős problémát okoznak továbbá a nem teljesen ismert vagy félreértelmezett betegségmechanizmusok is. A jelenlegi paradigma szerint a kutatás olyan molekulákat keres, amelyek erősen kötődnek egy betegséghez kapcsolható biológiai célponthoz (pl. enzimhez), és ezek kémiai módosításával jut el a vezérmolekuláig, majd a gyógyszerjelöltig. Ez a megközelítés azonban nem garantálja, hogy a jelölt a klinikai vizsgálatok során is hatékony és biztonságos lesz. A fokozódó kockázatok és csökkenő megtérülés következtében a gyógyszerkutatás fenntarthatósága egyre súlyosabb kihívások elé néz.

### Hogy jön a képbe a mesterséges intelligencia?

A drága kísérletek helyett számításokon alapuló vizsgálatok ötlete régóta vonzó irány a gyógyszerkutatásban. A gyógyszeripar évtizedek óta alkalmaz számítógépes algoritmusokat és matematikai modelleket új gyógyszerek azonosítására és tervezésére. A számítógépes kémiai módszerek közé tartozik a kémiai hasonlóságon alapuló szűrés, a célfehérjék dokkolása, valamint a kvantitatív szerkezet-hatás összefüggések meghatározása. Ezek ma már rutinszerűen használt eszközök. Az AI-tól azonban egy új szintű áttörést várunk a gyógyszerkutatásban.

A „mesterséges intelligencia” kifejezés alatt jellemzően négy, egymáshoz kapcsolódó fogalomra gondolunk. Az AI az emberi gondolkodás gépi szimulációja. Ennek részterülete a *gépi tanulás* (ML – *machine learning*), ahol algoritmusok tanulnak adatokból anélkül, hogy kifejezetten programoznák őket. A *mély tanulás* (*deep learning*) mesterséges neurális hálók segítségével működik, hatalmas adathalmazokon. A „generatív AI” e technológiák olyan formája, amely képes új szövegeket, képeket, zenét vagy videót létrehozni.

És hogy mit vár a gyógyszeripar ezektől a megoldásoktól? A végső költségcsökkentés és hatékonyságnövelés eléréséhez számos területen számítanak az AI közreműködésére.

- új biológiai célpontok azonosítása,
- új hatóanyagok javaslata,
- predikcióval történő kísérletkiváltás,
- gyógyszerek újrapozicionálása,
- klinikai vizsgálatok gyorsítása.

### Hol tartunk ma?

És most lássuk, mi az, ami már megvalósult az imént felsorolt várakozások közül! Az új biológiai célpontok azonosítása, ami a kezelendő betegség mechanizmusának minél jobb megértésén alapszik, egyike azon területeknek, ahol már rutinszerűen használnak gépi tanuláson alapuló megoldásokat. Ezeknek az alapját az adja, hogy az ML-algoritmusok képesek automatizálni a nagy mennyiségű szöveges vagy táblázatos adat (szabadalmak, publikációk, genomikai és klinikai adatbázisok) elemzését és a következtetések levonását. Így pedig jó eséllyel számíthatunk arra, hogy

a korábbinál lényegesen rövidebb idő alatt bukkannak rá olyan biológiai célpontokra, amik jól gyógyszererezhetők, kevesebb kockázattal (mellékhatással) járnak, és a későbbiekben, a klinikai vizsgálatok során is jól teljesítenek.

A megfelelő célpont kiválasztása után következik az új, lehetséges gyógyszermolekulák tervezése. A klasszikus megoldás, ahol minden egyes új molekula ötletét gyógyszervegyészek vetik papírra, a rendelkezésre álló, kb.  $10^{60}$  molekulát tartalmazó térnek csak egy végtelenül kicsi szeletét képes lefedni. Ezzel szemben a generatív AI algoritmusok ennek a térnek jóval nagyobb részét képesek bejárni, és ezzel olyan molekulákat is képesek javasolni, amire a vegyészek addig még esetleg nem gondoltak.

Az új molekulák tervezésével egyidőben kiemelkedő szerep jut a megtervezett és vizsgált molekulák tulajdonsága minél gyorsabb és pontosabb megismerésének. Ehhez természetesen elengedhetetlenek a laborban történő mérések, a gyakorlatban azonban sem elég idő, sem elég pénz nem áll rendelkezésre ahhoz, hogy az összes vizsgált molekula minden egyes fontos tulajdonságát megmérjük. Helyette, amikor csak lehetséges, igyekszünk a lényegesen gyorsabb és egyre pontosabb számítási eredményekre támaszkodni, amik egyre nagyobb számú molekula vizsgálatát teszik lehetővé, és amik az utóbbi időben egyre inkább gépi tanuláson alapuló algoritmusoktól származnak. Az ML-algoritmusok lehetővé teszik, hogy sok más tulajdonság mellett prediktáljuk például a molekulák oldhatóságát, a vizsgált enzimhez vagy receptorhoz való kötődés erősségét, a sejtek felszínén vagy épp annak belsejében található biológiai célponthoz való eljutás valószínűségét, a stabilitást, vagy éppen a szerkezetből való kiürülés sebességét.

A megtervezett molekulák közül a várhatóan legígéretesebb tulajdonságokkal rendelkező molekula ötleteket egy ponton végül elő kell állítani, amiben szintén tud segítséget nyújtani a mesterséges intelligencia, még hozzá a leggyorsabb, legolcsóbb, legnagyobb kitermelésű stb. szintézis út megtervezése révén, vagy akár a kiválasztott reakciók körülményeinek optimalizálásán keresztül.

A klinikai vizsgálatok a gyógyszerfejlesztés leginkább idő- és költségigényes szakasza, ezért nem meglepő, hogy itt is igyekeznek gyorsítani a folyamatot, és növelni a sikeres vizsgálat esélyét. Erre az egyik legjobb lehetőséget a vizsgálat célcsoportjának minél pontosabb beha-

tárolása jelenti annak érdekében, hogy meghatározzák a populáció azon részét, akikben a vizsgált gyógyszerjelölt molekula pozitív hatást fog kiváltani.

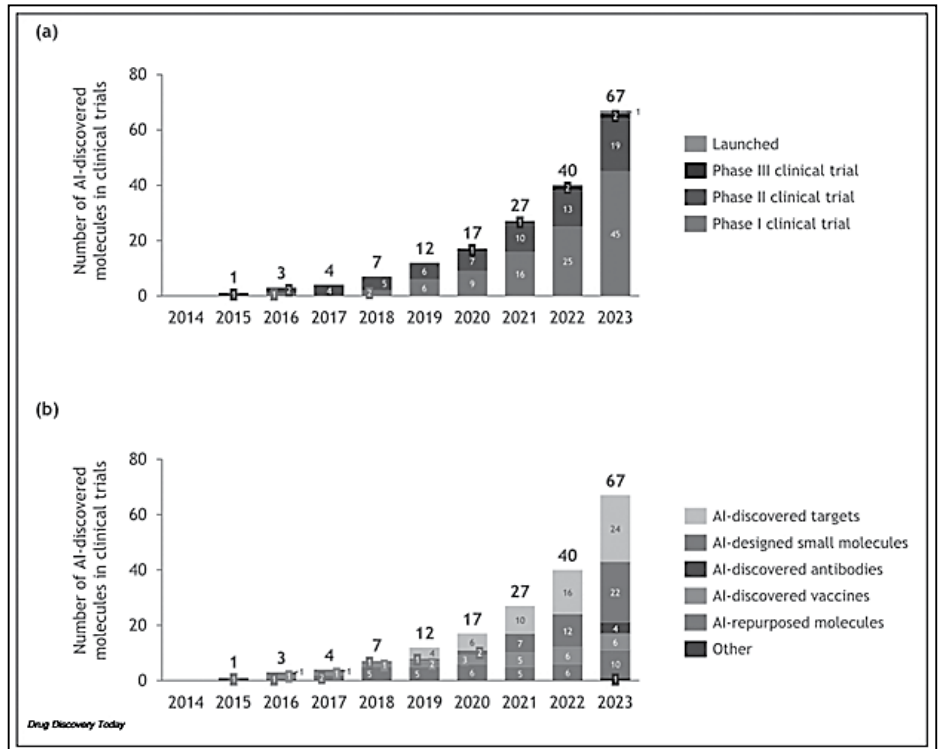
Az eddig felsoroltakon túl számos további területet említhetünk, ahol a gépi tanulás vagy esetenként a generatív AI egyre nagyobb szerepet játszik. Ide tartozik például a gyógyszerformulázás kérdése, ahol egyre többször ML-algoritmusok segítenek meghatározni az optimális formulát olyan szempontok mentén, mint a stabilitás és az eltarthatóság, az egyszerű adagolás, illetve a gyógyszer által kifejtett hatás hossza és az adagolás gyakorisága. Gondoljunk bele például, hogy mennyivel kényelmesebb egy olyan gyógyszer használata, amelyből mindössze hetente egyszer kell egyetlen tablettát bevenni, szemben az olyan szerekkel, amelyet napi injekció formájában kell a szervezetbe juttatni.

Az új gyógyszerek engedélyeztetése, valamint az ismert gyógyszerek újrapozicionálása két további példa arra, hogy AI módszerek bevonásával miként lehet az eredetileg nagyon hosszadalmas folyamatokat felgyorsítani, akár azáltal, hogy a szükséges engedélyeztetési dokumentáció előállítását automatizálják, akár úgy, hogy nagy mennyiségű adat elemzésével igyekeznek új célt és terápiás területet találni egy, már bizonyítottan biztonságos hatóanyagának.

#### Mennyire működik?

Hosszú lehet tehát sorolni azokat a területeket, ahol már ma is a napi gyakorlat részét képezi a mesterséges intelligencia használata. De vajon mit mutatnak az eredmények? Történt-e érdemi változás, és ha igen, milyen, a gyógyszeripart igazán égető hatékonysági problémák terén?

Kezdjünk egy gyors történeti áttekintéssel az elmúlt néhány évből! 2020-ban, vagyis nagyjából öt éve kezdődött el az első, AI-által tervezett gyógyszerjelölt klinikai vizsgálata, két évvel később pedig már egy olyan „AI-molekula” is klinikai fázisba került, ahol nemcsak a gyógyszerjelölt vegyület tervezését, hanem a biológiai-célpont-azonosítást is a mesterséges intelligencia végezte. 2022 elején összesen már több mint 150 kismolekulás kutatási projekt zajlott, és 15-nél is több projekt érte el a klinikai fázist. A 4. ábra bemutatja, hogy a 2015-öt követő nyolc évben miként alakult azoknak a klinikai vizsgálatoknak a száma, ahol a közép-pontban AI segítségével fejlesztett gyógy-



4. ábra: AI segítségével felfedezett gyógyszer molekulák számának alakulása a klinikai vizsgálatokban (forrás: Drug Discovery Today 2024;29 (6):104009)

szer áll. Az ábra felső részén a vizsgált gyógyszerjelölteknek a különböző klinikai fázisok közti megoszlását látjuk, az alsó részen pedig azt, hogy milyen részfeladatot bíztak a mesterséges intelligenciára. Ezek alapján elmondható, hogy 2020-tól már III. fázisú klinikai vizsgálatok is zajlanak néhány projekt esetében. Illetve, amíg a kezdeti években csak az AI által újrapozicionált gyógyszereket, valamint a mesterséges intelligencia által tervezett vakcinákat találunk, 2023-ra a legnagyobb szerepet a célpont azonosítása, valamint az új hatóanyag vegyület megtervezése játszotta.

Ha pedig a dolog pénzügyi oldalára vagyunk kíváncsiak, akkor azt találjuk, hogy 2021 végére az AI alapú biotechnológiai cégekbe befektetett összeg meghaladta az 5,2 milliárd dollárt úgy, hogy a befektetett összeg öt éven át folyamatosan duplázódott. Ez az óriási összeg megmutatja, milyen hatalmas az elvárás a mesterséges intelligenciával szemben, így nem meglepő, hogy az első néhány sikertelen projekt hatására megszólaltak a kritikus és számonkérő hangok is. 2022-23 környékén több, korábban ígéretes projekt bukott el az I. vagy II. klinikai fázisban, aminek hatására számos publikáció jelent meg azzal kapcsolatban, vajon hol vannak a valódi sikertörténetek, és hogy be tudja-e váltani az AI a hozzá fűzött

reményeket, vagy esetleg csak egy újabb fellángolásról van szó. A cikkek és a leáldított fejlesztési projektek végül rámutattak arra, mi az, amit valójában várhatunk az AI-tól. A mesterséges intelligencia ugyanis képes arra, hogy rövidebb idő alatt jobb gyógyszerjelölteket javasoljon, de utána minden esetben végig kell járni a teljes utat, és meg kell bizonyosodni arról, hogy a predikciók alapján ígéretes molekula az emberi szervezetben is azt a hatást fejti-e ki, amit várnak tőle. Nem lehet tehát „levágni a kanyarokat”, vagy legalábbis nem mindent. Az emberi szervezet, a betegségek biológiája és a gyógyszerek hatásmechanizmusa annyira összetett, hogy a kutatási-fejlesztési folyamatot nem lehet minden határon túl lerövidíteni. Ez viszont nem jelenti azt, hogy semmiféle rövidítésre sincs lehetőség. A tapasztalatok azt mutatják, nagyon is lehetséges például, a kutatási és preklinikai szakaszokhoz szükséges időt (3-6 év), és pénzt (100 millió - 1 milliárd dollár) felére-harmadára csökkenteni, ami már önmagában nagyon jelentős eredmény.

Tavaly történt még valami, ami egyértelműen megerősítette a mesterséges intelligencia gyógyszerkutatásban betöltött szerepét: a 2024-es kémiai Nobel-díjat három olyan tudósra ítélték oda, akik úttörő szerepet játszottak a fehérjék háromdimenziós szerkezetének meg-

határozásában, illetve a számítógépes fehérjetervezés területén. A díjazottak közül ketten az *Alphafold* nevű, gépi tanuláson alapuló szoftver fejlesztéséért kapták az elismerést, ami elsőként tette lehetővé a fehérjék térbeli szerkezetének számítógépes meghatározását nagy mennyiségben, és a korábbiaknál nagyságrendekkel pontosabban. Az *Alphafold*nak köszönhetően egyre könnyebbé válik a gyógyszerkutatás során az úgynevezett dokkolási szimulációk alkalmazása, ahol virtuálisan igyekeznek megvizsgálni, milyen kölcsönhatás alakul ki egy biológiai célpont és egy lehetséges gyógyszermolekula között.

#### **Merre tovább?**

Ezen a ponton végre megválaszolhatjuk a címben feltett kérdést: az „AI gyógyszerek” ma már távolról sem számítanak science-fictionnek, nagyon is részévé váltak a mindennapok valóságának. Mi lehet akkor a következő lépés, mi az, ami ma még talán csak a szakemberek képzeletében létezik, de egy nap, talán a nem túl távoli jövőben, majd ugyancsak valósággá válik.

Az első ilyen „sci-fi” elem a teljesen automatizált gyógyszerkutatás, amelynek az elemei – a biológia célpont azonosítása, ígéretes molekulák generálása, majd a tulajdonságaik optimalizálása, a kémiai úton történő előállításuk megtervezése, a tervezett vegyületek automatizált szintézise és tesztelése a robotika segítségével, végül pedig a kapott kísérleti eredmények kiértékelése és az eredmények alapján még előnyösebb tulajdonságú molekulák tervezése – külön-külön már mind rendelkezésre állnak, ami hiányzik az már „csak” a lépések összekötése, hiszen ezek a folyamatok sosem csak egyetlen vegyületen zajlanak, a gyakorlatban molekulák tucatjai, esetenként százai közül kell kiválasztani, hogy melyiket állítsuk elő, melyiken végezzük el a biológiai teszteket, és melyiket vigyük tovább a következő optimalizálási ciklusba. Ezek azonban mind olyan lépések, ahol a mesterséges intelligencia – amelynek legfontosabb képességeit végső soron a mintázatok felismerése és az elfogulatlan, objektív döntéshozatal jelenti – igazán hatékony segítő tud lenni.

Hasonlóan fontos távlati cél a biológia megértése, vagyis hogy minél közelebb kerüljünk a gyógyszerek kémiai szerkezetéhez és az általuk kifejtett biológiai hatás közötti kapcsolat egyértelmű meghatározásához. Ez a cél sem tartozik a lehetetlen kategóriába, a *Recursion* nevű amerikai cég például egy úgynevezett biológiai tér-

kép elkészítését tűzte ki célul, valahogy úgy, ahogy a *Google Street View* készül. Sejtszintű biológiai tesztek sorozatát végzik különböző gyógyszereszerű molekulák jelenlétében, a tesztek eredményéről pedig mikroszkópos felvételeket készítenek. A nagy áteresztőképességű rendszerüknek köszönhetően milliónyi kísérletben mikroszkópos képek milliárdjait készítik el, amiket egy képelemző AI algoritmusnak átadva megállapítják, hogy a sejtek mely megfigyelhető tulajdonságai utalnak pozitív vagy negatív irányú biológiai változásra, és az egyes molekulák milyen irányban változtatták meg a sejt biológiai állapotát.

A személyre szabott gyógyítás szintén olyasmi, amit ma még sci-fi-nek tartunk, noha a hozzá szükséges „recept” már ismert: azt a biomarker együttest kell minél pontosabban meghatározni, ami azután segít leszűkíteni a célcsoportot arra a páciens populációra, akik bizonyosan pozitívan reagálnak a vizsgált terápiára.

#### **Mikor cserélik mesterséges intelligenciára a gyógyszervegyészeket?**

Légvégül pedig jöjjön a nagy kérdés: vajon mikor cserélik AI-ra a gyógyszervegyészeket? Ezzel kapcsolatban a gyógyszeriparban sincs konszenzus. Egyes vélemények szerint a kérdés gyakorlatilag már eldőlt, és ha a mostani trendek folytatódnak, akkor csak idő kérdése, hogy a

gyógyszereket már ne emberek, hanem gépek alkossák meg. A vélemények egy másik csoportja viszont azt hangsúlyozza, hogy milyen óriási lehetőséget jelent az AI a vegyészek számára, akik így egyre jobb kérdéseket tudnak feltenni, és egyre pontosabb válaszokat kaphatnak a kérdéseikre. És hogy bár a mesterséges intelligencia minden tekintetben kitágítja a teret számukra, az utolsó lépést mindig is az emberi kreativitás, intuíció és döntéshozatal jelenti majd. Az viszont biztos, hogy akár fenyegetésként tekintünk a mesterséges intelligenciára, ami elveszi a munkánkat, akár lehetőségként, ami kiegészíti azt, az AI egyre nagyobb és nagyobb szerepet fog játszani a gyógyszeriparban, és ezzel akarva vagy akaratlanul egyre több lépést teszünk meg az automatizált, AI alapú gyógyszerkutatáshoz vezető úton. Csakhogy miközben ezen az úton haladunk, minden egyes lépésnél valamilyen új akadályba ütközünk, ami miatt a már-már közelinek tűnő cél újra nagyon távolivá válik. Az emberi biológia ugyanis – ahogy arról már szó volt – elképesztően komplex. Ez pedig azt jelenti, hogy hiába teszünk meg újabb és újabb lépéseket, talán soha nem jutunk majd el a tisztán AI-tervezte gyógyszerekig. (A szerző kutató vegyész, írása a *Bajai Honpolgár-estek keretében 2024. december 12-én elhangzott előadásának szerkesztett változata.*) ■

**Emesz Margit**

## Furcsa gondolat

Égig érnek a fák de meddig  
Születés halál egyenjogúságát a végtelen keresi

Magból fakadó történések  
Néha zakkant éjjelek szüleménye a halál útján felé

Napkitörés űzte sötétség  
A vulkánok hamujában kőbe vértett élet darabjai

Ősszel ősz hajú gyülekezet  
Amíg tél dermeszti faragásig a furcsa jeges arcokat

Levegőre éhes a világ  
Egy napon elfogy tavaszt űz halálos tavaszt már csak látomás

Röghöz köt a hamis üzenet  
Életet rabol elmúlásra a biztos halál végtelenje

# A Barátok temploma – a bajai Páduai Szent Antal templom és plébánia története

(könyvismertető)

## Sarlós István

■ Baja város legkorábbi ábrázolásain már feltűnik jellegzetes formájú ferences temploma, amely a hozzá tartozó kolostorral együtt évszázados hagyományokra és történelemre visszatekintő épületegyüttes. A kezünkben tartott kötet elsőre szokatlan formájával hívja fel a figyelmet, 21,5 x 21,5 cm-es, négyzet alakú kiadvány 287 számozott oldalt tartalmaz, amely a templom és a plébánia történetét dolgozza fel nagyon széles kontextusban. A kötet kivitelezése kimondottan igényes: a borító és a papír jó minőségű. A kötetben lévő szöveget két hasábra tördelték, a képek színesek, részletgazdagok, a rajtuk található szöveg is olvasható. A mű átlépi az ismeretterjesztés határait, tudományos igényvel megírt és pontos hivatkozásokkal ellátott; 933 db lábjegyzetet, a végén 11 oldalas irodalomjegyzéket találunk – ebből 3 oldal az elsődleges források megjelölése, 8 oldal a korábbi feldolgozásoké –, majd 11 oldalas névmutató következik. A kötetet német és horvát nyelvű összefoglaló zárja; ugyanakkor egy ilyen minőségű történeti munkához angol nyelvű összefoglalót is tehettek volna, így talán nagyobb nemzetközi érdeklődést kapna.

A könyv Schindler Mátyás plébános előszavával indul, amelyből már sejthető, hogy nem szokványos egyháztörténeti és/vagy épülettörténeti munkát tarthatunk a kezünkben, hanem annál sokkal többet. Az első fejezetekben, 71 oldalon dr. Sokcsevits Dénesé a szó. A bajai származású történész, a horvát-magyar történelem elismert kutatója a templom és a plébánia történetéhez kapcsolódó történelmi-társadalmi hátteret mutatja be. Olvashatunk Páduai Szent Antal életéről, tiszteletéről; majd a boszniai és a bajai ferencesek történetéről, a bunyevácok és a ferencesek kapcsolatáról. A zárdatemplom építésének 18. századi történetét Fábíán Borbála és Sokcsevits Dénes közös fejezetben írták meg. A középpontban a templom és a plébánia áll, emellett pontos képet kaphatunk a bunyevácok történetéről, azokról a történelmi kényszerpályákról, amelyekkel az Oszmán Birodalom magyarországi veresége után a balkáni keresztény nemzeteknek és közösségeknek kellett szembenéznie. Sokcsevits Dénes maga is bunyevác származású, így néha elszakad a

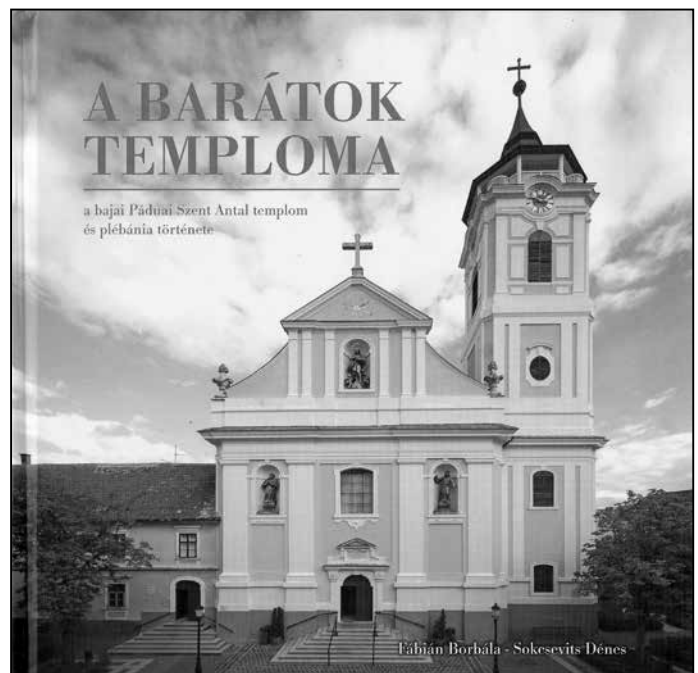
szigorú történetírói megközelítéstől, és olvashatunk tőle személyes emlékeket is.

A kötet következő részében, a 84. oldalon dr. Fábíán Borbála helytörténész veszi át a szót – és tartja meg a kötet végéig –, 3 nagyobb fejezetben. Az első fejezetben a plébánia történetéről olvashatunk a kezdetektől napjainkig. Baja soknemzetiségű város, itt is előkerül a plébániához tartozó különböző nemzetiségek és érdekes viszonyrendszerük kérdése. A plébánia történetében számos megrázkódtatás volt, hatalmas feladatot jelentett az 1922-es újjászervezés a szerb megszállás után, majd a második világháború időszaka. Az igazi „drámát” viszont *Vértes Honor, az utolsó gvardián Baján* története jelentette. Az utána következő, ferencesek nélküli időszak a tanácsrendszerben már a plébánia fennmaradásáról szól. E nagy egységet a 129. oldalon a plébánosok – és házfőnökök – kronologikus felsorolása zárja.

A *Templom története a 19-20. században* c. fejezetben Fábíán Borbála tételesen végigveszi az épület alkotórészeinek történetét. Részletesen olvashatunk a főoltár – 5 volt belőle –, a mellékoltárok, a freskók, a torony, a hozzá tartozó harangok és a toronyóra, a homlokzat és a lépcső történetéről. A *Harangok* részben olvashatjuk az 1840-es nagy bajai tűzvész egyik legmegrázóbb következményét, hogy a tűzvész áldozatait harangszó nélkül temették el, mivel a leégett toronyokban a harangok lezuhantak. Műszaki érdekesség a régi toronyóra szerkezete – 2014-ben modernizálták –, amelyet az oratórium előtti folyosón kiállítottak.

A 167. oldalon kezdődik *A Barátok temploma kincsei* c. fejezet, amely a könyv leghosszabb része, bár 15 kisebb egységre bomlik. Olyan elemekről olvashatunk itt, mint a szószék, az orgona, a kórus vagy a gyóntatófolyosó. E fejezet a fényképek-

kel legjobban illusztrált rész – a kötetben összesen 172 fényképes illusztráció van, ebből 144 színes –, a fotók legnagyobb részét dr. Gebauer Hanga készítette. Pontos munkájának itt láthatjuk hasznát, mivel a képek nagyon részletgazdagok, és illeszkednek a szöveghez. Külön kiemelném a *Síremlékek és epitáfiumok* alfejezethez készített fotókat, amelyek tökéletesen olvashatók. A *templom homlokzatáról* szóló részben olvashatunk egy korábbi hibás adatfelvételtől, mivel 1931-ben a kórusablak melletti egyik szobrot Páduai Szent Antal szobraként jelölték meg, ám a szobor valójában *Kapisztrán Szent Jánost* ábrázolja; ez az attribútumokkal és a felirattal is igazolható. Az utolsó alfejezet Baja legrégebbi köztéri szobráról, a *Mater Dolorosáról* szól. E 15 alfejezet mutatja meg igazán, hogy Bajának és a bajaiaknak kulturális és építészeti szempontból is pótolhatatlan kincse a Barátok temploma. A róla szóló kötetet ajánlom minden bajai lokálpatriótának, mellettük minden egyháztörténet és helytörténet iránt fogékony olvasónak egy fontos kiegészítéssel: ne könnyű, ismeretterjesztő olvasmányra számíton, hanem egy tudományos igényvel megírt, megszerkesztett és illusztrált műre. (Fábíán Borbála – Sokcsevits Dénes: *A Barátok temploma – a bajai Páduai Szent Antal templom és plébánia története*, Páduai Szent Antal Plébánia, Baja, 2023, 288. pp.) ■



# Életbevágóan fontos semmiségek

## Sándor Boglárka

■ Ritkán fordul elő, hogy lapunk hasábjain olyan könyvet ajánlunk, amelynek semmi köze sincs Bajához. Jelen esetben úgy tűnhet, hogy épp ez a helyzet, mégsem jelenthetjük ki egyértelmű módon, hogy *Libor Zoltán* csak és kizárólag Kecskemét írója és költője. Egyrészt azért nem, mert hála a világhálóknak és a közösségi médiának, ma már bárki, bármit, bárholnan elér és elolvas, másrészt pedig azért sem, mert Libor Zoltánnak Baján is bőven vannak kedvelői (és most szándékosan nem használtam a 'rajongói' kifejezést), tavaly író-olvasó találkozót is tartott városunkban, a könyvtárban, és új verseskötetének is van helyi vonatkozása – de erről később szólunk.

Ki is tulajdonképpen a kecskeméti Libor Zoltán? Bölcsész, egykori tanár, a szociális szférában dolgozó szakember, életjobbító, valamint író és költő. Bár ő maga két utóbbi megnevezés ellen tiltakozni szokott, és nyilván megvannak a maga érvei, sokan vannak azonban – nem árulok el nagy titkot: jelen sorok írója is közéjük tartozik –, akik szerint az a műgond és érzékenység, amellyel a szöveget megalkotja, már bőven eléri az szépirodalom kategóriáját. Olyanok is sokan vannak, akik azzal kezdik a napot, hogy a reggeli kávéjuk mellé elolvassák azt a rövid írást (ezt nevezhetjük kisprózának, jegyzetnek, karcolatnak, kisesszének, részről a *reflexió* kifejezést preferálom), vagy verset, amelyet Libor Zoltán közlétes szerzői oldalán.

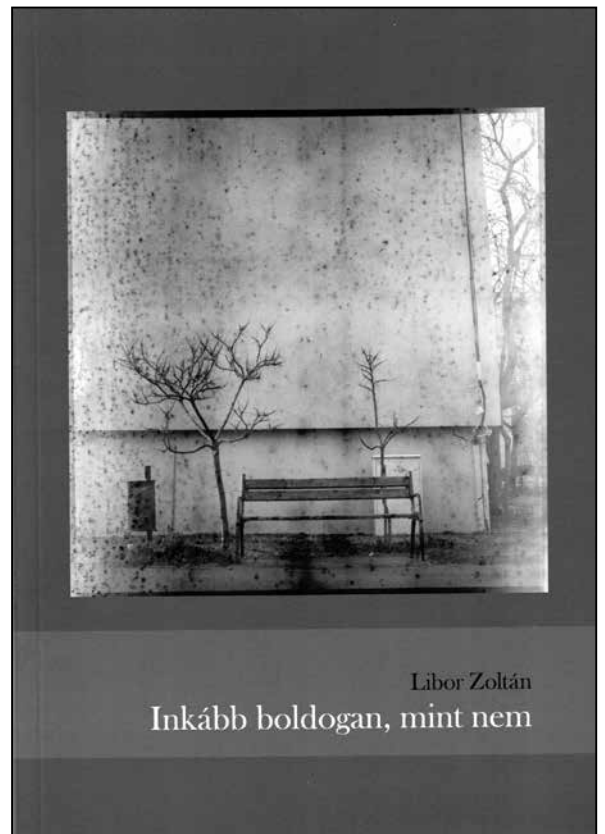
Barátai aztán tavaly gondoltak egy merészet, és a szerző ötvenedik születésnapjára ezekből a rövid szövegekből összeállítottak egy kötetnyit, amely *Inkább boldogan, mint nem* címmel jelent meg. A könyv 74 írást tartalmaz, utalva az 1974-es (születési) évre, és még néhány tematizáló szándékú fejezetcím is tetten érhető benne, hiszen akik figyelemmel követik Libor Zoltán prózai pályafutását, tudják, hogy vannak kedvenc, újra és újra felbukkanó témái, rendezőelvű motívumai. Az egyik ilyen a lokálpatriotizmusának különféle megnyilvánulásai jelentik. Azt ugyanis még nem említettük róla, hogy a fentebb felsoroltakon kívül még szülővárosának elkötelezett híve és rajongója is, és erős nosztalgia él benne a letűnt idők emlékei iránt. Valaki egyszer *Marcel Proust*hoz is hasonlította, ahogyan a maga saját *madeleine*-jei felidéznek benne mindenféle hangulatokat, illatokat, ízeket, emlékfoszlányokat, amelyek valamikor olyan széppé és különlegessé tették az életet, a gyerek-, majd a kamaszkort. Ezek az írások pedig

mindenkihez szólnak, nemcsak a kecskemétiaké, és leginkább azért, mert ez a fajta nosztalgia szinte mindenkihez ott él valamilyen formában, így az érzés, amelyet kelt, ismerős. Van az a korosztály, amely tagjainak az emlékei is erősen hasonlatosak egymáshoz, és ha ő éppen egy adott iskola, utca, tér, bérház vagy kisbolt egykori hangulatát idézi is fel, magunkban rögtön hozzá tudjuk tenni a sajátunkat, és rájövünk, hogy ezek az életbe vágóan fontos semmiségek mindannyiunk életét, szemléletét, világképét meghatározzák. Számomra ilyen módon teljesen mindegy, hogy életemben összesen talán ha háromszor jártam Kecskeméten, és akkor is alig láttam belőle valamit, és a legvalószínűbb fogalmam sem lehet arról, hol volt *Náci bácsi* trafikja vagy épp a *Perei*-féle lángossütő, az érzés, amit ezek a felidézett emlékek keltenek, otthonos, ismerős. Ugyanakkor abszolút szívesen olvasok arról, mit gondolt a szerző gyerekkorában Budapestről, hogyan élte meg londoni kirándulását, vagy épp mit gondol napjaink értékvesztő, silányuló közállapotairól, közéletéről, illetve miben látja a jobbítás lehetőségét.

„Az élet az, hogy jobb helyre tesszük a világot, mint amilyen nélkülünk lenne. Nemcsak magunknak, másoknak is.” Ezt a mondatot az *Albatroszt nevelni* című írásából idéztem, tökéletes összefoglalója mindannak, amit képvisel, afféle életvezetési ars poetica. Erre rímelt az általa egyébként szintén előszeretettel használt, a zsidó kultúrából idézett tikkun olam kifejezés is, ami a világ jobbá tételét jelenti. Libor Zoltánnak nagyjából az egész élete erről szól, és esetében ez kőkemény valóság, ő pont nem az a típus, aki vizet prédikálna borivás mellett. Elég csak arra gondolni, hogy összes eddig megjelent kötete, valamint az általa szerkesztett *Mélymerülés Művészeti Magazin* bevételét is rendre jótékony célra ajánlja fel, neki magának semmilyen anyagi haszna nincs belőle. Írásaiból is annak a kedvesen bohém idealistának a karaktere rajzolódik ki, aki makacsul hisz abban, hogy az embereket szeretni kell, mert a világ ez által jut előbbre. Mondhatjuk azt is, hogy ez afféle családi ártalom

nála, hiszen ilyesféle értékrendet kapott az édesapjától, akinek alakja (és hatása) számos írásában megjelenik, és akarva-akaratlan ezt adja át kislányának is, akiről a szemfüles és kitartó olvasó szintén megtudhat ezt-azt.

Jelen írásunk tárgya tehát Libor Zoltán legutóbbi (és remélhetőleg nem utolsó) kispróza-kötete, de egyelőre nem ejtettünk szót a verseiről. Nem véletlenül, azok ugyanis nemrég külön kötetben jelentek meg, még hozzá annak (is) köszönhetően, hogy a tavalyi bajai író-olvasó találkozó hatására városunk egyik ismert kultúrmeccénása, *dr. Horváth Teréz* felajánlotta anyagi támogatását ahhoz, hogy Libor Zoltán versei is megjelenhessenek. Ez néhány hete meg is történt, a kötetet Kecskeméten már bemutatták, bajai prezentációjának megszervezése folyamatban van, őszre várható. Mindez alátámasztja azt, hogy a tőlünk mintegy 100 km távolságra lévő Kecskemét alkotóját kicsit magunkénak is érezzük, verseit, prózáját örömmel, szeretettel, jó érzéssel olvassuk, és megszíveljük mindazt, amit átadni kíván. Tikkun olam: igyekezzünk (ki-ki a maga helyén és szintjén) az életet jobbra tenni mások számára, saját nézőpontunk alapján pedig éljünk inkább boldogan, mint nem. (*Libor Zoltán: Inkább boldogan, mint nem. Adria Interkulturális Egyesület, Kecskemét, 2024. 204 oldal*) ■



## „Oly távol vagy tőlem (és mégis közel)...” Gondolatok egy verseskötetről

M. J.

■ A következő sorokban tárgyalt verseskötet tipikusan a 21. század terméke, amely jelen formájában még néhány évtizeddel ezelőtt sem születhetett volna meg. Két szerzője (*Kiss Enikő és Hanna J. Nagy* – akik közül előbbinek mélykúti és bajai gyökerei vannak – ugyanis sok ezer kilométer távolságra él egymástól, személyesen még nem is találkoztak. Az egyik fiatal hölgy Budapesten, a másik Kanadában alkot, valami miatt mégis egy húron pendülnek. Itt olvasható költeményeik internetes beszélgetéseket/levelezéseket követően születtek meg, amit a hatórás időeltolódás is nehezített. Néhány hónap alatt a sok csevejből önálló kötet született, és mivel Hanna férjével – a kötetet tervező és grafikáival ellátó *Goran Episcopusszal* – együtt szerkesztőként is dolgozik, viszonylag gyorsan eljutottak az amerikai, majd pedig a hazai nyomtatott kiadásig.

Mindketten régebb óta foglalkoznak írással, költeményeik, novelláik eddig leginkább antológiákban, illetve kisebb folyóiratokban jelentek meg. Első közös kötetüknek az a különlegessége, hogy afféle egymásnak felelgető verseket tartalmaz, minden lap páros oldalán egyikük, a páratlan oldalán másikuk az adott témához írt műve található. És valóban gyakran az az érzése az olvasónak, mintha a másik gondolatát fűzné tovább az éppen soros szerző. A kötet fülszövege főképp a női lélek szépségét hangsúlyozza a versek kapcsán, és ez anynyiban nem is túlzás, hogy érezhető: egy fontos női princípiumra, érzékiségre fogékony alkotók költeményeit olvassuk; más kérdés, hogy a „foszlányok” ennek sötét, haragos vagy dühös oldalából nem sokat mutatnak meg.

A kis kötetben összesen 58 vers található, amelyek főként a természet, az évszakok lélekre gyakorolt hatásával, illetve az élet általános nagy kérdéseivel foglalkoznak. A műfajok közül a dal (szerű vers), az elégia és – enyhe túlzással – az impresszionista hangulatlíra a legjellemzőbb, már amennyire itt még hagyományos műfajokról beszélhetünk. A versek nagy része hagyományos, 3-4, általában négy soros versszaknyi terjedelmű, nem tartalmaznak nagy formai bravúrokat, bonyolult szóképeket, hosszú soráthajlásokat vagy különleges rímeket sem. (Főképp az egyszerűbbnek számító páros és kereszt-

rímekkel operálnak, bár némelyikre egy kis finomítás még ráfért volna.) Ez könnyíti a befogadást, bár kicsit egysíkúvá is teszi a kötetet. A versek szerkezete is nagyon hasonló: általában az első sorok adják meg a kiinduló hangulatot egy-egy természeti jelenség vagy egy uralkodó érzés megjelenítésével, egy-egy tételmondat megfogalmazásával, a rá következő sorok pedig ettől elvonatkoztatva igyekeznek valamely mélyebb, elvontabb tartalomhoz eljutni. Örömmel olvasom, hogy a költeményekben sokkal több a derűlátó, az élet szeretetére utaló gondolat, mint a sötét spleen; jó látni, hogy mindketten képesek meglátni a pillanatok szépségeit, és ennek versbe foglalása örömet okoz a számukra. Sok versben ott van az a bizonyos szikra (egy-egy jó alapötlet), amely akár lángra is lobbanhat, de ahhoz megfelelő „éghető anyagra” (gondolati letisztultság, biztos formakezelés) is szükség van.

Természetesen az is érezhető, hogy bár nem tapasztalatlan, de nem is kiforrott, érett költők alkotásáról van szó. Ez nemcsak bizonyos költői eszközök (komplexebb költői képek, alakzatok) hiányában mutatkozik meg, hanem abban is, hogy mindketten – de Hanna különösen – küzdenek az a pályakezdő lírikusokra jellemző problémával, hogy egy-egy sorba minél többet zsúfoljanak bele, és így hosszú, sok szótagos sorok keletkeznek. (Egy-egy jelentéssűrítő szókép használata a gyakran alkalmazott hasonlat és megszemélyesítés helyett például segíthetne ezen a problémán.) Az is igaz, hogy a szép gondolatok közé azért néhány erősen közhelyes vagy semmitmondó sor is vegyült (pl. „...Felzeng a múlt halkuló dallama,/ búcsúzik a nyártól a napsugár/, színek közt él tovább régi vallomása,/ s az idő minden emléket elvisz tovább.”). A záró darab (*Szavakba írt gondolatok*) pedig már-már giccsbe hajló módon állít emléket a határokon átívelő barát-

ságnak, ez a kétségkívül meglévő érzelmi töltete ellenére sem eléggé kidolgozott, ugyanakkor mégis „túllírt” költemény, ebben a formában biztosan nem jelentettem volna meg. Némely vers esetében érdemes lett volna a címadással is többet foglalkozni, egy-egy csavaros, a vers lényegét áttételesebben megközelítő cím olykor hatásosabb lehet, mint a témát jelölők. Került a kötetbe egynéhány erősen képzavaros gondolat (pl. „*vágyak szőnek égi hidat*”, „*a kőbe zárt szavak hangja egy eszköz*”, „*rajta ülve egy reményen*”, „*lépteimmel csíkot húzok*”, „*hópehely fedné el szemem*” stb.) is, amelyeket érdemes lett volna kigyomláni.

Nekem a kötetben azok a versek tetszenek a legjobban (pl. *Az ősz dala*, *Megsárgult falevelek*), amelyek nem akarnak többnek látszani, mint amik, egyszerű eszközökkel mondanak el szép gondolatokat. Mindkét költő gondolkodását áthatja egyfajta panteista szemlélet, őszintén képesek gyönyörködni a teremtett világban, a hit, a barátság, szeretet erejében (*Megfoghatatlan szó*, *Várakozás*, *Szavak hangja* stb.), még ha nem is minden versben sikerül ezt eredeti, hatásos módon megfogalmazniuk.



A kötetet jól kiegészítik *Goran Episcopus* grafikái: mindegyik egy-egy virágot ábrázol, amelyeknek szerinte sajátos aurája van, és vizuálisan igyekszik kiegészíteni a szavak által kifejezett tartalmakat. Némileg szokatlan módon azt is feltüntetik a kötet impresszumában, hogy annak nem volt lektora. Pedig jó lett volna: néhány elütést, verstani pontatlanságot, központozási következetlenséget biztosan észrevett volna. Összességében persze nincs probléma a könyvecske megjelenésével, bár lehet, hogy a tördelés során érdemes lett volna arra törekedni, hogy egy-egy vers mindig új oldalon kezdődjön. (Főleg, hogy a szerzők is váltakoznak.) Mindez alighanem növelte volna a költségeket, de az olvasói élményt is.

Összegezve az elmondottakat: nagyon jó, hogy ez a két rokon lélek egymásra talált, és képes volt alkotásra inspirálni a világ másik felén élő lelki társát. Ebből ugyan – egyelőre – nem születtek világmegváltó vagy hosszú távon maradandó költemények, ám poétikai fejlődésük jelen állásáról a kötet hasznos képet ad. Ha még sokat küzdenek kötöttebb formákkal, fegyelmezett fogalmazásra kötelező műfajokkal (pl. haiku, villoni ballada, szonett stb.), akkor stílusuk sokat fog tisztulni, és már nemcsak „foszlányok”, hanem igazi nagy versek is kikerülhetnek a kezük alól. Nem könnyű az értékes gondolatisághoz, a bennünk lévő érzelmek hiteles és hatásos meg-

fogalmazásához a megfelelő formát megtalálni, de ha szeretnénk, ha szeretnének, akkor bizony némi önkínzásra is szükség van ahhoz, hogy az új idők új dalai megszülessenek, és utat találjanak az igényes lírára szomjazó közönséghez. Ezen túl érdemes volna megmérteniük műveiket valamely komolyabb irodalmi folyóiratnál is, és ha ott a többség valószínűleg még nem is fog zöld utat kapni, de olyan építő kritikákat biztosan, amelyek megfogadásával tehetséges amatőrből kiváló művésszé válhatnak. (Kiss Enikő – Hanna J. Nagy: *Lelkünk foszlányai. Verseskönyv. Helma Kiadó, Balatonboglár, 2025. 122 oldal, ára: 3490 Ft.*) ■

## Kasza Béla versei

### MARADJ MEG, SUGOVICA

Megpillantalak, nézd, hogy mosolyog a szám,  
bámullak, csodállak, kedves Sugovicám.  
Gyönyörű vagy, enyém is, talán azt se bánom,  
hogy ordasul les rám, fenyeget halálom.

Minden nap köszöntesz, ahogy én is téged,  
megmarad így szívemben a gyermeki lényeg.  
Ha ez máshogy lenne, sínylené világom,  
hangtalanul fájnék, halott madár az ágon.

Az lennék, nem egyéb, de hát más a képlet,  
szürke, de dal vagyok s odavagyok érted.  
Szerintem szeretlek, és ezt te is tudod.  
Maradj meg akkor is, ha én elpusztulok.

### A VERS, AMI MEG SEM SZÜLETETT

A piacszagú, pőre, puszta világban  
köd-szürkében jött a bánat  
és szó nélkül marcangolni kezdte  
a bennem lévő védtelen vágyat;  
majd továbbra is dúvadként  
támadt rám egy szintén szelíd ponton  
s ragadta torkon költői mivoltom.

Leszaggatta áldott rímruhám,  
taposta ritmusom órákon át;  
ebben nem tartott pihenőt,  
böjtöt, szünetet.  
Így utolsó, főbenjáró árva versem  
már meg sem született.

### HALOTT ÉVEZREDEK KÜSZÖBÉN

Tavasz hozta öröm,  
beteljesült remény,  
szívemben lüktetett  
szárnyas szabadságom.  
Nagyon jól emlékszem,  
fent azúr volt az ég,  
díszítették dalos  
fecskévillanások.

Leverték a tavaszt  
impotens, rút szörnyek,  
pénzért s kéjjel pillangót,  
virágot is öltek.  
Élvezettel tették,  
háború a neve,  
ragadozó lelkek  
gyászt hozó fegyvere.

De nem éltek túl ők sem,  
nincs győztes, csak halott.  
Döbönt arc az istené,  
nem hitt a szemének.  
Sok ezer év után  
egy fűszál feltámadott,  
újra nyílt virág  
s lélekhez szólt ének.

### ARMAGEDDON

Amikor már sokadszor  
sem találtam a párom,  
megfagyott muzsikaszó, mosoly,  
gyermekké tevő álom,  
akkor lett vége mindennek.  
Halott fák sírtak  
a könnyektől sóssá vált ködben,  
én pedig körülnéztem,  
megállva a nagy menekülés közben...  
Mi ez?

Csak jómagam, a dallamát vesztett árva,  
ahogy ott véreztem,  
senki más nem volt ebben a világban,  
nem volt kitől ezt kérdeztem...  
Bár éreztem, velem van Isten,  
az elvitathatatlan fenség,  
de még az ő szavait is elnyomja  
minden bajok legfőbb oka,  
a szerelemtelenség!

### AKÁR A CSILLAGOKIG

Dúvad a félelem, féreg a fájdalom,  
belém mart az idő, kereszt a vállamon.  
Elvesznek az utak, kihunynak a fények,  
vagyok az árnyékom feketén-fehéren.

Semmi a fájdalom, semmi a félelem,  
hisz minden rendben van,  
nem csupán képzelem.  
Új tavasszá válik összes múlt és jelen,  
magasba emelem holnapom, életem.

# Kárhozottak Dante Komédiájában és a középkori víziókban

**Draskóczy Eszter**

## ■ 1. A kárhozottak világa a Komédiában

A kárhozottak alakja a keresztény túlvilágkép egyik legdrámaibb és legplasztikusabb eleme. A pokol lakóinak sorsa, a rájuk kirótt büntetések természete és logikája nemcsak teológiai kérdés, hanem irodalmi, képzőművészeti és kulturális fantáziák tárgya is. Kik azok, akik elkárhoznak? Milyen bűnök vezetnek az örök szenvedéshez? Milyen rend szerint osztályozzák a bűnöket, és határozzák meg a büntetéseket? E kérdések különösen a középkori látomásirodalomban kapnak hangsúlyt, ahol az egyes túlvilági utazások erkölcsi tanulságokat közvetítenek az olvasó számára. Dante *Isteni Színjátéka* e hagyományt folytatja, de új minőségre emeli: a *Komédia* pokla nem pusztán a kárhozottak szenvedésének lenyomata, hanem a bűn természetének és az isteni igazság mechanizmusának rendszerezett és allegorikus térképe. Jelen tanulmány ennek a pokolvilágnak a forrásait, példázatait és innovációit vizsgálja, elsősorban a kárhozottak pozíciója és szerepe felől: hogyan válik a középkori látomásirodalom típusfigurájából a dantei kárhozott eleven, beszélő, történettel és személyiséggel rendelkező szenvedő alannyá.

A pokolról való elmélkedés egyidős azal a pillanattal, amikor az ember először szembesült a halállal, s vele a nemlét képességének botránnyával. A történelem kezdete óta alászállások, elragadtatások, túlvilági álmotutazások sokasága próbálta feltárni a lélek sorsát, s e társadalmi, vallási, művészeti és antropológiai jelentőségű utazások térképeiből nőtt ki az európai kép-

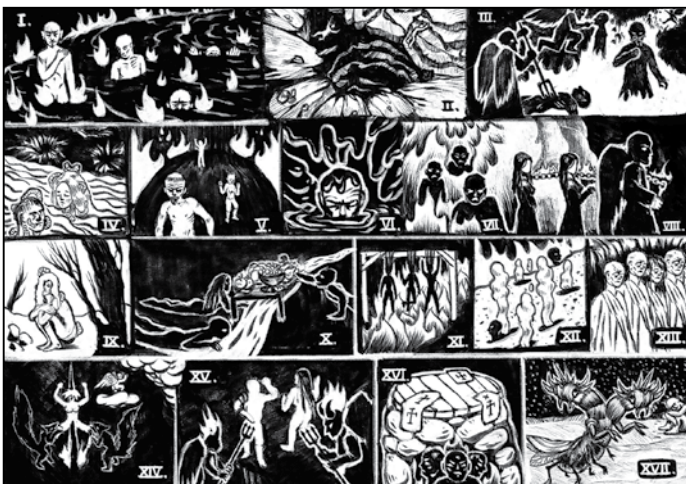
zőművészet, irodalom és erkölcsstan egyik legnagyobb teljesítménye: Dante *Komédiája*. Ez az írás a kárhozottak sorsának történelmi és irodalmi alakváltozásait vizsgálja, elsősorban azt kutatva, hogy miképp ágyazódik a *Komédia* pokolképe a középkori látomásirodalmi hagyományba. A 6. és 13. század között született latin és népnyelvű túlvilág-leírások szervesen illeszkednek az apokaliptikus és bibliai hagyományhoz, de Dante ezekből nem csupán merített, hanem alkotó módon átrendezte őket. Műve nem pusztán egy vallási látomás élménye, hanem világregyszer: erkölcsi kozmológia, szellemi geográfia és ismeretelméleti allegória egyszerre.

## 2. Alászállók és előképek: antik és középkori minták Dante poklában

A *Komédia* középpontjában egyetlen, önmagát kereső ember alakja áll, aki *Vergilius* vezetésével bebarangolja a poklot és a purgatóriumot, majd *Beatrice* segítségével felemelkedik az *Empyreum*ig. A szöveg első énekében az utazó még kijelenti: „nem vagyok sem *Aeneas*, sem *Pál*!”. A tagadás azonban nem marad érvényben: a mű végére Dante mindkét minta helyébe belépett. Általuk méri önmagát, és válik végül új *Aeneasszá* és új *Pállá*: az emberiség költői prófétájává. E három alak (és velük *Orpheus*) az alvilági utazás történetének oszlopai. *Aeneas* politikai méltósága a Római Birodalom alapításához kötődik, *Pál* apostol elragadtatása az örök élet, az isteni tudás és misztikus igazságok birtoklásával jár. *Orpheus* pedig a költő, aki szavával megnyitja a másik világ kapuit. A dantei utazás ezeket a hagyományokat ötvözi: erkölcsi megtisztulással, ismeretelméleti beavatással, költői teremtéssel.

A *Komédia* pokla azonban nem csak ezektől a szimbolikus előzőktől nyeri jelentését. Dante kortársa, *Bonvesin de la Riva*, vagy a 12. századi *Albericus* és *Tundalus* szintén ábrázolják a kárhozottak birodalmát, gyakran részletezve, sokszor brutálisan naturalista leírásokkal. A *Visio Pauli*, Szent Pál látomása az egyik legfontosabb forrás, amely Dante pokolképére hatott. E műben a bűnökért kiszabott büntetések mértéke és természete szoros viszonyban áll az elkövetett vétkekkel. Az alászállás nem pusztán a pokol megtekintése, hanem szerkezetének értelmezése is.

A dantei Pokol kulcsfogalma a *contrappasso*, amelynek alapja, hogy minden bűn megkapja a maga megfelelő, gyakran metaforikus, más esetekben ellenkező természetű büntetését. A torkosok, akik az életben az ízlelés és ítélet képességeit torzították el, a pokolban hideg esőben, sárban, örök éhségben tengnek. A buják, akik szenvedélyeik rabjává váltak, szélviharban hányódnak. A varázslók, jósok, akik a jövőbe kívántak látni, elcsavart nyakkal, a múltba nézve botorkálnak. E képek és alakok előzményei gyakran kimutathatók a középkori látomásirodalom lapjain. A *Visio Tnudali* (*Tundalus látomása*) egyik jelentében egy kárhozott egy szörnyű madár bendőjében bűnhődik, újra- és újraszületve, évszázadokon át. A Dante által ábrázolt *Lucifer* a kárhozottakat szájában rágja: *Júdást*, *Cassius*t és *Brutus*t testrészeire szabdalja. *Tundalus*nál a tolvajokat egy vasszőgökkel teleszórta hídon készíttetik arra, hogy a lopott javakat végigcipeljék. Dante e motívumot átalakítja: a sikkasztók és korrupt tisztségviselők fortyogó szurokban főnek, a bugyor ördögei pedig mint kukták



Boldog Vince: Szent Pál látomása



Boldog Vince: Tundalus látomása

böködik őket: „A szakácsok a beosztottjaikkal ugyanígy / nyomkodtatják le az üstben / villával a húst, hogy ne úszkáljon fönt” (Inf XXI 115-117, Mátyus Norbert ford.).

A kárhozottak világa nem egyfajta szadista fantázia terméke. A középkori ember számára a pokol reális hely: erkölcsi utóhatás, didaktikai eszköz, társadalomkritika. A bűnök eloszlása és hierarchiája a Komédiában nemcsak a Biblia tanításán alapszik, hanem a klasszikus filozófia (*Arisztotelész*), illetve a skolasztikus etika (főként *Aquinói Szent Tamás*) rendszerein is. Az egyháziak pokolbeli helyzete is ezt a kritikai funkciót mutatja. Dante nem elsősorban a hitetleneket, hanem a hitből megélők erkölcsi hibáit ítéli el. A szent rendek viselői gyakran a pokolban, nem ritkán a legmélyebb bugyrokban szenvednek, mivel visszaéltek hatalmukkal, eladták hivatalukat (*simonia*), vagy bűzös korrupcióban éltek. A pápai trónus kétszeresen is szégyenfolttá válik: „a pokol fenekén még el nem foglalt trónusok várnak az utódokra”. A Dante előtti látomásokban gyakran találkozunk a megkímélés lehetőségével: Szent Pál kedvéért a kárhozottak vasárnap pihenhetnek, vagy a látnok közbenjárására enyhül a szenvedés. Dante világában ilyen felfüggesztés ritka. Az örökkévalóság perspektívájában már nincs haladás. A pokol nemcsak végső állapot, hanem erkölcsi mérce is: akik ide kerülnek, önmaguk váltak bűn formálta lényekké.

### 3. A bűn és a büntetés térképe: a contrappasso és a lélek topográfija

A középkori látomásirodalom és Dante kapcsolatának vizsgálata azonban nem állhat meg az intertextuális párhuzamok pusztá számbavételénél. A *Komédia* világának újdonsága épp abban rejlik, ahogyan a szerző újrendezi a hagyomány elemeit, és azokat egy olyan etikai univerzumba il-

leszti, ahol minden egyes lélek helye, sorsa, mozdulata isteni logikát követ. A túlvilág szerkezete tehát nemcsak megkomponált, hanem szükségszerű. Dante világában a bűn nemcsak tett, hanem a lélek állapota, amely végérvényesen megformálja az embert. A pokol az önazonosság kőbe vésett formája.

A bűn és büntetés közti megfelelés – a *contrappasso* – nem pusztán irodalmi ötlet, hanem szellemtörténeti fordulat. A bűnt nem egyszerűen szankcionálják, hanem visszafordítják önmagába: az irigység, amely más vágyát bántja, vaksággá válik; hízelgők, talpnyalók – amelynek szinonimája egy másik testrészt érint – metonimikus ellenbüntetéssel az *Inferó*ban ürülékben állnak. A vizálysítók, szkizma vagy családi, politikai szakadás okozói képletesen bontottak meg egy egységet, ez pedig a büntetés során válik számukra a(z árny)test valóságává. Ezek a bűnösök ugyanis szörnyű sebekkel borítva, megcsonkítva menetelnek körbe, egy ördög pedig kardjával hasogatja és sebzi az eléje érkezőket: mire egy kört megtéve elé érnek, a vizálysítók sebei bezárulnak. Dante itt találkozik és szót vált a szájától a fenekéig felhasított *Mohameddel* és a levágott fejét lámpásként kezében tartó *Bertran de Bornnal*. Ez a gondolkodásmód már nem pusztán erkölcsi ítéletet, hanem lélektani diagnózist is ad – s ez az, ami Dante túlvilágát a modern pszichéhez is közel hozza.

A *Komédia* nemcsak térben, hanem időben is újít. Míg a korábbi látomások eseménytelen és statikus túlvilágot mutatnak, Dante pokla mozgásban van. A lelkek beszélnek, emlékeznek, kérnek és vádolnak. Semmi sem statikus – amit Dante ad nekünk, csupa történet, párbeszéd, narratív dinamika. *Paolo* és *Francesca* nemcsak megjelennek, hanem megszólalnak, és

elmondják tragédiájukat. *Farinata* nemcsak áll a sírban, hanem vitázik a költővel. Ugolino történetét nem Dante meséli el – ő maga mondja el nyelvével, amely gyermekei húsát már megízlelte. A kárhozottak így nemcsak bűneik áldozatai, hanem azok narrátorai is – és ez a narráció a szenvedés örökkévalóságát felerősítő, költői tett.

### 4. Narratívák a Pokolban: a kárhozottak hangja és Dante poétikai újítása

A látomásirodalom klasszikus műveiben – például a *Visio Pauli*, a *Visio Tnugdali*, vagy épp a *Visio Alberici* (*Albericus látomása*) lapjain – a kárhozottak gyakran névtelen, tipikus alakok, akiknek szenvedése példázatként szolgál. Danténál azonban a személyesség dominál. Minden elítéltnak van neve, története, gyakran társadalmi és politikai beágyazottsága. A *Komédia* egyik különös ereje abban rejlik, hogy az olvasó sosem felejt el: a pokol nem „valakiknek” van fenntartva, hanem konkrét személyeknek, akik éppoly árnyaltan jelennek meg, mint a földi világ szereplői. Sőt, olykor éppen a földi világ hatalmasai és nagyjai azok, akik az isteni igazság mérlegén könnyűnek találtak. Ebben a dantei gesztusban ott rejlik a középkori társadalmi renddel való szembefordulás, a teológiai rendszerek kérdőre vonása, de még inkább egy új irodalmi identitás megfogalmazása. Dante nem pusztán hős, nem pusztán költő, nem pusztán utazó: ő az ítélő ember. Aki belép a pokol kapuján, nemcsak az alvilágba, hanem egy új episztémébe lép. A *Komédia* nem teológiai traktátus, hanem egy új tudásmodell – az emberi tapasztalatok poétikai megalkotásán alapuló világmagyarázat.

A *Komédia* forrásai közt számos olyan szöveget találunk, amelyek a középkori ember túlvilághitét formálták. A *Liber Scale Machometi* (*Mohamed lépcsője*) például



Boldog Vince: Albericus látomása



Boldog Vince: Mohamed lépcsője

a muszlim hagyomány egyik legizgalmasabb látomása, amelyben Mohamed hét szférán át vezetett alvilági utazása során tapasztalja meg az isteni igazságszolgáltatás különböző formáit. A *Szent Pál látomása* az isteni irgalom és szigor dualitását hangsúlyozza, a bűn mértéke és a büntetés intenzitása közötti viszonyt pedig olyan részletességgel bontja ki, hogy az olvasó ma is megdöbbenhet annak nyelvi és képi erején. Ezek a látomások a *Komédia* előképei – de Dante alkotása az, amely végérvényesen irodalomká formálja őket.

A középkori pokolkép nemcsak a bűnről és büntetésekről szól, hanem a társadalmi rendre vonatkozó reflexió is. A földi hierarchiák itt megfordulnak: a földi urak, ha bűneik miatt méltatlanok, a pokol mélyére kerülnek; a szegények, ha tiszta életet éltek, a purgatóriumban remélhetik a megtisztulást. Dante ebben is radikális: poklában pápák, püspökök, császárok éneknek, mert a hatalommal való visszaélés, a szentség nevében elkövetett bűnök különösen súlyosnak számítanak. A látomások nyelvezete, különösen a népnyelvű változatoké, gyakran naturalista, groteszk, érzéki. A leírások plaszticitása nemcsak didaktikai célt szolgál, hanem a képzelet megragadásának eszköze. Bonvesin de la Riva például olyan részletességgel írja le a kárhozottak szenvedését, hogy az már a horrorisztikus és a groteszk határát súrolja. A túlvilági lények, démonok, vadállatok, tüzes folyók, szurokkal telt kutak és vasfogakkal ellátott szörnyek világa egyszerre rettent és szórakoztat. Dante ehhez képest mértéktartóbb, de nem kevésbé képszerű. A *Komédia* pokla sötét, hideg, tele nyögéssel, füsttel, jajkiáltással – de minden jelenet egyúttal a nyelvi megformáltság diadala is.

A Dante által felmutatott pokolkép hatása a későbbi irodalomra, teológiára, képzőművészetre és népi vallásosságra is felmérhető. Műve nemcsak az ő korának szól, hanem a mai olvasónak is üzen. Az *Inferno* nem a halottak könyve, hanem az élők tükröződésének tere. Azoké, akik ma is meg kell hogy válaszolják: hol van az ő helyük az igazságosság, irgalom és felelősség világrendjében.

##### 5. *Túlvilág, tradíció, transzformáció: a Komédia mint újateremtett univerzum*

Dante pokla nem az első alvilág, amelyet költői képzelet formált meg. Az antik mitológiák *Hádésza*, a zsidó-keresztény apokalipszisek gyehennája és a középkori látomások büntető terei mind előzményként szolgálnak az *Isteni Színjáték* infernális világához. Mégsem pusztán a hagyomány folytatása ez a mű, hanem annak újrafor-

málása, újrendezése és újrapoetizálása: egy olyan világrend megalkotása, amely egyszerre személyes és kozmikus, allegorikus és konkrét, középkori és időtlen.

A *Komédia* egyik legnagyobb újítása a *contrappasso* elvének következetes alkalmazása: a bűn és büntetés közti megfeleltetés nem csupán erkölcsi, hanem költői logika is. A tett visszafordul önmaga ellen, és az elkövető önmaga torz karikatúrájává válik a büntetés által. Ebben az értelmezésben a pokol nem más, mint a lélek állapotának végleges megmerevedése. A látomásirodalom sokszor tipikus alakokkal dolgozik – Dante viszont nevesíti kárhozottjait. Az ő poklában a történelem szereplői, köztük pápák, császárok, városvezetők és költők kapnak örök helyet, és sorsuk nemcsak erkölcsi tanmese, hanem egy korszak politikai, társadalmi és személyes konfliktusainak lenyomata is.

Dante az elődeit – Aeneast, Pált, Orpheust – nem egyszerűen követi, hanem egyesíti is bennük a különböző hagyományokat. Az antik hős politikai és erkölcsi vállalkozása, az apostol isteni tudása és elragadtatása, valamint a költő szakrális teremtőereje együtt adja ki azt a komplex alakot, amelyet az Utazó Dante megtestesít. Ezzel a gesztussal a *Komédia* több, mint látomás: egzisztenciális út, írói önteremtés és világmagyarázat egyben.

A mű etikai ereje abban is rejlik, hogy nem hagyja megnyugodni az olvasót. A dantei *Pokol* nemcsak az ítélet helye, hanem a felismerése is: hol a mi helyünk ebben a világrendben? A *Komédia* poklában nincs idő, de van történet. A kárhozottak nemcsak szenvednek, hanem beszélnek – s ezek a beszédek, vallomások, vádak és kérések adják a szöveg igazi tragikus lendületét. Ez az *Inferno*: egyetlen hosszú, fájdalmas és gyönyörű párbeszéd az emberi természet mélyéről. A középkori víziók, mint amilyen a *Visio Pauli*, *Tundalus* vagy *Albericus* látomása, fontos előzményekként szolgálnak – de a *Komédia* az, amely az évszázadok során felhalmozott látomásanyagból koherens erkölcsi és poétikai univerzumot teremt. Egy világot, amelyben a bűnök szerkezete a teremtett rend tükré, és amelyben a nyelv nem csupán elbeszél, hanem létre is hoz. Ez az alkotó gesztus teszi Dantét nemcsak utazóvá, hanem világtéremtővé – az emberi lélek legmélyebb bugyrainak első valódi topográfusává. (A szerző irodalomtörténetész, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa, írása a *Bajai Honpolgár-estek keretében 2025. február 13-án elhangzott előadásának szerkesztett változata*)

##### Rövid bibliográfia

ADAMIK 1997: Adamik Tamás (ford.) *Szent Pál apostol látomása*, in: Dörömbözi János – Adamik Tamás (szerk.) *Apokalipszisek*, Budapest, Telosz, 73-100.

AUERBACH 2009: Erich Auerbach, *Az Isteni Színjáték szerkezete*, ford. Mátyus Norbert, in: MÁTYUS szerk. 2009: 13-38 (a tanulmány első megjelenése: 1929).

CICCARESE 1987: Maria Pia Ciccarese, *Visioni dell'Aldilà in Occidente. Fonti, modelli, testi*, Firenze, Nardini.

DINZELBACHER 1981: Peter Dinzeltbacher, *Vision und Visionsliteratur im Mittelalter*, Stuttgart, Hiersemann.

DRASKÓCZY 2022: Draskóczy Eszter: *Alvilágjárások és pokolbeli büntetések. Dante Komédiájának antik és középkori forrásai*. Szeged, MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz Könyvek, LAZI, 2022.

GARDINER 1993: Eileen Gardiner, *Medieval Visions of Heaven and Hell. A Sourcebook*, New York-London, Garland.

KELEMEN 2019: Kelemen János (szerk.), *Dante Alighieri: Komédia I. Pokol. Kommentár*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

LONGONI 2004: Anna Longoni, *Il contrappasso tra occidente cristiano e mondo arabo*. Strumenti Critici, a. XIX (2004), n. 2, 189-231. ■

## A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg:

**Ady Endre Városi Könyvtár,**

– Munkácsy Mihály utca 9.

**Cserba Optika,**

– Batthyány Lajos utca 18.

**Tourinform Iroda, Baja Marketing Kft.**

– Szentháromság tér 11. –

**Gazdabolt**

– Baja, piacsamok –

**Árpád Üzletház**

– Baja, Dózsa György út 108. –

**Bácskai Kultúrpalota**

– Baja, Szentháromság tér 3. –

**Cserjés papír-, írószer**

**és nyomtatványbolt**

– Baja, Dózsa György út 36. –

**Líra Könyvesbolt**

– Baja, Gránátos u. 20. –

**Régebbi lapszámainkat megvásárolhatják a Szamárfül használtkönyv-kereskedésben** (6500 Baja, Tóth Kálmán u. 9.)

# Ismeretlen vizeken

## Mayer István

■ A célzottan felnőtteknek vagy gyerekeknek szóló előadások után a *Rábl Színpad A kék örvény legendája* című kamaradrámával elsősorban a „köztes” korosztályt célozza meg. A színjáték alapjául *Jennifer Niven* nagy sikert aratott, 2015-ben megjelent *Veled minden hely ragyogó* című regénye szolgált. A könyv a tiniriománcon túl a pszichés zavarok témájával is foglalkozik. 2020-ban sikeres játékfilm készült belőle.

Közhely, hogy manapság nem olvasnak a fiatalok, ám a nemrég véget ért Könyvhét ezt cáfolni látszik: néhány népszerű szerző dedikálásakor kamaszok hosszú sora kígyózott a tűző napon. A fiatalok igenis olvasnak, de nem szükségszerűen azt, amit a korosabbak elvárnának tőlük. A fiatal felnőtteknek szóló – magyarban is a *young adult* kifejezés, vagy a YA angolos kiejtése a bevett elnevezése – művek rendkívüli népszerűségnek örvendenek. Rosszmájúan azt mondhatnánk, hogy ezek a művek csupán közészerű, szirupos lányregények, esetleg némi fantasztikummal (például vámpírokkal) vagy nyomozással dúsítva. De ahogyan számos lenézett zsánerben, a *young adult*ban is vannak kimondottan értékes alkotások. Jennifer Niven bestsellerét is annak tartják, többek közt a fent már említett lélektani megközelítés miatt. Nem lehet elvitatni a könyvtől, hogy kiváló, olvasmányos a stílusa, még az előítéletes olvasónak is nehezebbé esik letenni.

A *Rábl Színpad* tehát olyan alapanyagot talált, amelyből látszólag könnyű építkezni. Ha a rendezés és a színészi játék hozza a társulattól megszokott minőséget, biztos a siker, különösen, amennyiben sikerül a színházba vonzani a *young adult* műfaj rajongóit. Sajnos a *Rábl Színpad* soha nem kapott akkora figyelmet, mint amennyit megérdemelt volna: marketing terén alighanem sokat kellene fejlődniük. *A kék örvény legendája* bemutatóján is sok szék üresen maradt a nézőtéren. Meggyőződésem, hogy a kamaszokat, fiatal felnőtteket tudatosabban megcélzó reklám segítségével meg lehetett volna tölteni az el nem foglalt helyeket is.

A regényhez hasonlóan, ahol a főszereplők narrációjában bontakozik ki a cselekmény, a színdarabnak csak két szereplője van, *Finch (Nyirati Zsolt)* és *Violet (Helyes Csenge)*. A történet kezdetén mindketten öngyilkosságra készülnek, ám megmentik egymást. Ugyan a függöny felgördülése előtti felvezetés kiemeli, az előadás tudatosan nem a filmet, hanem a könyvet veszi alapjául, már

az első jelenetben is előbbiből kölcsönöztek néhány motívumot. Míg a könyvben a fiatalok iskolájuk harangtoronyában készülnek a végzetes ugrásra, Violet itt egy hídról készül levetni magáról, ám Finch megmenti őt. A harangtorony-híd csere néhány alkalommal következetlenséget okozott a szövegben. Talán szerencsésebb lett volna meghagyni az előbbi, hiszen a könyvben szerepe volt annak is, hogy drámai jelenetük az iskola diákjai szeme láttára történik.

Finch különös figura: rendkívül energikus, különc alak, a kicsapás fenyegetései miatt, de erről gyermekeit egyedül nevelő édesanyja nem tud, mert mindig nővére hallgatja meg a hangpostát. Apjával, aki elhagyta családját, rossz a kapcsolata. Őt nem is keresik az iskolából, mert Finch azt állítja, a férfi vadászbalesetben elhunyt. A fiúnak sokszor voltak szuicid gondolatai, és erről diáktársai is tudnak. Violet hátterre egészen más: ő autóbalesetben elhunyt nővére halálát képtelen feldolgozni. Saját magát tartja felelősnek, nem tud túllépni a gyászon. A tragédia óta még autóba beülni is képtelen, társasági kapcsolatai jelentős részét is megszakítja.

Finch és Violet különös találkozására a fiú „rányomul” a lányra, akihez – hála a földrajzprojektnek, melynek során Indiana nevezetességeit kell meglátogatniuk – sikerül is közel kerülnie. Ahogyan az a *young adult* könyvekben illik, idővel lángoló szerelem bontakozik ki közöttük, mely tragikus

véget ér.

Az egyfelvonásos előadás több ízben szabadon kezelte a könyv cselekményét, ez nem minden esetben tett jót neki. Például erős jelenet a könyvben, amikor Messengeren *Virginia Woolf* idézeteket küldenek egymásnak (tekintsünk el attól, hogy ez két tini esetében mennyire életszerű), majd amikor Finch kifogy belőlük, az internetet hívja segítségül. A színpadon viszont Violet kezd el „puskázni”, ráadásul már a chat legelején. Ugyancsak gyengített a könyv szövegén, amikor Violet kivágja a negatív szavakat az újságokból. Ezt az eredetiben Finch teszi, és ez az ő karakteréhez sokkal jobban is illik.

A karakterek életre hívása egy kétszereplős darab esetében különösen fontos: ha a néző képtelen megérteni a hősök motivációját, személyiségét, az előadás elbukik. *Nyirati Zsolt* – akit a *Dandin György-béli* alakításáért is méltattam már – szabályosan brillírozott Finch szerepében. Kimondottan jól állt neki az extravagáns, olykor nemtörődöm kamasz figurája. El lehet hinni róla, hogy – amint a történet vége felé kiderült – bipoláris zavar mániás szakaszában van. A depresszív epizód kevésbé meggyőző, de ez nem a színész és nem a rendező hibája, sokkal inkább az íróé. Helyes Csenge alakítását nem érzem ennyire erősnek. A gyászában magába forduló fiatal megszemélyesítésében megálta a helyét, de nem éreztem az alakításában Violet fejlődését, a darab vége felé közeledve sem sugározta magából a szenvedélyt, amellyel a lány fü-



A kezdeti elutasításból nagy érzelmek születnek (Helyes Csenge, Nyirati Zsolt)



A kevés díszlet között nagy szerep jut a székeknek

lig szerelmes lett a fiúba.

A darab bemutatója előtt a készítők azt hangsúlyozták, hogy az életigenlést kívánják üzenetül átadni a közönségnek. A tanulságot ugyanakkor nem csupán sugallják, hanem Finch által gyakorlatilag szó szerint el is mondatják. Kétséges, hogy erre a momentumra feltétlenül szükség volt-e. Ha nem jött volna át a mondanivaló az előadás egészében, ez sem segített volna rajta – de szerencsére ájtott. Itt és a darab más részénél is azt lehetett érezni, hogy a rendezői szándék szerint Finch a főszereplő. Pedig Niven Violetje – akit az író részben magáról mintázott – ugyanolyan fontos karakter, mint párja. *A kék örvény legendája* címvasztás is inkább Finch-re utal. Ő mesél a legendáról Violetnek, és ő tűnik el végül az örvényben. Ez utóbbinak megjelenítése viszont erősebb a darabban, mint a könyvben: Dely Géza rendezésében nem találják meg Finch holttestét, így Violet, bár tisztában van ennek irracionalitásával, mégis reménykedhet abban, hogy párja egy másik világban tovább él.

Az előadást az alkotók fesztiváldarabnak szánják, ezért minimalista díszletet alkalmaznak: csupán faszékek és egy palló (illetve az egyik utolsó jelenetben egy gördeszka) segítségével jelenítették meg a

történeteket. Nem is volt ennél többre szükség, hiszen a párbeszédében volt a hangsúly, a színpadi mozgás sem igényelt többet ezeknél. A szereplők öltözeke tükrözte a személyiségüket: Nyirati szakadt farmere és lezser inge hitelessé tette különbségét, Helyes Csenge jellegtelen ruhája és hozzáillő szemüvege illett a magába zárkózott Violethez. Talán el lehetett volna játszani azzal, hogy a lány lelki megnyílásával párhuzamosan csinosabban is öltözködik.

Szó esett már a történet tanulságáról, az életigenlésről és a félelmekkel való szembenézéssel. Ennek ábrázolása mind a könyvnek, mind a darabnak gyengéje. Van ugyan ráció abban, hogy egy mélyen gyászoló embert állandó zaklatással ki lehet zökkenteni borzasztó lelkiállapotából, de egy öngyilkossággal kacérkódó személy esetében ez épp fordított hatást is eredményezhet. Finch „túltolja” ezt a zaklatást, elég nehéz elképzelni, hogy szerelmi kapcsolatot alapozna meg ezzel. Még problémásabb Finch bipoláris zavarának ábrázolása. Nem teljesen illik a képbe, hogy ő beszél róla Violetnek, aztán viszont tagadja, hogy segítségre szorulna. Alig különül el egymástól a fiú mániás és depressziós epizódja, utóbbit nem is sikerült igazán élet-

hűen ábrázolni: amikor Violet meglátogatta a maga alatt lévő párját, az úgy fogalmaz, egyedül őt akarja látni. Sokkal hihetőbb lett volna, ha a lányt is elküldi. Mielőtt véget vet életének, Finch üzeneteket hagy Violet számára a meg nem látogatott indianai nevezetességeknél. Aki valóban öngyilkosságra készül, attól idegen az effajta játékosság. Ami különösen bántó, hogy a fiú cselekményszálának végkimenete az öngyilkosság, mintha mentális zavarral nem lehetne együtt élni. Itt érzem azt, hogy egy bátor húzással tényleg meg lehetett volna változtatni a könyv cselekményét: ahogyan a darab elején Finch megmentette Violetet, a végén akár megtörténhetett volna fordítva is. Joggal lehetne mondani, hogy ezzel még sziruposabb lett volna a sztori, de az üzenete pozitívabbá, reménytelibbé vált volna.

A könyv ismerete nélkül bizonyára más élményt nyújtott volna a társulat produkciója. Hogy az kedvezőbb vagy elmarasztalóbb lenne, nem lehet tudni, így viszont, hogy az alkalmi ítéző olvasta a művet, más szemmel tekint a darabra. Nyilvánvaló, hogy a rendező, *Dely Géza* többre tartja nála a regényt – hiszen érdemesnek látta feldolgozni –, ugyanakkor nem sikerült kellőképpen pótolnia annak hiányosságait. Persze ez szigorúan szubjektív meglátás: ahogyan a regény is rendkívül népszerű, az előadás is sikert arathat, akár helyben, akár azokon fesztiválokon, ahol bemutatják. Ez lenne a valódi happy end. *(A kék örvény legendája. A Rábl Színpad és Zenei Közösség előadása, rendezte Dely Géza, 2025. június 12.)* ■



Olykor már a próbán is vibrált a feszültség a két főszereplő között

## A bajai népünnepély elé

### Szünder Dezső

■ Ismét olyan időszak következik, mely a várostól ma már kissé távolabb élő firkászt nem állítja egyszerű feladat elé. Hiszen olvasóközösségünk tagjainak nagy része immáron akár több évtizede kíséri figyelemmel a bajai halfőzött, esetleg most is aktív részese annak. Bár a rendezvény jelentősen átalakult, talán nem is épp előnyére, de ez az egyetlen hétvége máig jelentős szerepet tölt be a város és lakosai életében. Olyan időszak, amely mindenkit érint, ha másképp nem is, a városba látogató ezernyi turista látványa minden bizonnyal nyomot hagy az emberben. Ilyenkor egész Baja felbolydul, a terek, utcák a szokásosnál is jobban megtelnek emberekkel. Hogy ez kit hogyan érint meg, egyéni tolerancia és beállítottság függvénye. Mire lapunk legfrissebb száma a Tisztelt Olvasó elé kerül, Baján már alighanem minden a hal és a rendezvény körül forog majd.

No, de mit is lehet minderről olyat írni, ami nem ismert? Hát, alighanem nekem semmit sem. A városban eltöltött éveim alatt megtanultam tisztességgel halat készíteni: olyat, amelyet a város szokott, amelyet kell, amilyen az igazi bajai halászlé. De oda is csak amolyan betelepült jöttmentként a világot nem én fogom itt és most megváltani. Természetesen minden kedves Olvasónak boldog, önfelelt ünnepet kívánok a család és barátok társaságában, de nézzék el nekem, kérem, hogy

ez az írás nem a bajaiak legkedvesebb ételéről fog szólni. Természetesen mindez nem azt jelenti, hogy nem szeretem a jó bajai halászlévet, sőt...! Alig várom, hogy hamarosan a városba érkezvén egy tányér elém is megérkezzen.

Egy jó fél évvel ezelőtt egy streaming platformon szembejött velem egy film; olyan alkotás, amelyben főznek is, jókat esznek is. Talán nem árulok el nagy titkot, ezek a filmek, jelenetek mindig is az érdeklődésekre tartottak számot. Ha mindez azzal is párosul, hogy általa egy ország gasztronómiájába tekinthetek be azzal, hogy egy ételüket itthon saját magam is elkészíthetem, mindez különösen érdekes számomra.

Biztosan sokan emlékszenek a *Terence Hill–Bud Spencer* párosra. Ők voltak talán az elsők, akikhez itthon köthettük a babos ételeket. De van egy másik ország is, ahol ennek komoly hagyománya van, ez pedig nem más, mint Mexikó, ahol a bab a kukorica mellett talán az egyik, ha nem a legfontosabb alapélelmiszer, a most megosztott recept pedig az egyik legnépszerűbb babos étel Mexikónak. Ezt a chilis babbal egyetemben kínálják úton-útfélen, és persze heti gyakorisággal főzik és eszik is.

### *Frijoles borrachos (részeges bab)*

Csíkozzunk fel 4 nagyobb szelet bacon, kevés olívaolajon szép lassan pirítsuk meg, adjunk hozzá egy felkockázott vö-

röshagymát, majd néhány perces párolás után 3 gerezd vékonyra felszeletelt fokhagymát is. Pároljuk össze őket 1 perc alatt, majd adjunk hozzá 3 nagy paradicsomot kis kockára vágva. Friss paradicsom hiányában használjunk konzerv darabolt paradicsomot, esetleg passatát. Mehet bele 1 evőkanál paradicsompüré is, ha esetleg ez éppen nincs otthon, akár ki is maradhat. Néhány percig kevergeszük, kb. amíg fel nem forr, és nem kezd el rotyogni. Öntsünk bele fél liter jófajta barna sört, majd adjunk hozzá 2 doboz leszűrt konzerv vörösbabot. Ízesítsük 1 kávéskanál oregánóval, 1 kávéskanál őrölt római köménnyel, ½ kávéskanál chilivel, sózzuk, enyhén borsozzuk, végül szórjunk bele 1 evőkanál barna cukrot. Főzzük 20 percet lassú tűzön, olykor egyszer-egyszer megkeverve, és készen is vagyunk.

Tálaljuk egy mély tányérban, szórjuk meg apróra vágott friss korianderrel, tegyünk még rá 1-2 kanál tejfölt, esetleg joghurtot, és kínáljunk mellé egy gerezd lime-ot, amivel ízlés szerint bánhat mindenki. Akinek esetleg nem tűnne laktatónak, elég tartalmasnak az egytálétel, az nyugodtan egyen mellé egy szelet kovászos kenyeret. Természetesen az asztalról nem hiányozhat az étel mellől az ital sem, kínáljunk mellé egy pohár finom barna sört.

Jó étvágyat kívánok! ■



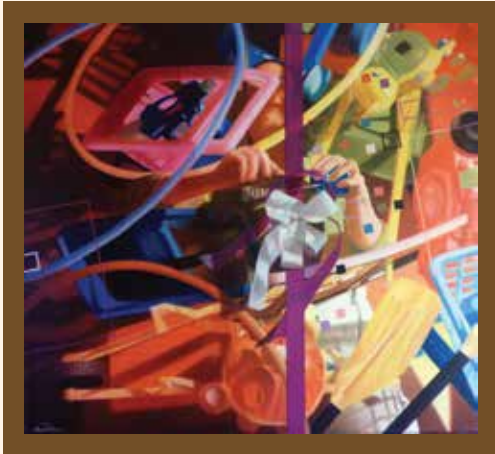
# A 60 éves Vidovits Iván képei



1.



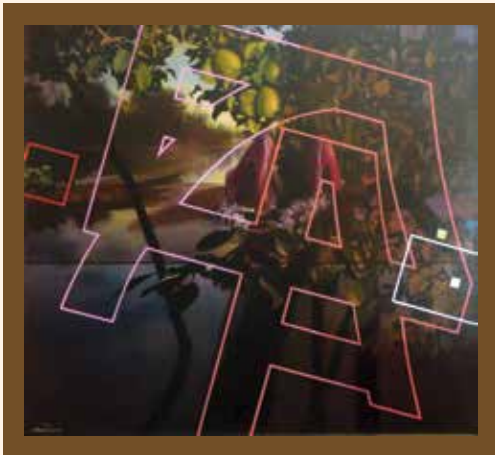
2.



3.



4.



5.

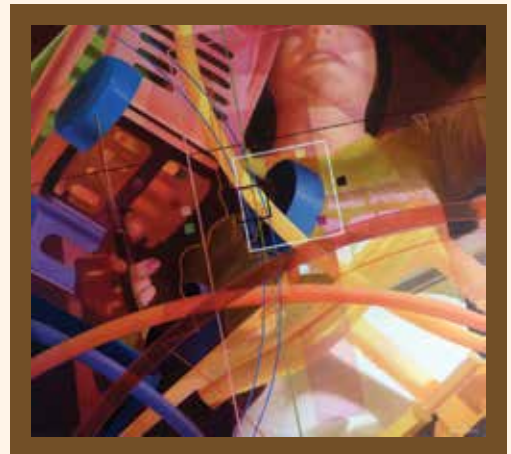


6.

7.



8.



1. Kaland-játék
2. Zöld vonal
3. A mestertolvaj ajándéka
4. Lorena kisasszony nézi az abszolút semmit
5. Barokk mesék az Alföldről 1
6. Barokk mesék az Alföldről 2
7. A forradalom álarca
8. Egy titok három oldala 2.